

KOROLENKO
A VAK MUZSIKUS

Regény

FORDÍTOTTA
HAIMAN HUGÓ

Első fejezet

1

A délnyugati vidék egy gazdag családjában késő éjjeli órán gyermek született. A fiatal anya mély kábulatban feküdt, de mikor felhangzott az újszülött első halk panaszos sírása, lehunyt szemmel összerezsent az ágyban. Ajka suttogott valamit, és sápadt, puha, szinte gyermeki arca eltorzult a türelmetlen szenvedéstől, mint az elkényeztetett gyermeké, aki szokatlan fájdalmat kénytelen elviselni.

A bába egészen közel hajolt a suttogó ajkakhoz.

- Miért... miért tesz úgy? - kérdezte a beteg alig hallhatóan.

A bába nem értette, mit akar a fiatalasszony. A kicsi megint felsírt. A beteg arca vonaglott a heves lelki fájdalomtól, s lehunyt pillája alól nagy, nehéz könnycsepp buggyant ki.

- Miért, miért? - suttogta ismét halkán.

A bába végül megértette a kérdést és szelíden felelt:

- Azt kérdi, hogy miért sír a baba? Nyugodjék meg, ez mindig így szokott lenni.

De az anyát ez nem nyugtatta meg. Felriadt a kisgyermek minden moccanására és türelmetlenül, idegesen kérdezte:

- Miért... miért... sír oly borzasztóan?

A bábaasszony az újszülött sírásában nem talált semmi különöset. Azt hitte, hogy az anya zavaros kábulatában félrebeszél, ezért nem is felelt, hanem a kicsivel foglalatoskodott.

A fiatal anya elhallgatott, de a mély szenvedés szavak és mozdulatok helyett olykor nehéz könnycseppeket csalt ki szeméből. A könny átszivárgott sűrű szempilláin és végigpergett sápadt márványarcán.

Az anyaszív talán megérezte, hogy kicsiny gyermekével együtt vigasztalan, sötét fájdalom jött a világra, amely ott lebeg a bölcső felett, hogy elkísérje egész a sírig ezt a fiatal életet. Meglehet különben, hogy csak lázalom gyötörte. De bárhogyan volt is, a gyermek vakon született.

2

Eleinte ezt senki sem vette észre. A fiúcskának ugyanolyan homályos, határozatlan volt a tekintete, mint bizonyos korig, minden csecsemőé. Telt-múlt az idő, a pici már néhány hetes volt. A szeme tisztább lett, mintha eltűnt volna róla a zavaros lepel, a szembogár csillogóbbnak látszott. De a gyermek nem forgatta fejét a fény után, mely a madarak vidám dalával és a zöld bükkfák susogásával hatolt a sűrű falusi kertből a szobába. Az anya, aki időközben felépült, nyugtalanzkodva elsőnek vette észre kisfia különös arckifejezését, mely szokatlanul merev és nem-gyermekien komoly maradt.

A fiatalasszony mint riadt gerlice nézett az emberekre és azt kérdezte:

- Mondják, miért ilyen?

- Milyen? - kérdezték közömbösen az idegenek. - Éppen olyan, mint a többi gyerek ebben a korban.

- Nézzék, milyen furcsán keres valamit a kezével.

- A gyermek még nem tudja összeegyeztetni a kézmozdulatait a látási benyomásokkal - magyarázta az orvos.

- Miért néz mindig egy irányba? Csak... nem... vak? - tört fel a fiatal anya lelkéből a szörnyű sejtelem, és senki sem tudta megnyugtatóni.

Az orvos felvette a csecsemőt, hirtelen a világosság felé fordította és a szemébe tekintett. Kissé zavarba jött, néhány semmitmondó megjegyzést tett, megígérte, hogy két nap múlva újra jön, és elment.

Az asszony sírt és vergődött, mint a megsebzett madár, kebléhez szorította a kicsikét, akinek a szeme egyre csak merev és mozdulatlan maradt.

Az orvos két nap múlva csakugyan visszatért és magával hozta a szemtükröt. Gyertyát gyújtott, melyet hol közelebb hozott a gyermek szeméhez, hol messzebb vitte tőle és végül látható zavarral mondta:

- Asszonyom, sajnos... nem tévedett... A gyermek csakugyan vak és nincs... semmi remény...

Az anya nyugodt fájdalommal hallgatta a szavakat.

- Én ezt régen tudom - mondta halkan.

3

A család, amelyben a vak fiúcska született, nem volt nagy. A már említetteken kívül az apából és „Makszim bácsi”-ből állt, akit a háziak és idegenek is mind így hívtak. Az apa semmiben sem különbözött a délnyugati vidék bármely más falusi földbirtokosától. Jóindulatú, sőt talán jó ember is volt, tisztességesen bánt a munkásaival; szeretett malmokat építeni és átépíteni. Ez a munka lefoglalta jóformán minden idejét és ezért a házban csak bizonyos meghatározott időben lehetett hallani a hangját, reggelinél, ebédnél és hasonló alkalmaknál. Ilyenkor változatlanul megismételte kérdését: „Jól vagy, galambom?” Azután asztalhoz ült és csak akkor szólalt meg nagy ritkán, ha a tölgyfatengelyekről vagy fogaskerekekről akart valamit mondani. Érthető, hogy ilyen jelentéktelen, jámbor ember kevés hatással lehetett gyermeke lelkiéletére.

Makszim bácsi ellenben egészen más természet volt. Még tíz évvel az elmondott események előtt nemcsak a környéken, de a kijevei országos vásáron is a legveszedelmesebb verekedő hírében állt. Mindenki csodálkozott, hogy került Popelszkaja született Jacenko úrnő minden tekintetben tiszteletre méltó családjába egy ilyen hírhedt fickó. Senki sem tudta, hogy kell vele viselkedni és miként kell a kedvében járni. Az urak barátságát gorombasággal viszonozta, a parasztoktól pedig olyan fegyelmetlenséget és durvaságokat eltűrt, amiért még a legszelídebb nemes is minden bizonnyal felpofozta volna őket. Végül, minden jóra való ember öröme, Makszim bácsi valamiért szörnyűmód megharagudott az osztrákokra, Olaszországba utazott és ott a hozzá hasonló garázda és eretnek Garibaldihoz csatlakozott, akiről a földbirtokos urak megdöbbenéssel meséltek, hogy az ördöggel cimborál és semmire sem becsüli a pápát. Természetes, hogy ily módon Makszim örök kárhozatba döntötte szakadár lelkét, viszont a kijevei vásárok kevesebb botránnyal zajlottak le, és sok előkelő mamának nem kellett többé aggódnia fia sorsáért.

Úgy lehet, az osztrákok is nagyon megharagudtak Makszim bácsira. Időnként a Kurir, a földbirtokosok régi, kedves lapja emlegette a nevét a legvakmerőbb garibaldisták sorában, míg egyszer ugyanez az újság hírül hozta, hogy Makszim lovastul felbukott a csatatéren. A dühös osztrákok, akik nyilván már rég fenték a fogukat a forróvérű volhíniaira (honfitársainak véleménye szerint ő volt Garibaldi utolsó támasza), bizonyára összekaszabolták, mint a répát.

- Rossz vége lett Makszimnak - mondogatták egymásnak az urak, és ezt egyedül annak tulajdonították, hogy Szent Péter különleges pártfogásába vette földi helytartóját. Makszimot holttnak hitték.

Kitűnt azonban, hogy az osztrák szabályok nem tudták kiűzni Makszimból konok lelkét, és az megmaradt erősen megrongálódott földi hüvelyében. A garibaldista felkelők elvitték érdemes társukat a csatatérről. Kórházban helyezték el, és íme, néhány év múlva Makszim váratlanul megjelent húga házában és ott is maradt.

A verekedés nem volt többé kenyerre. Jobb lábát levágták, ezért mankón járt, bal keze megsérült és csak arra volt jó, hogy a mankóra tudjon vele támaszkodni. Egyébként is komolyabb, csendesebb ember lett és csak néha-néha vagdalkozott a nyelvével olyan élesen, mint valaha a kardjával. A nagy vásárokon nem látták többé, ideje javarészt a könyvtárban töltötte olyan könyvek olvasásával, amelyek tartalmát senki sem ismerte, de eleve föltételezték róluk, hogy istentelenek. Írogatott is, de minthogy írásai sohasem jelentek meg a Kurirban, senki sem tulajdonított nekik jelentőséget.

Abban az időben, amikor a falusi kúrián megszületett a kisgyermek, Makszim rövidre nyírt hajában már ezüstsálak csillantak meg. Válla a mankóra való örökös támaszkodástól felpúposodott, a törzse négyszögletes lett. Furcsa külseje, komor tekintete, a mankó kopogása és a mindig körülötte lebegő dohányfüst fellege - a pipát ugyanis soha ki nem engedte a szájából - elriasztotta az idegeneket. Csak a közelállók tudták, hogy a megrokkant testben jóságos, forró szív dobog, és a durva sörtékkal fedett, szögletes, nagy koponyában nyughatatlan gondolatok élnek.

De még közeli hozzátartozói sem tudták, micsoda kérdések foglalkoztatják elméjét. Csak azt látták, hogy Makszim bácsi kék füstfellegben órák hosszat ül mozdulatlanul, komoran maga elé mered, összeráncolva sűrű szemöldökét. A nyomorék katona arról elmélkedett, hogy az élet harc, és nincs benne hely rokkantak számára. Eszébe jutott, hogy mindörökre kidőlt a sorból, és most haszontalanul foglalja el másnak a helyét. Úgy érezte, hogy ő lovag, akit az élet kiemelt nyergéből és porba sújtott. Nem kishitű dolog-e a porban csúszni, akár az eltaposott féreg? Nem kishitűség-e a győző kengyelébe kapaszkodni és nála a lét hitvány alamizsnájáért könyörögni?

Mialatt Makszim bácsi férfias hidegvérrel latolgatta ezt a fájdalmas gondolatot és szembeállította a *mellette* és *ellene* szóló érveket, szeme előtt egy új lény növekedett, akit a sors már rokkantnak dobott ki az életbe. Eleinte ügyet sem vetett a vak gyermekekre, de azután a furcsa hasonlatosság a kisfiú meg az ő sorsa között, érdekelni kezdte. „Hm... Igen! - mondta egyszer elgondolkozva a gyermekre tekintett. - Ez a kicsi is rokkant. Ha kettőnket összetennének, esetleg egész tűrhető emberke kerülne ki belőlünk.”

És ettől fogva mind gyakrabban fordult figyelme a gyermek felé.

A kisfiú vaknak született. Ki tehet szerencsétlenségéről? Senki. Itt nemcsak hogy az árnyéka sem volt felfedezhető senki „gonosz” akaratának, hanem a csapás oka is mélyen rejtve maradt valahol a titokzatos és bonyolult életfolyamatok mélyén. De az anyaszív mégis összefacsarodott a kízó fájdalomtól, valahányszor tekintete a vak gyermekre esett. Szenvedett mint anya, fiának balsorsa miatt és mert súlyos jövőjének előérzete gyötörte, de ezeken az érzelmeiken kívül a fiatalasszonyt lelke mélyén az a tudat is sanyargatta, hogy a szerencsétlenség *oka*, mint fenyegető *lehetőség*, azokban lehetett, akik a gyermeknek életet adtak... Ez elegendő volt ahhoz, hogy a gyönyörű, de világtalan szemű kicsi lény a család középpontjává, öntudatlan zsarnokká váljék, akinek legkisebb szeszélyét minden házbeli kielégíteni igyekezett.

Ki tudja, mi lett volna idővel a fiúból, akiben szerencsétlen sorsa általános gyűlölködést keltett volna, és akiben környezete igyekezett az önzést kifejleszteni, ha a különös véletlen és az osztrák kardok nem kényszerítik Makszim bácsit, hogy falun, húga családjánál telepedjék le. A vak fiú jelenléte a házban a rokkant katona gondolatainak észrevétlenül más irányt szabott. Továbbra is elüldögélt órák hosszat pipázva, de szemében a mély és tompa fájdalom helyett az okos és gondolataiba elmélyedt érdeklődő figyelme csillant föl. És minél jobban figyelt Makszim bácsi, annál gyakrabban vonta össze sűrű szemöldökét, és annál sűrűbb füstfellegek szálltak fel pipájából. Egyszer aztán elhatározta, hogy beleavatkozik a dologba.

- Ez a gyerek - mondta és egymás után eregette a karikákat - még sokkal szerencsétlenebb lesz, mint én. Jobb lett volna, ha meg sem születik.

A fiatalasszony mélyen lehajtotta fejét, és egy könnycsepp hullott a kézímunkájára.

- Kegyetlen dolog ezt előttem emlegetni, Makszim - mondta halkan - és céltalan is...

- Én csak az igazat mondom - felelte a bátyja. - Nekem nincs kezem és lábam, de van szemem. A kicsinek nincs szeme, és idővel nem lesz se keze, se lába, se akarata.

- Miért?

- Értsd meg, Anna - mondta Makszim lágyabb hangon. - Nem akarok hiábavalóan kegyetlen dolgokat mondani neked. A kicsinek finom idegzete van. Egyelőre megvan minden lehetősége, hogy képességeit olyan fokig fejlesszük, amely legalább részben kárpótolja vakságáért. De ehhez gyakorlat kell, azt pedig csak a kényszerűség adja meg. Az az ostoba gondosság, amely megfosztja őt a szükséges erőfeszítéstől, végül kiöli belőle az önálló élet minden lehetőségét.

Az anya okos asszony volt és ezért le tudta küzdeni azt az ösztönös vágyat, hogy gyermekének minden panaszos kiáltására fejvesztetten hozzá rohanjon. Néhány hónappal ez után a beszélgetés után a fiú gyorsan és szabadon mászkált egyik szobából a másikba, minden hangra figyelt, és más gyermekeknél szokatlan élénkséggel tapogatott meg minden keze ügyébe eső tárgyat.

Anyját nemsokára megismerte járásáról, ruhája suhogásáról és még egyéb, másoknak felfoghatatlan jelekről. Akárhány ember tartózkodott is a szobában, akárhogy is változtatták a helyüket, ő mindig arrafelé tartott, ahol az anyja ült. Ha váratlanul ölbe kapta, tüstént tudta hogy nála van. Ha pedig másvalaki vette fel, gyorsan megtapogatta apró kezével az illető arcát és csakhamar fel tudta ismerni dajkáját, Makszim bácsit és az apját. De ha idegen emberhez került, a kis kacsok mozgása lassúbb lett, a fiúcska óvatosan és figyelmesen végig-

simogatta az idegen arcát, és vonásai feszült gondolkodást árultak el, úgy látszott, mintha ujjai végével igyekeznék „meglátni”, kivel van dolga.

Természeténél fogva igen élénk és fürge gyerek lett volna, de teltek-múltak a hónapok, és a vakság mind fékezőbben hatott a fiú kialakulóban levő vérmérsékletére. Mozdulatai vesztettek élénkségükből, homályosabb sarkokba húzódott vissza és órák hosszat ült ott csendesen, mozdulatlan arc kifejezéssel, mintha hallgatózna. Ha a szobában csend volt, és a különböző hangok változatossága nem vonta el figyelmét, úgy látszott, mintha a gyermek valami érthetetlenül gondolkodnék, olyan csodálkozó kifejezés ült szép és korához képest szokatlanul komoly arcán.

Makszim bácsi helyes nyomon járt: a fiúcska finom és gazdag idegzete győzött, és a tapintás és hallás érzékenységevel igyekezett, amennyire tudta, a látás érzeteit pótolni. Mindenki bámulta megdöbbenően finom tapintóérzékét. Olykor úgy tűnt, mintha még a színeket is ezzel tudná érzékelni. Ha élénkszínű rongydarabok kerültek a kezébe, hosszabb ideig tapogatta őket finom kis ujjával, és ilyenkor arca csodálkozást árult el. Lassanként azonban kiderült, hogy felfogó képessége leginkább a hallás útján fejlődik.

Csakhamar egész határozottan megismerte a hangokról az egyes szobákat, meg tudta különböztetni a házbeliek járását, a szék recsegését, ha a rokkant nagybácsi ült le rá, a cérna egyhangú száraz zizegését az anyja kezében, a falióra egyenletes ketyegését. Mikor néha a fal mellett mászkált, feszülten figyelt egy halk, más által nem hallható nyüzsgésre és kezét felemelve igyekezett a fal kárpitján sétáló légy felé. Amikor a légy ijedten elröpült, fájdalmas csodálkozás fejeződött ki arcvonásaiban. Nem tudta megérteni, hogy tűnt el ilyen titokzatos módon. De már később, hasonló esetben arcán a csodálkozás kifejezését töprengő figyelem váltotta fel, a repülés irányába fordította fejét, s az éles hallás felfogta a légy szárnyának finom neszt.

A körülötte csillogó, mozgó, zsongó világ képe főként hangok formájában kezdett kialakulni a vak gyermek kicsi fejében, és ezeket a formákat öltötték képzeleti is. Az arca azt a különös kifejezést mutatta, amely jellemző a hangokra való feszült figyelésnél: alsó állkapcsa kicsit előretolódott a vékony, megnyúlt nyakon, és szemöldökét összevonta. A szép, de mozdulatlan szem a vak gyermek arcára komoly, de egyúttal megható vonást is varázsolt.

6

Életének harmadik tele vége felé járt. Az udvaron már olvadt a hó, zúgtak a tavaszi patakok, és a gyermek, aki télen folyvást betegeskedett és nem lehetett a szabad levegőn, összeszedte magát.

Kiemelték a belső ablakokat, és a tavasz fokozott erővel hatolt be a szobákba. A fényárban úszó ablakokon bemosolygott a tavaszi nap, a bükkfák csupasz ágai ringtak, messzebb feketéllett a mező, helyenként még hófoltok fehérlettek rajta, másutt már sarjadt a friss, zöld fű. Szabadabban, mélyebben lélegzett mindenki, fiatal, megújódott életerővel áldott meg a tavasz mindent.

A vak gyermekhez csak törtető zajával hatolt be a szobába. Hallotta, hogy csobognak a tavaszi vizek, mintha kergetőznének, mint ugrálnak át a kavicson, medret vájva az átázott földben; a bükkfaágak suttoztak az ablak előtt, összeütődtek és halkán kopogtak az üvegtáblákon. Az éjszakai fagyban az ereszre dermedt jégcsapok a reggeli naptól megolvadtak, és ezer apró cseppjük hangosan kopogva hullott a földre. Kopogásuk olyan volt, mintha apró, színes kavicsokat dobálnának a szobába. Időnként darvak kiáltása szakította félbe ezt az egyhangú zörejt.

Fent, nagy magasságban úsztak tova és lassanként elhallgattak, mintha elolvadtak volna a légben. A kisgyermek arcán a természet megújódása fájdalmas csodálkozásban tükröződött. Felhúzta szemöldökét, nyújtogatta a nyakát, figyelt, és aztán mintegy megriadva az érthetetlen hangzavartól, hirtelen kinyújtotta a karját, kereste az anyját, nyakába borult és szorosan átölelte.

- Mi baja van? - kérdezte az anya önmagától és a többiektől.

Makszim bácsi erősen figyelte a kisfiú arcát; de nem tudta megmagyarázni, miért olyan nyugtalan.

- Nem tudja megérteni - ébredt rá az anyja, ahogy elfogta fia arcán a fájdalmas csodálkozás kérdő kifejezését.

A gyermek csakugyan izgatott és nyugtalan volt, hol élénken fülelt az új hangokra, hol meg elcsodálkozott, hogy azok, amelyekhez már hozzászokott, megint elhallgattak s elvesztek valahol.

7

A tavasz okozta zűrzavar csakhamar megszűnt. A nap forró sugarainál a természet munkája egyre inkább visszatért rendes medrébe, az élet mintha meggyorsította volna az ütemet, mindjobban nekilendült, mint az elindított vonat. A réteken kizöldült a zsenge fű, a levegő megtelt a nyírfarügyek illatával.

Elhatározták, hogy a gyermeket kiviszik a szabadba, a közeli folyó partjára.

Az anyja kézen fogva vezette, mellettük döcögött mankóján Makszim bácsi. Egy kis domb felé haladtak, amelyet már eléggé kiszárított a nap és a szél. Sűrű pázsit borította, és tetejéről nagy távolságra lehetett ellátni.

A verőfénytől káprázott az anya és Makszim szeme. A napsugár melegítette arcukat, a tavaszi szél láthatatlan szárnyait lengetve elkergette ezt a meleget és üdítő hűvösséggel váltotta fel. Volt valami gyönyörű, mámorító, bágyasztó ebben a tavaszi levegőben.

Az anya érezte, hogy tenyerében erősen összeszorult gyermeke apró keze, de a bódító tavaszi lehelet kevésbé érzékennyé tette gyermeke aggodalma iránt. Tele tüdővel szívtá a levegőt és ment előre, vissza se fordult. Ha hátranéz, láthatta volna a különös kifejezést gyermeke arcán. A kisfiú néma csodálattal fordította nyitott szemét a nap felé. Ajka nyitva volt, kapkodva lélegzett, mint a szárazra vetett hal, időnként a fájdalmas ujjongás kifejezése játszott tehetetlenül ijedt arcán, ideges rohamokban suhant át rajta, egy pillanatra ragyogóvá tette, hogy csakhamar ismét félelem, és csodálkozás váltsa föl. Csak a szeme nézett azzal az egyforma, mozdulatlan és nem látó nézéssel.

A dombhoz érve mindhárman leültek. Mikor az anya felvette kisfiát, hogy leültesse, a gyermek ismét görcsösen kapaszkodott a ruhájába, mintha félne, hogy lezuhan, mert nem érzi maga alatt a földet. De az anyja most sem vette észre az ijedt mozdulatot, figyelmét lekötötte a csodás tavaszi kép.

Dél volt, a nap csendesen haladt a kék égboltozaton. A dombról, amelyen ültek, látszott a messzire kiáradt folyó. A jégzajlás már véget ért, csak itt-ott úszott és olvadozott a víz színén, fehér foltként kiemelkedve egy-egy jégdarab. Az elöntött réteken még nagy tavakat alkotott a víz, az azúrkék boltozat és a fehér báránnyelűk visszatükröződtek bennük, aztán csendesen tovamonultak és eltűntek, mintha jégtáblák módjára elolvadtak volna. Olykor a szél felborzolta a

vizet, és a napsugarak megcsillantak a fodros habokon. A folyón túl felszántott ugar feketélt, a felszálló, gomolygó pára leplet vont a távoli zsúpfedeles kunyhók és a messzi erdő fölé. Olyan volt a föld, mintha lélegzene, mintha áldozati tömjén füstje szállna fel belőle az ég felé.

A természet úgy tárult elébük, mint egy ünnepre készülő nagy templom. De a vak fiúnak mindez csak mérhetetlen sötétség volt, amely szokatlan módon mozgott és hullámzott, zengett és zúgott körülötte, feléje húzódott és minden oldalról megkönyékezte a lelkét még ismeretlen, szokatlan benyomásokkal, amelyek ostromától fájdalmasan vert gyermeki szíve.

Az első lépésektől kezdve, amikor a meleg nap sugarai arcát érintették és gyengéd bőrét simogatták, ösztönszerűen a nap felé fordította világtalan szemét, mintegy érezve, milyen központ felé vonzódik minden-minden. Számára nem volt sem átlátszó távol, sem kék ég, sem széles látóhatár. Csak azt érezte, hogy valami anyagszerű, becéző meleg ér az arcához jóleső, gyengéd érintéssel. Azután hűvös és könnyű valami - bár kevésbé könnyű, mint a napsugár melege - leveszi arcáról ezt a melengetést és hűs frissességgel bizsereg rajta végig. A szobában már megszokta a szabad mozgást, mert érezte maga körül az ürességet. Itt azonban körülfogták a furcsán váltakozó, majd szelíden cirógató, majd csiklandozó és hódító hullámok. A nap meleg érintését legyezte feléje valami, fülébe zengett a szél fuvallata és ott játszott az arca, a halántéka, a feje, a nyaka körül, mintha fel akarná kapni, hogy eszméletétől megfosztva, önfeledt kábulatba ringatva, magával ragadja valahová a térbe, melyet ő nem láthatott. Ilyenkor erősebben szorította meg anyja kezét, s szíve megdermedt, szinte megszűnt dobogni.

Mikor aztán leültek, kissé megnyugodott. A furcsa érzés még egyre lenyűgözte, de már kezdte megkülönböztetni az egyes hangokat. A becéző, ismeretlen hullámok még mindig körülrajongták, és úgy érezte, hogy belsejébe hatolnak, mert fölzaklatott vérének lüktetése úgy emelkedett és szállt alá, mint a szellő áramlása. Most azonban magukkal hozták a pacsirta víg dalát, a zöldellő nyírfák halk susogását, a víz csendes csobogását. Egy fecske röpült el fölöttük könnyed szárnycsattogással és furcsa köröket írt le a magasban; dűnnyögtek a szúnyogok és időnként ide hallatszott a szántóvető elnyújtott, panaszos kiáltása, amint a fölészántott barázdaik ökreit biztatta.

A fiú azonban nem tudta felfogni a hangokat a maguk egészében, nem tudta őket összekapcsolni, nem tudott nekik távlatot adni. Külön-külön hatolt a fejébe egyik a másik után, hol halkán és homályosan, hol hangosan, rikítóan, elkábítóan. Időnként egyszerre tódultak feléje és érthetetlen, kellemetlen zűrzavarba folytak össze. A szél egyre sűrűsödött a rét fölől; és a fiúnak úgy rémlett, mintha a hullámok mind sebesebben rohannának, és zúgásuk elnémítana minden más hangot, amelyek mintha most más világból jönnének, már szinte csak mint emlékezet a múltból. S amint ezek a hangok elhaltak, a fiú lelkén kéjes bágyadság vett erőt. Arca vonaglott az új érzések hatása alatt, szeme kinyílt, majd ismét lecsukódott, és minden vonása egy-egy kérdést árult el, a gondolkodás és a képzelet megfeszített munkája tükröződött benne. Még nem elég erős, új fogalmakkal telített tudata hamar elfáradt, küzdött a mindenfelől áramló benyomások ellen, igyekezett velük megbirkózni, egy egészbe önteni és így hatalmába venni őket. De ez a feladat nagyon is súlyos volt a kisfiú agyának, mert ehhez a munkához hiányoztak a látási képzelei.

S a hangok - túlságosan tarkán, nagyon is erősen - egyre áradtak feléje, majd egymás után távolodtak el tőle. A hullámok egyre hevesebben törtek rá az őt körülvevő zúgó sötétségből és tértek újra vissza ugyanabba a sötétségbe. Majd új hullámok, új hangok jöttek helyettük, mind gyorsabbak, magasabbak, kínzóbbak, amelyek fölemelték, simogatták, elringatták a gyermeket... Még egyszer felharsant a csendesülő zűrzavaron át a szántóvető hosszú, panaszos kiáltása, azután egyszerre minden elnémult.

A fiú halkán felnyögött és lehanyatlott a fűbe. Anyja hirtelen odafordult és felkiáltott: gyermeke sápadtan, mély ájulásban hevert a pázsiton.

Makszim bácsit nagyon felizgatta ez az eset. Egy idő óta egyre-másra hozatott fiziológiai, pszichológiai és pedagógiai könyveket, és szokott energiájával tanulmányozta mindazt, amit a tudósok a gyermeklélek titokzatos alakulásáról és fejlődéséről megírtak.

Mindinkább elmélyedt ebbe a munkába. A sötét gondolatok a létért való küzdelem hiábavalóságáról és a „porban csúszó féreg”-ről lassan elszálltak a vén katona szögletes fejéből. Helyükbe figyelmes szemlélődés lépett, és olykor rózsás ábrándok is melengették öregedő szívét. Makszim bácsi mindjobban meggyőződött róla, hogy a természet, mely megtagadta a gyermektől a látást, más tekintetben nem volt hozzá oly mostoha. A kis lény csodálatos erővel és élénkséggel fogadta be azokat a külső benyomásokat, melyeket érzékelni tudott. És Makszim bácsi úgy érezte, az ő feladata, hogy gondolatai és befolyása segítségével a természet igazságtalanságát kiegyensúlyozza, és a maga helyére az élethez való jogért egy új harcost állítson, akire máskülönben senki sem számíthatna.

„Ki tudja - gondolta az öreg garibaldista - hiszen verekedni nemcsak karddal és lándzsával lehet. A sorstól igaztalanul megbántott ember idővel majd megragadhatja az ő kezébe való fegyvert azok védelmére, akiket az élet kisemmizett, és akkor én, az öreg, rokkant katona, nem élttem hiába...”

A negyvenes és ötvenes évek szabadgondolkodói előtt sem volt idegen a babonás hit a természet „titkos rendeltetéseiben”. Ezért nem csoda, hogy abban a mértékben, ahogy a gyermek nem mindennapi tehetsége napról napra fejlődött, egyre szilárdabb lett Makszim bácsi meggyőződése, hogy a vakság maga is csak egyik jele ezeknek a „titkos rendeltetések”-nek. „A kifosztott a megbántottakért” ez volt a jelszó, amelyet már eleve neveltje harci lobogójára írt.

Első tavaszi sétája után a kisfiú néhány napig lázas volt. Mozdulatlanul és némán feküdt ágyában, olykor suttogott valamit és fülelt. De az egész idő alatt ott ült arcán a csodálkozás jellegzetes kifejezése.

- Valóban úgy néz, mintha meg szeretne valamit érteni és nem tudja - jegyezte meg az anyja.

Makszim elgondolkodott és rábólintott. Ő meglátta, hogy a kisfiú különös félelme és hirtelen ájulása a seregestül rázúduló benyomásokból eredt, amelyekkel a gyermek nem tudott megbirkózni, és föltette magában, hogy ezeket a benyomásokat a lábadozó gyermekben fokozatosan, úgyszólván alkotóelemeire bontva fogja tudatossá tenni. A kis beteg szobájának ablakai zárva voltak. Ahogy állapota javult, előbb egy kis időre nyitották ki őket, vezették a kicsit a szobában, majd kivitték a tornácra, az udvarra és a kertbe. S valahányszor arca ijedelmet árult el, anyja megmagyarázta neki, hogy mik azok a nyugtalanító hangok.

- A pásztor túlköl az erdő mögött - mondta. - A verebek csiripelése közül kihallik a vörösbegy füttye... A gólya kelepel fönn a keréken.¹ Messziről röpült vissza a minap és most fészket rak a régi helyén.

A kisfiú anyja felé fordította hálától sugárzó arcát, megfogta a kezét, bólogatott, és figyelve, gondolkodva hallgatózott tovább.

¹ Ukrajnában és Lengyelországban magas oszlopokat állítanak fel és tetejükbe ócska kerekeket helyeznek. Ezekre fészkelnek a gólyák. (Korolenko megjegyzése.)

Mindenről kérdezősködött, ami magára vonta figyelmét, és az anyja, vagy még gyakrabban Makszim bácsi mesélgettek neki a különféle dolgokról vagy lényekről, amelyek ilyen vagy olyan hangot adnak. Az anyja élénkebb, színesebb beszéde nagyobb hatást tett a gyermekre, de néha az új benyomás túlságosan fájdalmas volt. A fiatalasszony, aki maga is szenvedett, meghatottan, tehetetlenül panaszos és fájdalmas tekintettel iparkodott gyermekének az idomok és színek fogalmát hozzáférhetővé tenni. A kicsi minden figyelmét megfeszítette, felhúzta szemöldökét, homlokán szelíd barázdák tűntek föl. A fiatal agy látnivalóan súlyos feladattal birkózott, gyenge képzelőtehetsége vergődött és új képzeteket próbált teremteni a közvetve szerzett adatokból, de ennek vajmi kevés volt az eredménye. Makszim bácsi ilyenkor akaratlanul is elkomorodott, és mikor az anya szemébe könny gyűlt, a gyermek arca pedig elsápadt az értelmi erőfeszítéstől, Makszim beavatkozott a beszélgetésbe, elküldte a hűgát, és belekezdett az elbeszéléseibe, amelyekhez lehetőleg csak a tér és a hang képzetait vette segítségül. A vak fiú arcvonásai megnyugodtak.

- No és milyen ő, nagy? - érdeklődött a gólya felől, amely lomhán kelepelt az oszlopon.

A kicsi fölemelte karját. Ezt mindig meg szokta tenni hasonló kérdéseknél, Makszim bácsi pedig megmutatta neki, meddig emelje. Most egész magasra emelte apró kezét, de Makszim bácsi megmagyarázta:

- Nem, sokkal nagyobb. Ha bejönne a szobába és a padlón állna, a feje magasabb volna, mint a szék támlája.

- Mekkora! - csodálkozott a fiúcska. - A vörösbegy pedig ekkorka, ni! - És egy picit széthúzta egymáshoz illesztett két tenyerét.

- Bizony, a vörösbegy csak ekkora... De a nagy madarak meg sose énekelnek olyan szépen, mint a kicsik. A vörösbegy igyekszik, hogy örömd legyen, amikor hallgatod. A gólya pedig komoly madár, fél lábon áll a fészkében, körül néz, mint a haragos gazda a munkásaira, hangosan kelepel, és nem törődik vele, hogy rekedt a hangja és idegenek is meghallhatják.

A kisfiú vígan nevetett ezen a leíráson, és ideig-óráig megfeledkezett arról, milyen nehezen tudta megérteni anyja magyarázatait. De ezek a magyarázatok mégis jobban tetszettek neki, és kérdéseivel inkább hozzá fordult, mint Makszim bácsihoz.

Második fejezet

1

A gyermek homályos elméje új képzetekkel gazdagodott. Rendkívül éles hallása segítségével egyre mélyebben hatolt be az őt körülvevő természetbe. Fölötte és körülötte továbbra is mély, áthatolhatatlan sötétség honolt. Ez a sötétség nehéz felhőként függött agya fölött, és bár születése óta szenvedett miatta, bár látszólag meg kellett volna szoknia szerencsétlenségét, a gyermeki természet ösztönszerűen, szüntelenül, igyekezett ettől a sötét lepeltől megszabadulni. Ez az öntudatlan, sohasem szűnő törekvés a világosság felé mindjobban rávéste arcára a zavart és kínzó erőfeszítés kifejezését.

Mindamellett ő is élvezte a teljes megelégedés, a gyermeki örömök ragyogó perceit, és ez akkor volt, amikor az érzékelt külső benyomások új, erős képzeteket támasztottak benne és a látatlan világ új jelenségeivel ismertették meg. A nagy és hatalmas természet nem maradt a vak gyermek előtt teljesen eltakarva. Egyszer elvitték például a folyó fölött emelkedő magas sziklára; különös arckifejezéssel hallgatta a mélyben tovafuló víz csendes csobogását és dobogó szívvel kapaszkodott anyja ruhájába, amikor a lába alól elszabaduló kavicsok gurultak lefelé. Azóta a mélységet úgy képzelte el, mint a víz csendes csobogását a szikla alatt, vagy mint a gördülő kavics ijedt nesztét.

A távolság úgy zúgott fülében, mint a tompán elhaló ének, mikor pedig mennydörgés dübörgött végig a tavaszi égen s betöltötte a levegőt, majd haragos morajjal veszett el a felhők mögött, a vak fiú áhítatos borzalommal hallgatta ezt a morajt, szíve eltelt gyönyörűséggel, és fejében megfogant a levegőég nagyságának képze.

Így hát a hang volt számára a külvilág legfőbb közvetlen kifejezése: a többi benyomás csak kiegészítette a hallás képzeit, amelyekben minden fogalma alakot öltött.

Néha forró napokon, amikor körös-körül minden elhallgatott, amikor megszűnt az emberek mozgása, és a természetben az a különös csend támadt, amelyben csak az életerő szakadatlan, nesztelen járását hallani, a vak fiú arcán jellegzetes kifejezés jelent meg. Úgy látszott, mintha a külső csend hatása alatt lelke mélyéről csak neki hallható hangok törnének föl, amelyekre feszülten figyel. Ha ilyenkor ránézett az ember azt hihette, hogy egy most születő, homályos gondolat zeng föl lelkében, mint egy új dal kialakuló melódiája.

2

A kisfiú ötödik évében járt. Törékeny, gyenge teremtes, aki azért fürgén jött-ment, sőt szaladgált az egész házban. Ha idegen ember látta, milyen biztosan mozog a szobákban, hogy fordul ott, ahol éppen kell, és milyen ügyesen keresi meg a tárgyat, amire szüksége van, azt gondolta, hogy nem vak gyermek van előtte, hanem olyan, aki különös módon elmerült gondolataiban és tűnődve néz a bizonytalan távolba. Az udvaron már nehezebben járt, amint botjával maga előtt kopogott. Ha nem vitt botot, inkább négykézláb mászott a földön és ügyesen kitapogatta a keze ügyébe kerülő tárgyakat.

Csendes nyári este volt. Makszim bácsi a kertben ült. Az apa szokása szerint valahol messze a mezőn járt, a dolgai után. Az udvaron és a környéken csend honolt, a falu álomba merült, a cselédházban elhallgatott a béresek és szolgálok beszéde. A fiút már egy félórával ezelőtt lefektették.

Félálomban feküdt az ágyban. Egy idő óta furcsa emlék kapcsolódott nála össze ezzel az órával. Ő persze nem látta, hogy sötétedik el a kék ég, hogy ingatja a szél a fák feketéllő csúcsait, milyen komoran néztek az udvaron körben álló épületek „borzas” tetői, és hogy omlik el a földön a kékes pára, elvegyülve a holdvilág és csillagfény finom aranyával. De már napok óta valami különös, mámoros érzés hatása alatt aludt el, amelyről másnap nem tudott magának számot adni.

Mikor az álom mindjobban elhomályosította öntudatát, mikor a bükkfák susogása egészen elhalkult, és nem tudta többé megkülönböztetni a falusi kutyák távoli ugatását, a fülemüle csattogását a folyón túl, a réten legelő csikó csengőjének méla csilingelését, mikor az egyes hangok elcsitultak és elvesztek, úgy érezte, mintha mind egy dallamos, harmonikus egésszé olvadtak volna össze, csöndesen beröpkülnek szobájába, sokáig keringenek ágya fölött és megfoghatatlan, de csodálatosan kellemes ábrándképeket ébresztenek lelkében. Reggel egész mámorosan ébredt föl és anyjához fordult:

- Mi volt az... tegnap? Mi volt az?

Az anyja nem tudta, miről van szó, és azt hitte, hogy álmok izgatják a gyermeket. Ő maga szokta lefektetni, keresztet vetett föléje és eltávozott, mikor látta, hogy elalszik, de nem vett észre semmi különösét. Másnap azonban a fiú megint beszélt valamiről, ami őt az este oly kellemesen nyugtalanította.

- Oly szép volt, anyám, oly szép! Mi volt az?

Anyja elhatározta, hogy este tovább marad gyermeke ágyánál, hogy megtalálja ennek a furcsa rejtélynek a nyitját. Leült a székre az ágy mellett, gépiesen kötögetett és figyelte Petrusz egyenletes lélegzetét. Az hitte, hogy már mélyen alszik, amikor a sötétben hirtelen megszólalt:

- Mama, itt vagy?

- Itt, kisfiam.

- Menj el, kérlek, fél tőled és nem jött el. Már majdnem elaludtam és mégsem jött...

Anyja csodálkozva, furcsa érzéssel hallgatta ezeket a suttogó, panaszos szavakat. A fiú olyan meggyőződéssel beszélt álmokképeiről, mintha mind csupa valóság volna. Az anyja mégis felállt, a gyermek fölé hajolt, hogy megcsókolja, és csendesén kiment azzal a szándékkal, hogy a kert felől észrevétlenül a nyitott ablakhoz lopózik.

De még oda sem ért, mikor a rejtély megoldódott. Hirtelen meghallotta egy tilinkó csendes, mélázó hangját, mely az istállóból jövet elvegyült a déli szél suttogásával. Nyomban megértette, hogy ez a keresetlen, egyszerű dallam ébresztette a szendergő gyermek lelkében azokat a kellemes érzéseket. Megállt, egypár percig hallgatta a mélabús ukrán nótát és teljesen megnyugodva elment Makszim bácsihoz a homályos fasorba.

„Jól játszik ez a Johim - gondolta magában. - Sajátságos, mennyi finom érzés van ebben a látszólag durva parasztban.”

Johim csakugyan szépen játszott. Éppolyan ügyesen bánt a hegedűvel is, és volt idő, amikor vasárnaponként a kocsmában senki sem tudta nála jobban eljátszani a „kozák”-ot, vagy a víg, lengyel „krakovjak”-ot. Amikor leült a szögletbe, a hegedűt borotvált álla alá szorítva, magas báránnyal süvegét hetykén hátracsapva, görbe vonóját a feszes húrokon táncoltatta, nemigen akadt ember a kocsmában, aki ne perdült volna táncra. Még az öreg, félszemű zsidót is, aki kisbőgőn kísérte, elragadta a lelkesedés. Úgy játszott, mintha otromba hangszere megszakadna az erőlködéstől, hogy nehézkes, mély hangjai ütemet tarthassanak Johim hegedűjének könnyed, zengő, ugráló vígságával, és az öreg Jankel vállát felhúzza forgatta kereksapkás, kopasz fejét, és rángott a teste a pajkos, bolondos dallamok ütemére. Mit érezhettek még a többiek, akiknek a lába úgy volt megteremtve, hogy már a vidám táncnóta, első taktusára magától izgett-mozgott és topogott?

De amióta Johim beleszeretett Marjába, a szomszéd uraság csinos cselédjébe, elhidegült vidám hegedűjétől. Bizonyára azért, mert a hegedű nem segített neki meghódítani a szilaj leányzó szívét, és Marja többre becsülte az urasági komornyik csupasz német fizimiskáját a parasztmuzsikusi bajuszos ábrázatánál. Azóta nem lehetett többé hallani Johim hegedűjét sem a kocsmában, sem az esti táncmultságokon. Szegre akasztotta az istállóban és nem bánta, hogy a nedvességtől meg az elhanyagoltságtól egymás után pattannak el a régen oly kedves hangszer húrjai. Oly fájdalmas hang kísérte egy-egy húr pattanását, hogy még a lovak is részvevően nyerítettek és csodálkozva fordították fejüket kegyetlen gazdájuk felé.

A hegedű helyett Johim egy vándorló kárpáti hegyi lakótól tilinkót vett. Úgy találta, hogy ennek csendes, méla hangjai jobban illenek az ő keserű sorsához, inkább fejezik ki megvetett szívének bánatát. De a hegyi lakó tilinkója csalódást okozott. Hiába válogatta ki egy egész tucatból, kipróbálta mindenféle módon, lefaragott belőle, vízben áztatta és napon szárította, vékony madzagra akasztotta az eresz alá, hogy a szél kiszárita, semmi sem használt, a tilinkó nem engedelmeskedett. Fűtyült, ahol nem kellett, visított, amikor szívfacsaró kesergést akart rajta kihozni, és egyébként is rakoncátlan szerszám maradt. Végre is dühös lett a vándorló hegyi lakókra, mert meggyőződött róla, hogy egyikük sem tud jó tilinkót csinálni, és elhatározta, maga készít egyet. Néhány napig összevont szemöldökkel barangolt a mezőn és a mocsarakban szemügyre vett minden fűzfabokrot, megtapogatta az ágait, néhányat levágott, de még mindig nem találta meg azt, amit keresett. Mogorván, lesütött szemmel járkált és keresgélt fáradhatatlanul. Végül eljutott a folyó partján egy helyre, ahol a víz lomhán folydogált. A part közelében szelíden bólogtak a fehér vízililiomok, a sűrű fűzek némán, mélázva hajlongtak a szélben, melyet alig engedtek át a partig. Johim behatolt a bozótba, a part felé törtetett, megállt egy pillanatra és hirtelen úgy érezte, hogy itt találja meg azt, amit régóta keres. Homlokán elsimultak a barázdák. Csizmaszárából kihúzta a szíjra kötött bicskát és körültekintve a susogó fűzfaágakon, megfogott egy vékony, egyenes szálat, mely éppen a víz fölé hajolt. Megtapogatta, meglepéssel állapította meg, hogy milyen rugalmas, hallgatta levelei suttogását és bólintott.

- Ez az igazi - mormogta örömmel és a vízbe dobta az előbb levágott ágakat.

A tilinkó pompásan sikerült. A fűzfaágat megszárazította, tüzes dróttal kiégette a belét, hat lyukat fűrt rajta, szemben egy hetediket, az egyik végébe fadugót tett, amelyiken csak keskeny rést hagyott. Egy hétig vékony madzagra akasztotta, hogy átjárja a nap és a szél. Azután gondosan kifaragta a bicskájával, lecsiszolta üvegcsereppel és egy darócdarabbal jól ledörzsölte. A vége gömbölyű volt, a közepén gondosan kifaragott szögletek, amelyekre kis tüzes vasdarabokkal különféle ügyes rajzokat égetett. Kipróbálta rajta a skálát, köhintett és izgatottan bólogatott, azután az ágyába, biztos helyre dugta el. Nem akarta a nappali zajban kipróbálni. Este azonban édes, bánatos, érzelmes és szomorú hangok jöttek az istálló felől.

Johim nagyon meg volt elégedve a tilinkójával. Úgy látszott, mintha lényének egy része volna; a hangok, amelyeket kiadott mintha az ő elérékenyült, heves lelkéből fakadnának, és érzésének, fájdalomának minden árnyalata olt rezgett a csodálatos tilinkóban, halkan elsza-
badult belőle és zengve szállt ki a többi után, ki a csendes nyári éjszakába.

5

Johim valósággal beleszeretett a tilinkójába. Nappal pontosan elvégezte a munkáját, elvezette a lovait az itatóhoz, befogta őket és kocsikázni vitte az úrnőjét vagy Makszimot. Olykor, amikor áthaladtak a falun, ahol a kegyetlen Marja lakott, összefacsarodott a szíve a búbánat-
tól. De mikor leszállt az est, megfeledkezett mindenről a világon, és a fekete szemű leányzó képe is eltűnt előle. Elmosódott ez a fájó kép, mintha sötét ködbe burkolózott volna, és csak a csodálatos tilinkó édesbús dallamában tört elő homályos emléke.

Ilyen elragadtatásban, valósággal nótáiba feloldódva feküdt Johim az istállóban valamelyik este. A muzsikus nemcsak kegyetlen szerelméről feledkezett meg, de saját létéről is, amikor hirtelen összerezsent és fölugrott fekvőhelyéről. A nóta épp a legszebben szólt, és Johim egyszerre csak azt érezte, hogy egy pici kéz ujjai végigsimították az arcát, végigszaladtak a kezén és aztán gyorsan megtapogatták a tilinkóját. Hallotta, amint valaki izgatottan liheg mellette.

- Távozz innen, tűnj el innen! - szakadt föl ajkáról az ilyenkor szokásos ígézés, de mindjárt hozzá is tette: - Isten vagy-e, vagy ördög? - Megijedt, hogy tán a gonosz kísérti.

De a nyitott istállóajtón bevetődött holdfénynél meglátta, hogy tévedett. A vak fiúcska állt ágya mellett és izgatottan tárta feléje kicsi karjait.

Egy óra múlva az anya bement megnézni, alszik-e a kisfiú, és nem találta az ágyban! Először megijedt, de az anyai érzés csakhamar megsúgta neki, hol keresse gyermekét. Johim nagy zavarba jött, amikor a játékban szünetet tartva, egyszer csak megpillantotta az istálló ajtajában a nagyságos úrnőt. Már néhány perc óta állt ott, hallgatta a tilinkót és nézte a fiát, aki Johim ködmönébe burkolva ült az ágyon és mohón figyelte a lovász játékát.

6

Azóta minden este eljött Johimhoz az istállóba. Nappal eszébe sem jutott Johimot megkérni, hogy furulyázzon neki. Talán úgy érezte, hogy a nappali zajban és sürgés-forgásban ezek a csendes dallamok meg sem születnek. De mihelyt leszállt az est, Petruszt lázas türelmet-
lenség fogta el. Az esti tea meg a vacsora neki csak azt jelentette, hogy közeledik a várva várt pillanat, és anyja, akinek ezek a zenei esték sehogy sem tetszettek, mégsem tudta megtiltani kedvencének, hogy át ne szaladjon Johimhoz és lefekvés előtt egy-két órát ne töltsön vele. Ez lett most a gyermek legboldogabb időtöltése. Anyja kínzó féltékenységgel látta, hogy az est benyomásai másnap is továbbreztek a kisfiú lelkében, hogy becézését nem fogadja már a régi melegséggel, és miközben ölében ül és átöleli, Johim dalain mereng.

Eszébe jutott, hogy mikor néhány évvel ezelőtt Ragyeckaja kijevi intézetében nevelkedett, egyéb „szépművészetek” között zenét is tanult. Igaz, hogy ez az emlék magában véve nem tartozott a legkellemesebbek közé, mert egybekapcsolódott a zongoratanárnő, egy Klaps nevű német vénkisasszony személyével, aki igen sovány, igen prózai s főként igen mérges perszóna

volt. Ez az iszonyú, epés némben nagy művészettel „formálta” növendékei ujjait, hogy megadja nekik a szükséges hajlékonyságot, és ezzel együtt kitűnő sikerrel ölte ki belőlük a zenéi érzék minden megnyilvánulását. A félénkebb természetűek tehát Klaps kisasszony pusztája jelenlétét is alig tudták elviselni, pedagógiai módszerét pedig még kevésbé.

Mikor Anna Mihajlovna otthagyta az intézetet és férjhez ment, eszébe sem jutott, hogy a zenetanulást folytassa. De most, amikor a parasztmuzsikust hallgatta; megérezte, hogy nemcsak féltékenységgel van benne; lassanként megértette a zenét, és a német zongoratanárnő képe ugyanakkor elhalványult. E lelki folyamat hatására megkérte férjét, hogy rendeljen neki a városban egy pianínót.

- Ha akarod, galambom, örömet megteszem - válaszolt a mintaférj. - De eddig úgy láttam, nem szereted a zenét valami különösen...

Még aznap levél ment a városba, de míg a hangszert megvásárolták és elhozták, két-három hét telt el. Közben minden este szóltak az istállóból a hívogató hangok, a kisfiú pedig leszaladt, még engedelmet se kért az anyjától.

Az istálló sajátos levegője összevegyült a széná illatával és a lószerszám szagával. A lovak csendesen rágták a szénát, amely zizegett, ahogy a jászolrács mögül előráncigálták. Ha a muzsikus abbahagyta a tilinkózást, a kertből odahallatszott a bükkfák suttogása. Petya ült és elbűvölten hallgatta.

Sohasem szakította félbe Johimot, csak amikor ez szünetet tartott, és három-négy perc telt el szótlan hallgatással, a fiú néma elragadtatását különös vágy váltotta fel. A tilinkó felé nyúlt, megfogta reszkető kezével és ajkához illesztette. De mivel az izgalom fojtogatta, az első hangok reszketve és erőtlenül törtek ki az egyszerű hangszerből. Lassan azonban megtanult vele bánni. Johim elhelyezte ujjait a nyílásokon, és bár kicsi kezeivel alig tudta átfogni a lyukakat, elég hamar megtanulta a hanglétrát. Amellett az ő fülében minden hangnak megvolt a maga fizionómiája, egyéni jellege. Megtanulta, hogy melyik nyílásban melyik hang lakik, és ha néha Johim valami egyszerű nótát fűjt, a kisfiú is mozgatta ujjait. Tökéletes pontossággal el tudta képzelni, hová helyezze el az egymás után következő hangokat.

7

Végre, pontosan három hét múlva, elhozták a városból a pianínót. Petya az udvaron állt és figyelmesen hallgatta, hogy sürgölődtek a munkások, akik bevitték a lakásba a „muzsikát”. Nagyon nehéz lehetett, mert mikor emelgetni kezdték, recsegett a szekér, az emberek krákogtak és szuszogtak. Aztán lassú, nehézkes léptekkel megindultak, és minden lépésnél furcsán zengett-bongott valami a fejük felett. Mikor a különös „muzsikát” fölállították a szobában, ismét dörgő hangot adott, mintha valakit haragjában megfenyegetne.

Mindez olyan érzést keltett a fiúban, amely közel állott a félelemhez, s egyáltalán nem szeretette meg vele az új, lélektelen, egyúttal haragos vendéget. Kiment a kertbe és nem hallotta, hogy állították a zongorát a lábaira, hogyan hozta rendbe a szerkezetet a városból érkezett hangoló, aki kipróbálta a billentyűket, és a húrok működését. Csak mikor mindez készen volt, parancsolta meg az asszony, hogy hívják be Petyát a szobába.

Most, a legjobb bécsi mester hangszerének birtokában, Anna Mihajlovna már előre örült a diadalnak, melyet Johim együgyű tilinkója fölött fog aratni. Meg volt róla győződve, hogy Petya elfelejti az istállót és a tilinkót, és minden gyönyörűségét a zongorában fogja találni. Mosolyogva nézett a félénken belépő gyermekekre és az őt kísérő Makszim bácsira. Johimnak is

megengedték, hogy bejöjjön és meghallgassa az új külföldi muzsikát. Megállt az ajtónál és szégyenlősen lesütötte a szemét. Mikor Petya és Makszim leültek a pamlagra, az asszony elkezdett játszani.

Egy darab volt, amit Ragyeckaja intézetében Klaps kisasszonynál tökéletesen megtanult, inkább halk, de meglehetősen nehéz zenemű volt, amely nagy ujjgyakorlatot kívánt. A vizsgahangversenyen Anna Mihajlovna sok elismerést szerzett vele magának és tanárnőjének. Senki sem állíthatta teljes határozottsággal, de sokan gyanították, hogy a hallgató Popelszkij éppen abban a rövid negyedórán szeretett bele Jacenko kisasszonyba, mikor ezt a nehéz kompozíciót játszotta. Most a fiatalasszony egy másik győzelem tudatos szándékával zongorázta ugyanezt a darabot. Kisfia szívét akarta megnyerni, amelyet a parasztilinkó hódított el tőle.

Ám ez egyszer csalódott, a bécsi hangszer nem tudott megküzdeni a száraz ukrán fűzfaággal. Pedig a bécsi zongora hatalmas eszközökkel rendelkezett: drága fa, nagyszerű húrok, a bécsi mester gyönyörű munkája, gazdag és terjedelmes regiszter. De az ukrán tilinkónak is voltak szövetségesei: otthon volt a maga törzsökös ukrainai környezetében.

Mielőtt Johim bicskájával levágta és belét tüzes vassal kiégette, itt ringott a fiúnak ismerős hazai víz fölött, az ukrán nap melengette, az ukrán szél becézgette, míg csak az ukrán furulyás éles szeme meg nem látta a padmalyos parton. Nehéz volt versenyezni az idegen jövevénynek az egyszerű falusi tilinkóval, mert ezt hallotta először a csendes szenderegés óráiban, a titokzatos esti susogásban, a bükkfalomb zizegése közt, az ukrán természet kellős közepén.

De Popelszkaja asszony meg Johim zenei érzéke között is különbség volt. Igaz, hogy az asszonynak finomabb, fürgébb, mozgékonyabb ujjai voltak, a darab, amit játszott, gazdagabb és művésziesebb, és Klaps kisasszony sokat fáradozott, hogy tanítványát a nehéz hangszer kezelésére megtanítsa. Johimot viszont a természet zenei érzékkel áldotta meg, ő szeretett és bánkódott, és szerelmével meg bánatával a honi természethez fordult. Őt ez a természet tanította egyszerű dallamaira, az erdő zúgása, az ősi dal, melyet már bölcsője mellett dúdoltak neki.

Bizony nehéz volt a bécsi hangszernek a parasztilinkót legyőzni. Egpár pillanat múlva Makszim bácsi hirtelen koppantott a mankójával. Mikor Anna Mihajlovna megfordult, ugyanazt a kifejezést látta Petya sápadt arcán, mint az emlékezetes tavaszi napon, mikor először vitték ki a szabadba sétálni.

Johim részvételt tekintett a fiúra, aztán megvető pillantást vetett a német „muzsikára” és otromba bocskorával csoszogva kifordult a szobából.

8

Sok könnyet ontott a szegény anya e miatt a kudarc miatt. Neki, Popelszkaja „nagyságos asszony”-nak, akit egy „válogatott közönség” dörgő tapsai jutalmaztak, kellett ilyen csúfos vereséget szenvednie, és méghozzá kitől? Johimtól, a közönséges lovásztól, és ostoba furulyájától. Mikor eszébe jutott ennek a legénynek lekicsinylő pillantása, az után a balsiker után, szégyenpír futotta el az arcát, és szíve mélyéből meggyűlölte az „utálatos parasztot”.

És mégis minden este, mikor fia leszaladt az istállóba, kinyitotta az ablakot, kikönyökölt és mohón leste a hangokat. Eleinte bosszús megvetéssel hallgatta őket és igyekezett mosolyogni az, „együgyű fűtyörészés”-en, de lassanként - maga se tudta, hogyan - egyre inkább magára vonta figyelmét a „fűtyörészés”, úgyhogy alig tudott betelni a borongós, bús melódiákkal. Kérdezte önmagától, mi bennük a vonzó, mi varázsuk titka. És a kéklő estében, az imbolygó esti árnyakban, a dal, és a természet csodás harmóniájában találta meg a választ.

„Igen - gondolta most már legyőzve és meghódítva - valami sajátságos, mély érzés van itt, bűvös poézis, melyet a kottából nem lehet megtanulni.”

Úgy is volt. Ennek a poézisnek a titka abban a csodálatos kapcsolatban rejlett, mely a régen tovatűnt múltat összeköti az örökké élő és az emberi szívhez örökké szóló természettel, annak a múltnak tanújával. És a durva, kérges kezű, bocskoros paraszt magában hordozta ezt a harmóniát, a természetnek ezt az eleven átérzését.

Felismerte, hogy neki, a büszke úrnőnek, meg kell hajolnia a parasztlegény előtt. Elfelejtette durva ruháját, otromba bocskorát, és a dal csendes áradozása közepette elébe tűnt jóságos arca, szürkés-kék szeme és szégyenlős mosolya. Olykor még a harag is pirosra festette arcát, érezte, hogy a gyermek figyelme egyaránt oszlik meg közte és a paraszt közt, sőt, hogy ebben a versenyben a paraszt győz.

A kert fái suttogtak a feje fölött, az ég szelíd kékje a csendes föld fölé borult, és a fiatal-asszony lelke megtelt mély bánattal Johim dalai hallatára. Egyre inkább megbékélt és egyre inkább megértette a közvetlen, a tiszta, a mesterkéletlen poézis egyszerű titkát.

9

Igen, Johimban, a parasztlegényben őszinte, eleven érzés élt! És benne? Vajon benne egy csöpp sincs belőle? Vajon miért zihál úgy a melle, miért ver a szíve oly hevesen, miért tolul könny a szemébe? Nem a forró szeretetnek érzése ez az ő szerencsétlen, vak gyermeke iránt, aki elszalad tőle Johimhoz, és akinek ő nem tud ugyanilyen gyönyörűséget szerezni?

Eszébe jutott a fájdalmas kifejezés, melyet az ő játéka hívott elő a gyermek arcán, és forró könny pergett a szeméből. Csak nehezen tudta elfojtani fel-feltörő zokogását.

Szegény anya! Gyermeke vaksága neki is örökös, gyógyíthatatlan betegsége lett. Túlzott dédelgetésben és abban a lényét betöltő érzésben nyilvánult meg ez, amely fájó szívét ezer láthatatlan szállal kötötte össze gyermeke szenvedésének minden megnyilatkozásával. Ezért ez a furcsa vetélkedés a tilinkós parasztlegénnyel, amely másnak legfeljebb bosszúságot okozott volna, neki a leghevesebb, legégetőbb fájdalom forrása lett.

Így múlt az idő, mely nem hozott könnyebbülést, de mégis bizonyos hasznot: kezdte érezni, hogy az ő lelkében is életre kel a dallamnak és a poézisnek az érzése, mely őt a paraszt játékában annyira elbűvölte. És ekkor föltámadt benne a reménység is. Az erősödő öntudat felbátorította, hogy a zongorához üljön. Azzal a szándékkal nyitotta ki, hogy zengő akkordjaival elhallgattassa a csendes tilinkót. De a határozatlanság és a szégyenérzés mindannyiszor visszatartotta ettől a kísérlettől. Eszébe jutott szenvedő gyermeke arca és a parasztlegény megvető pillantása, arca égett a szégyentől, keze csak a levegőben futott el a billentyűk fölött, mohón sóvárogva a hangok után.

Mindamellet napról napra nőtt benne erejének tudata, és az est leszállta előtt, mikor kisfia messze a fásorban játszott vagy sétált, mindig leült a zongora mellé. Az első próbákkal nem volt megelégedve, a keze nem engedelmeskedett a belső átérzésnek, a zongora hangjai mintha ellenszegültek volna lelke hangulatának. De lassanként ez a hangulat egyre teljesebben és könnyebben áradt át beléjük, a tilinkós leckéi nem voltak hiábavalók, a forró anyai szeretet és a finom megérzése annak, ami oly erősen belemarkolt gyermeke szívébe, megkönnyítette neki ezeknek a fogásoknak az elsajátítását. Most már nem lármás, mesterkelt „darabok” kerültek ki ujjai alól, hanem egy halk dal, egy borongó ukrán nóta sírt és zokogott a sötét szobában, és magával ragadta az anyai szívet.

Végre elég bátorságot gyűjtött, hogy nyílt harcba szálljon. És íme, esténként különös verseny kezdődött az urasági lak és Johim istállója között. A szalmafedeles istállóból halkán szálltak ki a tilinkó édes trillái és szembe velük, az udvarház nyitott ablakán, a holdfényben csillogó bükkfalombon át a zongora zengő, dús akkordja.

Eleinte sem a gyermek, sem Johim nem akartak az udvarház „cifra” muzsikájára figyelni, mert elfogultak voltak iránta. A kicsi még össze is húzta a szemöldökét és türelmetlenül nógatta Johimot, amikor szünetet tartott.

- Ej! Játsszál hát, játsszál!

De három nap se telt el, és a szünetek egyre sűrűbbek lettek. Johim folyvást letette a tilinkót és növekvő érdeklődéssel figyelt, a kisfiú is elhallgatott és elfelejtette inteni a barátját, hogy folytassa a játékot.

Végül Johim mélázó tekintettel mondta:

- Milyen szép ez! Figyeld csak, milyen gyönyörű!

Azután a figyelő ember révedező tekintetével ölébe vette a fiút és a kerten keresztül elindult vele a szalon ablaka alá. Azt hitte, hogy a nagyságos úrnő a saját kedvtelésére játszik, és nem törődik velük. De Anna Mihajlovna észrevette, hogy a vetélytárs elhallgatott, ráébredt diadalára, és szíve hevesen dobogott az örömtől.

Ezzel aztán minden ellenséges érzelme Johimmal szemben végképp megszűnt. Boldog volt és elismerte, hogy ezt a boldogságot neki köszönheti, ő tanította meg, hogyan édesgesse vissza magához gyermekét, és ha kisfia most az új benyomások valóságos kincseit kapta tőle, akkor ezt neki, a tilinkózó parasztlegénynek, mindkettejük tanítójának köszönhetik.

10

A jég megtört. A fiú másnap félénk kíváncsisággal lépett be a szalonba, ahol napok óta nem volt, amióta a furcsa, mérges, hangos városi vendég odatelepedett. Ennek a vendégnek a tegnap esti dalai megvesztegették a fiú fülét, és ezzel a zongora iránt való érzelmei is megváltoztak. A korábbi félelemnek alig vált nyoma rajta, ahogy a zongorához közeledett és némi távolságra tőle elkezdett figyelni. A szalonban nem tartózkodott senki. Anyja a szomszéd szobában ült a pamlagon. Kézimunkán dolgozott és lélegzetviassafojtva nézett a fiára, boldogan követte minden mozdulatát és a kifejezés változását a gyermek ideges arcán.

S a vak fiú előrenyújtva kezét, megérintette a zongora sima fedelét, majd menten visszahúzó-
dott. Miután ezt a kísérletet kétszer megismételte, közelebb ment és figyelmesen vizsgálta a hangszert, földig hajolt, hogy megtapogassa a lábát, és körüljárta szabadon álló oldalait. Végre a sima billentyűkre tévedt a keze.

A húr halkán, bizonytalanul rezgett a levegőben. A fiú sokáig hallgatta az anyja fülének már nem hallható rezgéseket, azután a teljes megértés kifejezésével megütött egy másik billentyűt. Majd végigjártatta ujjait az egész billentyűsoron és eljutott a magas hangokhoz. Minden hangnak időt adott, hogy kicsendüljön, és a hangok, egyik a másik után, zengtek, hullámoztak, rezegtek és elhaltak a levegőben. A vak gyermek arca feszült figyelmet és elégedettséget áru-
lt el; látni lehetett rajta, hogy minden hangnak örül, és már a melódiát kialakító hangelemek iránt való finom érdeklődésében megmutatkozott a művészi hajlam ébredése.

De amellet úgy látszott, hogy a kis világtalan még valami különös sajátságokat érez ki az egyes hangokból. Amikor vidám, élénk hang csendült fel a magas regiszterből, fölkapta

mozgékony fejét, mintha fölfelé kísérné a zengő, tovaszálló hangot. A tompa, alig hallható, bűgő, mély hangoknál lehajtotta fejét, úgy érezte, hogy ez a nehéz hang a föld felett ömlik el, elterül a padlón és elvész a távoli zugokban.

11

Makszim bácsi ezeket a zenei kísérleteket szinte közömbösen vette tudomásul. Bármennyire különös is, a fiúban oly határozottan megnyilatkozó hajlam az öregben kétféle érzést keltett. Egyrészt a fiú szenvedélyes érdeklődése a zene iránt kétségtelenül vele született tehetség mellett vallott és ily módon talán már kijelölte leendő hivatását. Másrészt azonban ehhez a megállapításhoz az öreg katona szívében a csalódás meghatározhatatlan érzése vegyült.

„Bizonyos - így elmélkedett Makszim - hogy a zene is hatalmas erő, amely lehetővé teszi, hogy a tömeg szívében uralkodjunk. Ez a vak fiú majd összegyűjt száz meg száz kiöltözött piperkőcöt és úri dámát, és eljátssza nekik a keringőket meg a szerenádokat (az igazat megvallva, ezeken a keringőkön és szerenádokon túl nemigen terjedt Makszim zenei tudománya), ők meg a zsebkendőjükkel törölgetik a szemüket. Ej, vigye az ördög, nem ezt akartam, de mit csináljunk? A kicsike vak, legyen hát belőle, amit ő akar. De már akkor jobb volna az ének. Az ének nemcsak a művészileg kifinomodott halláshoz szól. Képeket ad, gondolatot ébreszt a fejben és bátorságot a szívekben.”

- Hé, Johim - mondta egy este, mikor a fiú mögött az istállóba lépett - dobod el már egyszer a furulyádat. Utcagyerekeknek való ez, vagy a pásztnak kinn a legelőn, de te már felnőtt ember vagy, bár az az ostoba Marja szamarat csinált belőled. Pfuj, szégyellhetned magad! Egy lány nem hallgatott meg, és te attól ilyen savanyú lettél! Csipogsz, mint fürj a hálóban!

Johim csak hallgatta a méregbe jött ember hosszú prédikációját és a sötétben mosolygott rajta. Csak az utcagyerekek meg a pásztor emlegetése bántotta egy kicsit.

- Ne tessék ilyet mondani, tekintetes uram! Ilyen tilinkója nincs egy pásztnak sem széles Ukrajnában. Az mind, csak fűtyülő, ez meg... tessék csak meghallgatni.

Letakarta ujjaival a furulya minden nyílását és az oktáv két hangját szólaltatta meg, gyönyörködve tisztaságukban. Makszim köpött egyet.

- Pfuj, Isten bocsá'! Egészen megbutult ez a legény! Hagyj békén a tilinkóddal! Mind egyformák. A tilinkók meg az asszonyok, a te Marjád se különb. Inkább dalolj el valamit, ha tudsz, valami régi-régi nótát.

Makszim bácsi maga is kisorosz, egyszerűen beszélt a parasztokkal és cselédséggel. Gyakran lármázott és zsörtölődött, de sohasem sértegetett, és azért az emberek tisztelettudóak és őszinték voltak hozzá.

- Jól van - felelte Johim. - Danoltam én valamikor, nem is rosszabbul, mint a többiek. De hátha az én paraszti nótám sem tetszik majd a tekintetes úrnak? - jegyezte meg évődve.

- Ugyan, ne locsogj - szólt rá Makszim. - A jó nótát össze se lehet hasonlítani a tilinkóval, hacsak van, aki jól eldanolja. Hallgassuk meg, Petrusz, hogy énekel Johim. De megérted-e vajon, kicsikém?

- Parasztnóta lesz? - kérdezte a fiú. - Értem én a paraszti szót.

Makszim fűsőlőhajtott. Romantikus lélek volt, s valamikor arról ábrándozott, hogy feltámad a régi szabad kozákélet.

- Ej, kicsi fiam, nem parasztnóták ezek... Egy erős, szabad nép dalai. Anyai nagyapáid énekeltek őket a Dnyeper, a Duna pusztáin, a Fekete-tenger mentén. No, majd egyszer ezt is megérted, de most mástól tartok...

Makszim csakugyan másvalamitől félt. Azt gondolta, hogy a hősköltemények színes képei feltétlenül látási képzeteket kívánnak, hogy a szívhez szóljanak. Attól tartott, hogy a vak gyermek nem tudja megérteni a népköltészet képekben gazdag nyelvét. Elfelejtette, hogy az ókori lantosok, az ukrainai kobzosok és regösök javarésze vak volt. Gyakran persze a kegyetlen sors, a vakság kényszerítette őket, hogy lantot vagy kobzot ragadva alamizsnáért könyörögjenek. De nem mindnyájan voltak koldusok vagy siránkozó nyomorékok, és sokan csak vénségükre vakultak meg. A vakság sötét lepellel takarja el a világot és ráborul az agyra is, megnehezíti és gátolja a munkáját. De a más úton szerzett képzetekből és benyomásokból az agy homályba burkolva is megteremti saját világát, mely szomorú, bánatos és komor, de nincs híján a különös, bús poézisnek.

12

Makszim és a fiú leült a szénára. Johim meg lefeküdt a lócára - ez a helyzet felelt meg legjobban művészi hangulatának - és pár pillanatnyi gondolkodás után elkezdett énekelni. Véletlenül vagy tán ösztönösen, jól sikerült választania. Egy régi dalt énekelt:

Hej, fent a hegyen aratók kaszálnak...

Mindenkinek: aki ezt a gyönyörű népdalt valaha hallotta előadni vagy játszani, bizonyára feledhetetlen marad különös, lassú, a gyászos történelmi emlékek hangulatával telített dallama. Nem szól haditettekről, sem véres győzelmekről, nem mondja el a kozák búcsúját kedvesétől, nem dicsőíti a vakmerő rajtaütéseket, sem a kalandos hajózást a tengeren vagy a Dunán. Látomás ez, mely föl villan az ukrán lélekben, mint egy kusza ábránd, mint egy álomfoslány a történelmi múltból. A szürke hétköznapiak közepette támad fel képzeletében hirtelen e homályos, ködös kép, és bevonja az a bánat, amelyet a letűnt dicső múlt áraszt. Letűnt, de még nem teljesen nyomtalanul! Róla beszélnek a magas sírhalmok, melyekben kozákok csontjai nyugosznak, hol éjfelenként tüzek gyúlnak ki, ahonnan éjente mély sóhajok kelnek. Róla szól a régi hagyomány és az egyre ritkábban felhangzó népdal:

*Hej, fent a hegyen aratók kaszálnak,
S a hegy alatt, zöld hegy alatt
Kozákok nyargalnak,
Kozákok nyargalnak!*

Makszim Jacenko hallgatja a bús nótát. Képzeletében, melyet a csodálatos és a dal tartalmával gyönyörűen összehangolt dallam fölgyújtott, úgy tűnt fel ez a kép, mintha a lenyugvó nap melankolikus fénye ragyogná be. A békés mezőkön, fönt a hegyen, az aratók hajladozó alakjai látszanak. Lent pedig zajtalanul vonulnak a csapatok, egyik a másik után, és egybefolynak a völgy esti árnyaival.

*Elül megyen Dorosenko,
A sereg vezére,
Követi sok deli kozák
Zaporozsje népe.*

És az elnyújtott dal ring és cseng és elhal a levegőben, és egyre újabb alakokat varázsol elő a félhomályból.

A fiú sötét, komor arccal figyelt. Mikor Johim a hegyről dalolt, ahol az aratók kaszálnak, képzelete elvitte a már ismert szikla tetejére. El tudta képzelni, mert lent a folyó halk ütésekkel csapkodta a szirtet. Azt is tudja már, mi az az arató, hallja a sarlók pengését és a hulló kalász zizegését. Mikor a dal áttér arra, hogy mi történik a hegy alatt, a kis világtalant képzelete elviszi a völgybe...

A sarlók pengése elhallgatott, de a fiú tudja, hogy az aratók fenn vannak a hegyen, de nem lehet őket hallani, mert magasan vannak, oly magasan, mint a fenyők, amelyeknek suttogását hallotta, mikor a sziklán állt. És letről, a folyó mellől hallatszik a patkók ütemes, szapora dobogása... Sokan vannak a lovasok, tompán dübörög alattuk a föld, amott a hegy alatt... Vonulnak a kozákok.

Tudja azt is, mi az a kozák. Az öreg Fegykát, aki olykor el szokott jönni az udvarukba, mindenki „öreg kozák”-nak hívja. Nemegyszer ültette Petruszt az ölébe és simogatta a haját reszkető kezével. Mikor pedig a fiú, szokása szerint, végigsimított az arcán, finom ujjaival mély barázdákat, lógó bajuszt, beesett orcákat és orcáin öreges könnyeket tapintott. Ugyanilyennek képzelte el a kozákokat a hegy alatt, akikről az ének szólt. Lóháton ülnek, lelóg a bajuszuk, görnyedtek és vének. Testtelen árnyékként suhannak el a homályban és sírnak, mint az öreg Fegyka, talán azért, mert hegy és völgy felett tovaszáll Johim édesbús nótája a „szabad kozák”-ról, aki elhagyta ifjú hitvesét és elment a háborúba, viszontagságos kalandokra.

Makszim bácsinak elég volt egy pillantás, és máris észrevette, hogy a fiú érzékeny természete, a vakság ellenére, át tudja érezni a dal költői szépségeit.

Harmadik fejezet

1

Makszim bácsi utasítása az volt, hogy a vak gyermeket lehetőleg a maga erejére kell bízni. Ezt a rendelkezést betartották, és az eredmény igen kedvezőnek bizonyult. Otthon egyáltalán nem látszott gyámoltalannak, ügyesen járt-kelt mindenütt, rendbehozta a szobáját és mindig helyrerakosgatta holmiját, játékszereit. Ezenkívül Makszim bácsi figyelmet fordított a testgyakorlásra is, tornáztatta a kicsit egy részére kigondolt módszer szerint, és a hatodik születésnapjára egy kis szelíd lovat adott ajándékba unokaöccsének. Az anya eleinte el sem tudta képzelni, hogy vak gyermeke lovagolni tudjon, és bátyja ötletét merő oktalanságnak tartotta. De az öreg invalidus latba vetette minden befolyását, és két-három hónap múlva a kicsi vígan ügetett Johim mellett, aki csak akkor figyelmeztette, ha kanyarodni kellett.

Így hát a vakság nem gátolta a gyermek testi fejlődését, és hatása a fiú lelki életére is, amennyire lehetséges, csökkent. Korához képest magas és karcsú volt, arca kissé sápadt, vonásai finomak és kifejezőek. Fekete haja még sápadtabbnak mutatta arcát, és nagy, sötét, csaknem mozdulatlan szemei különös kifejezést adtak neki, amely azonnal felkeltette az idegen figyelmét. Az enyhe barázda szemöldöke fölött, az a szokása, hogy fejét kissé előrehajtsa, és a szomorúság, mely időről időre mint a felhő vonult át szép arcán - volt az, ami külsőleg elárulta vakságát. Ismerős helyen biztosak voltak a mozdulatai, mégis észre lehetett venni, hogy valami elnyomja nála a természetes élénkséget, mely csak időnként nyilvánult meg heves, ideges indulatokban.

2

Most már a hallás végleg átvette nála a döntő szerepet, a hangok lettek gondolkodásának fő formái és szellemi munkájának tengelye. Gondolatait dalok foglalkoztatták, elmélyedt gyönyörű dallamaikba, megismerkedett a tartalmukkal és a melódia bánatosságával, vidámságával vagy mélaságával színezte azt. Még figyelmesebben hallgatta a környező természet hangjait, s tulajdon homályos érzéseit összeolvastva a megszokott motívumokkal, időnként szabad változatokat rögtönzött, amelyekben nehéz volt megkülönböztetni, hol végződik a fülnek oly ismerős népi dallam, s hol kezdődik a maga alkotása. Ő maga sem tudta e dalokban a két elemet szétválasztani, annyira egybeforrtak lelkében. Gyorsan elsajátította mindazt, amire anyja a zongorán megtanította, de szerette azért Johim tilinkóját is. A zongora gazdagabb volt, dúsabb, zengőbb, de a szobában állt, míg a tilinkót ki lehetett vinni a mezőre, és futamai oly tökéletesen egybeolvadtak a puszta halk sóhajaival, hogy olykor Petrusz maga sem tudta, vajon a szél hoz-e valahonnan borongó nótákat, vagy pedig ő csalta-e őket elő a tilinkóból.

Ez a rajongás a zenéért lett szellemi fejlődésének középpontja, betöltötte és sokszínűvé tette életét. Makszim bácsi felhasználta, hogy általa ismertesse meg a fiúval hazája történetét, és ez csupa dalból összerakva vonult el lelki szemei előtt. A dal felkeltette érdeklődését a hősök iránt, megismerkedett életükkel és hazája sorsával. Mikor a fiú kilencéves lett, Makszim hozzáfogott a tanításhoz. Ügyes módszere, melyet egyébként szakkönyvekből kellett elsajátí-

tania, nagyon tetszett a fiúnak. Új elemeket vitt be lelki életébe, világosságot és szabadságot, melyek a zavaros zenei képzetekben összhangot teremtettek.

Ily módon a gyermek napjai megteltek tartalommal, nem lehetett panasz arra, hogy kevés új benyomást szerez. Úgy látszott, mintha érzékvilága teljes volna, már amennyire ez gyermeknél lehetséges, és hogy vakságának nincs is tudatában.

Ámde valami sajátságos, nem gyermeki szomorúság ütközött ki jelleméből. Makszim ezt annak tulajdonította, hogy nincsenek kis barátai, és igyekezett ezt a hiányt pótolni.

A falusi gyerekek, akiket az úrilakba meghívtak, félszegen viselkedtek, nem mertek szabadon mozogni. A szokatlan környezetben kívül zavarta őket az „úrfi” vaksága is. Félénken sunyítottak rá, összebújtak, hallgatták vagy szégyenlősen sugdolóztak egymás közt. Ha pedig egyedül hagyták őket a kertben vagy a mezőn, megélnékültek, játszani kezdtek, de ilyenkor meg a vak fiú maradt magára és szomorúan hallgatta, milyen jókedvűen hancúroznak a társai.

Néha Johim maga köré gyűjtötte a gyerekeket és tréfás meséket mondott nekik. A falusi gyermekek, akik éppúgy ismerték az együgyű ukrán ördögöt, mint a gonosz boszorkányt, ezeket az elbeszéléseket a saját fantáziájukból egészítették ki és így élénkítették a szórakozást. A vak fiú nagy érdeklődéssel és figyelemmel hallgatta mindezt, de maga csak ritkán nevetett. Az élőszó humora jórészt idegen és hozzáférhetetlen maradt számára: nem láthatta a pajzán hunyorgást a mesemondó szemében, sem a nevető arc fintorait, sem a hosszú bajusz rángatózását.

3

Nem sokkal az itt következő események előtt a szomszédos kisebb birtok bérletét cserélt. Az előbbi nyugtalan szomszéd helyére, aki még a hallgatag Popelszkij úrral is perbe szállt valami legelő miatt, az öreg Jukalszkij telepedett le ott feleségével. Ámbár a házastársak együttvéve legalább százévesek voltak, aránylag nemrég lettek egymáséi, mivel Jukalszkij úr sokáig nem tudta összeszórni a bérlethez szükséges összeget és ezért mint gazdatiszt idegen uraságoknál tengődött. Ágneska asszony pedig a boldog órára várva Potockaja grófnőnél élt, mint „tiszteltbeli komorna”. Mikor végre eljött a boldog óra, és a vőlegény meg menyasszony kéz a kézben állt az oltár előtt, a fiatalos vőlegény hajába már sok ezüstsál vegyült, és a menyasszony szégyenlősen piruló arcát ugyancsak ezüstös fűrtök keretezték.

Ez a körülmény azonban nem zavarta meg a házaselet boldogságát, és a kései szerelem gyümölcse egy kislány lett, aki majdnem egyidős volt a vak fiúval. Öreg korukra sikerült hajlékot alapítaniuk, melyben viszonylag a maguk gazdái voltak, és így csendesen, szerényen éldegéltek. Ez a nyugalmas magány kárpótolta őket azokért a nehéz, hányatott évekért, amelyeket idegenek között voltak kénytelenek eltölteni. Első bérletük nem vált be valami jól, és ezért most szorosabbra fogták a gyeplőt. De az új helyen is maguk módjára rendezkedtek be. A sarokban, hol a folyondárral körülfuttatott szentkép függött a szentelt barka és gyertya mellett, az öreg háziasszony zacskókban füveket és gyökereket tartogatott, amelyekkel urát és a hozzá ellátogató parasztokat és parasztasszonyokat gyógyította. Ezek a füvek sajátságos illatot árasztottak a szobában, amelyet nem felejtett el senki, aki csak egyszer is járt ebben a tiszta kis házban, visszaemlékezett a nyugalomra és rendre és a két öregre, akik oly szokatlan egyetértésben éltek benne.

Az öreg szülők gondja alatt nőtt fel egyetlen szőkehajú, kékszemű lánykájuk. Mindenkinek első pillanatra feltűnt a gyermek meglepő nyugodtsága. Úgy látszik, a szülők kései szerelmének higgadtsága tükröződött ennek az okos gyereknek a jellemében, mozdulataiban, kép

szemének mélységiben. Sohasem ijedt meg egy új arctól, nem került el a gyermekekkel való ismerkedést, örömet vett részt játékaikban. De mindezt oly őszinte leereszkedéssel csinálta, mintha neki egyáltalán nem volna rá szüksége. És csakugyan, őt teljesen kielégítette a maga társasága, sétált, virágot szedett, a babáival játszott, és mindezt annyi komolysággal, mintha nem gyermek, hanem felnőtt kisasszony lenne.

4

Egyszer Petrusz egyedül volt a folyó mellett emelkedő kis dombon. A nap már lenyugodott, a levegő meg se rezdült, csak a legelőről hazatérő nyáj bögése hallatszott messziről. A fiú éppen abbahagyta a játékot, elnyúlt a fűvön és átadta magát a meleg okozta könnyű bágyadságnak. Egy percre elszenderült, de egyszer csak könnyű léptek neszére riadt fel. Kelletlenül feltápászkodott és figyelt. A léptek megálltak a halom lábánál. A járás azonban ismeretlen volt neki.

- Kisfiú - mondta hirtelen egy gyermekhang - nem tudod, ki játszott itt az elébb?

A vak fiú nem szerette, ha zavarták a magányát, ezért nem valami nyájasan felelt:

- Én voltam...

Csodálkozó felkiáltás volt a válasz erre a kijelentésre, és a kislány mindjárt sietett a jóakarató dicsérettel:

- Milyen szépen...

A vak fiú hallgatott.

- Miért nem megy el innen? - kérdezte, amikor észrevette, hogy a lányka nem mozdul mellőle.

- Hát miért kergetsz el? - tudakolta a kislány a maga tiszta és naivan csodálkozó hangján.

Ez a szelíd gyermeki hang kellemesen ütötte meg a vak fiú fülét, mindamellett továbbra is az előbbi modorban folytatta:

- Nem szeretem, ha idejönnek hozzám...

A kislány felkacagott.

- No, ne mondd, nézze meg az ember! Talán az egész világ a tied és megtilthatod, hogy más is járjon erre?

- A mamám megtiltotta, hogy idejöjjenek hozzám.

- A mamád? - kérdezte a kislány elgondolkodva. - Az én mamám pedig megengedte, hogy itt a parton sétáljak.

A kisfiú, akit engedékenységevel mindenki elkényeztetett, nem szokott hozzá az ilyen makacs ellenkezéshez. Az arca idegesen megrendült a haragos indulattól, fölkelt és gyorsan, izgatottan mondta:

- Menjen innen, menjen innen!

Nem tudni, hogy végződött volna ez a jelenet, ha ebben a pillanatban nem hallatszik az udvar felől Johim hangja, aki uzsonnázni hívta a fiút. Gyorsan leszaladt a dombról.

- Ó, milyen rossz fiú! - hangzott mögötte a kislány őszinte méltatlankodása.

Másnap a fiú ugyanazon a helyen ült és a tegnapi szóváltásra gondolt. Ma már semmi haragot nem érzett. Sőt, szeretne volna, ha megint eljön az a kislány azzal a szelíd, kellemes hangjával, amelyet eddig sohasem hallott. Az ismerős gyerekek olyan zajosan nevettek, verekedtek és sírtak, de egyikük sem beszélt olyan kedvesen. Sajnálta, hogy megbántotta az ismeretlent, aki valószínűleg soha többé nem tér ide vissza.

Három napig csakugyan nem jött el. De negyedik nap Petrusz meghallotta a lépteit lent a folyóparton. Oly halkan ment, a parti kavics alig csikordult a talpa alatt. Lengyel nótát dúdolgatott.

- Hallja! - kiáltott rá a fiú, mikor közelebb ért hozzá. - Maga van itt megint?

A kislány nem felelt. A kavics meg-megzörrent a lába alatt. Abból a mesterkélt nemtörődömségből, amely halk dúdolásából kicsendült, a fiú a még el nem felejtett sértődést vélte kiérezni.

Néhány lépés után az ismeretlen megállt. Két-három pillanat hallgatással múlt el. A lányka ezalatt vadvirágcsokrát rendezgette a kezében. A fiú pedig várta a választ. Ebben a helyzetben és a hallgatásban a vak valami tudatos lenézést érzett.

- Nem látja, hogy én vagyok? - kérdezte végül rátartian a kislány.

Ez az egyszerű kérdés fájt a fiúnak. Nem felelt semmit, csak a füvet markolta meg görcsösen. De a beszélgetés már megindult, és a kislány egyre ugyanazon a helyen állt és bokrétáját igazgatva kérdezte:

- Ki tanított meg téged ilyen szépen furulyázni?

- Johim - felelte a fiú.

- Szép, de miért haragszol olyan nagyon?

- Én... nem haragszom magára - mondta a fiú csendesen.

- Na, akkor én sem haragszom. Gyere, játszunk együtt.

- Én nem tudok magával játszani - felelte szomorúan.

- Nem tudsz? Miért?

- Csak.

- De hát miért?

- Csak - mondta alig hallhatóan és szomorúan.

Még sohasem beszélt senkivel a vakságáról, és a kislány jószívű hangja, amely naiv konok-sággal ismételte a kérdést, fájdalmasan érintette. Az ismeretlen leányka fölment a dombra.

- Milyen furcsa vagy - mondta leereszkedő sajnálkozással és leült melléje a fűbe. - Talán azért vagy ilyen, mert még nem ismersz. Ha majd megismersz, nem fogsz tőlem félni. Én nem félek senkitől.

Mindezt oly őszinte egyszerűséggel mondta, és a fiú hallotta, amint a nagy csomó virágot az ölébe tette.

- Hol szedte a virágot? - kérdezte a lánytól.

- Ott - és fejével hátrafelé intett.

- A réten?

- Nem, ott.

- Tehát az erdőben. Miféle virág az?

- Hát te nem ismered a virágokat? Milyen különös vagy, igazán különös...

A fiú kezébe vette a csokrot. Ujjai gyorsan és könnyedén megérintették a virágokat.

- Ez nefelejcs, ez meg viola - mondta.

Aztán ugyanígy meg akart ismerkedni a kislánnyal. Bal kezével megfogta a vállát, a jobb kezével megtapogatta a ruháját, a haját, a szemöldökét, gyorsan végigfutott ujjával az arcán, itt-ott megállt és figyelmesen vizsgálgatta az ismeretlen vonásokat.

Mindez oly gyorsan és váratlanul történt, hogy a kislány a meglepődéstől egy szót sem tudott szólni, csak tágranyílt szemmel, szinte rémülten nézett a fiúra. Csak most vette észre, hogy új ismerősenek valami szokatlan van az arcában. Finom, halvány vonásai feszült figyelmet árultak el, mely sehogy sem volt összhangban mozdulatlan tekintetével. A fiú szeme a távolba meredt, de nem volt kapcsolata azzal, amit tett, és különös módon tükröződött benne a lenyugvó nap visszfénye. Egy percre a kislány nehéz, lidérces álomnak érezte mindezt.

A vállát kiszabadította a fiú kezéből, majd hirtelen felugrott és sírva fakadt.

- Miért ijesztgetsz, te csúnya fiú? - kérdezte haragosan és könnybe lábadt a szeme. - Mit tettem én neked? Bántottalak?

A fiú ülve maradt, megdöbbenve, mélyen leszegett fejjel, és különös érzés - bosszúság és megalázottság keveréke - töltötte el szívét égő fájdalommal. Most érezte először életében a nyomorék megalázottságát, most tapasztalta első ízben, hogy a testi fogyatékosság nemcsak részvétet, de félelmet is kelthet. Ő persze nem tudott magának számot adni erről a nyomasztó érzésről, de bár ez a tudat homályos és zavaros volt, nem okozott neki kisebb fájdalmat.

Az égő fájdalom és a sértettség érzése fojtogatta a torkát, ledobta magát a földre és sírva fakadt. Mindjobban sírt, kis teste reszketett a görcsös zokogástól, és minél inkább iparkodott vele született büszkeségből elnyomni a fájdalom heves kitörését, annál nagyobb erővel fakadt ki belőle.

A kislány leszaladt a dombról, de meghallotta az elfojtott zokogást és csodálkozva fordult vissza. Mikor látta, hogy új ismerőse a földre borulva keservesen sír, megesett rajta a szíve, csendesen visszament és megállt a fiú mellett.

- Hallgass ide - szólt hozzá szelíden. - Miért sírsz? Te biztosan azt hiszed, hogy én panaszkodni fogok? Na, ne sírj, nem mondom meg senkinek.

A részvevő hang hallatára a fiú rohama még fokozódott. Ekkor a kislány leguggolt melléje, majd megsimogatta a haját, megcirógatta és aztán szelíden és türelmesen, mint az anya, ki csitítja megbűntetett gyermekét, fölemelte a fejét és zsebkendőjével megtörölte könnyes szemét.

- No, most már hagyd abba! - mondta komolyan, mint egy felnőtt. - Én már régen nem haragszom rád. Látom, sajnálod, hogy megijesztettél...

- Én nem akartalak megijeszteni - mondta a fiú, nagyot sóhajtva, hogy elnyomja az ideges rohamot.

- Jó, jó, nem haragszom... hisz többé nem teszed meg.

Fölemelte a fiút a földről és próbálta maga mellé ültetni.

A vak engedelmesen tűrte. Most is, mint előbb, arccal napnyugat felé ült, és mikor a lány ismét a vörös sugaraktól megvilágított arcába nézett, újra különösnek látta. Szeme még könnyben úszott és mozdulatlan volt, az ideges rángatózás még átcikázott vonásain, gyermeknél szokatlan, mély és heves fájdalom sugárzott belőlük,

- És mégis olyan furcsa vagy - mondta a lány tűnődő részvétellel.

- Én nem vagyok furcsa - válaszolt a fiú, és arca fájdalmasan eltorzult. - Nem, én nem vagyok furcsa, én... vak vagyok.

- Va-ak? - kérdezte megdöbbenve, mintha ez a halk, szomorú szó kínzó sebet ütne az ő kis női szívében. - Va-ak? - kérdezte újból még reszketőbb hangon; hirtelen átölelte a fiút és hozzásimult, mintha védelmet keresne a sajnálkozás egyre erősebb érzése ellen.

Megrémülve a váratlan és szomorú felfedezéstől, a kis hölgy nem tudta megőrizni nyugalma, hirtelen kétségbeesett és gyámoltalan gyermekké változott. Most már ő kezdett el sírni és zokogni.

6

Néhány perc szótlanság telte el.

A kislány abbahagyta a sírást, csak időnként szípozott még, ahogy erőt vett magán. Könnyes szemmel nézte, amint a nap az alkony izzó atmoszférájából lebukik a sötét látóhatár mögé. Még egyszer fölillant a tüzes golyó aranycikkelye, aztán egy-két villogó szikra szállott föl, és homályba merültek a távoli erdő kékes körvonalai.

A víz felől hűvös szél támadt. A vak fiú arcán tükröződött a beálló est csendje és nyugalma. Lehorgasztott fejjel ült még mindig a fűben és nyilván azon álmélkodott, hogy mennyi részvétellel van iránta ez az idegen lény.

- Úgy sajnálalak - mondta még mindig szípozva a kislány, mintha a gyengeségeért mentegeltőzne.

Azután kissé megnyugodva más tárgyra igyekezett terelni a beszélgetést, valami olyanra, amely mind a kettőjüknek közömbös.

- A nap lement - mondta elgondolkodva.

- Nem tudom, milyen a nap... - hangzott a szomorú válasz. - Csak... érzem.

- Nem ismered a napot?

- Nem.

- Hát... a mamádat... sem ismered?

- A mamámat ismerem. Már messziről megismerem a járásáról.

- Igen, ez igaz. Én is megismerem behunyott szemmel a mamámat.

A beszélgetés nyugodtabb hangon folyt tovább.

- Tudod-e - kérdezte a vak fiú most már élénkebben - hogy én érzem a napot és tudom, mikor nyugszik le?

- Miről tudod?

- Arról, hogy... hát... magam sem tudom.

- Ó! - csodálkozott el a kislány, akit láthatóan kielégített a válasz, és mindketten elhallgattak.
 - Én olvasni is tudok - törte meg a csendet Petrusz - és nemsokára megtanulok tollal is írni.
 - Hát hogy csinálod te azt? - kérdezte a kislány, de elhallgatott, mert érezte, hogy ismét kényes kérdést érint. De a fiú megértette.
 - Van egy könyvem - magyarázta - amelyikből az ujjammal olvasok.
 - Az ujjaiddal? Én sohasem tanulnék meg az ujjaimmal olvasni... Én a szememmel is rosszul tudok olvasni. Édesapám azt mondja, hogy a nők nehezen szedik be a tudományt.
 - Én pedig még franciául is tudok olvasni.
 - Milyen okos vagy! - dicsérte meg a kislány elragadtatással. - De félek, hogy meghúlsz. Ni, mekkora köd van a víz fölött.
 - Hát te?
 - Magamat nem féltsem, mi bajom történhetne?
 - Én sem félek. Hát egy férfi hamarabb hülne meg, mint egy nő? Makszim bácsi azt mondja, hogy egy férfinak semmitől sem szabad félnie, se hidegtől, se éhségtől, se vihartól, se felhőtől.
 - Makszim? Az, aki mankón jár? Láttam már, jaj de borzasztó!
 - Cseppet sem borzasztó. Jó ember ő, bizony.
 - De bizony borzasztó - ismételte makacsul. - Nem tudod, mert nem láthatod.
 - Ismerem, ő tanít mindenre.
 - Meg szokott verni?
 - Nem vert még meg soha és nem is kiabál velem.
 - Az jó, hát nem is szabad egy vak gyereket verni. Az nagy bűn volna.
 - De hisz ő nem is bánt senkit - mondta Petrusz kissé szórakozottan. Finom füle már meghallotta, hogy Johim közeledik feléjük.
- És csakugyan egy perc múlva feltűnt a parasztleány szálas alakja a birtokot a parttól elválasztó domb gerincén, és az esti csöndben messzire hallatszott a kiáltása:
- Ú-úr-fi-i!
 - Téged hívnak - mondta a kislány és fölállt a földről.
 - Igen. Pedig úgy szeretnék még itt maradni.
 - Eredj, eredj! Holnap eljövök hozzátok. Most már várnak téged meg engem is.

7

A kislány pontosan megtartotta az ígéretét, sőt előbb jött, mint ahogy Petrusz várta.

Másnap, mikor mint rendesen, Makszim bácsival a szobában ült és tanult, hirtelen fölvetette a fejét és élénken mondta:

- Engedj el egy percre. Eljött az a kislány.

- Miféle kislány? - csodálkozott Makszim és elindult a fiú után az ajtóig.

Petrusz tegnapi ismerőse csakugyan ekkor lépett be az udvarház kapuján és mikor meglátta az udvaron Anna Mihajlovna, egyenesen feléje tartott.

- Kit keressz, kislányom? - kérdezte az asszony, abban a hiszemben, hogy a kicsi valami üzenettel jött.

A kislány nagy komolyan kezét nyújtott neki és megkérdezte:

- Maguknál van a vak fiú, igen?

- Nálunk, kicsikém, nálunk - válaszolt Popelszkaja, akinek megtetszett a gyermek derűs pillantása és bátor fellépése.

- Tetszik tudni... a mamám elengedett ide. Bemehetek hozzá?

Ebben a percben Petrusz maga is odaérkezett, és a feljárón megjelent Makszim bácsi.

- Ez a tegnapi kislány, mama! Meséltem neked róla - és már üdvözölte is vendégét. - Csak-hogy nekem most óráim van.

- No, ez egyszer Makszim bácsi elenged - mondta az anyja - majd megkérem.

Közben a kis hölgyecske, aki szemmeláthatóan máris otthon érezte magát, elébe ment a feléje sántikáló Makszim bácsinak és kezét nyújtva, leereszkedő elismeréssel mondta:

- Nagyon jól teszi, hogy nem veri a vak fiút. Ő elmesélte nekem.

- Igazán, úrnőm? - kérdezte Makszim tréfás fontoskodással és megszorította a feléje nyújtott kis kezét. - Örülök, hogy tanítványom megnyerte számomra egy ilyen kedves kis hölgynek a szívét.

Makszim bácsi nevetett és megsimogatta a kislány kezét. Ez pedig nyílt tekintettel nézte az öreget, akinek nőgyűlöletét ilyen hirtelen sikerült lefegyvereznie.

- Nézd csak, Annuszja - fordult különös mosollyal a hűgához - a mi Petruszunk kezd önálló ismeretségeket kötni. És valljuk be, hogy ha vak is, nem választott rosszul. Igaz-e?

- Mit akarsz ezzel mondani, Makszim? - kérdezte komoly hangon a fiatalasszony és elpirult.

- Tréfálok - felelte a bátyja röviden, mert látta, hogy fájó pontot érint és egy titkolt gondolatot leplezett le, mely ott lappangott az előrelátó anyai szív mélyén.

Anna Mihajlovna még jobban elvörösödött, gyorsan lehajolt és szenvedélyes gyöngédséggel ölelte meg a kislányt. A kicsi ezt a váratlanul heves becézést nyugodtan, bár kissé csodálkozó tekintettel fogadta.

8

Ettől a naptól fogva a Popelszkij-kúria és a bérlőék háza között szorosabb viszony fejlődött ki. A kislány, akit Evelinának hívtak, naponként eljött az udvarházba és rövid idő múlva ő is Makszim bácsi tanítványa lett. Eleinte ez a közös tanulás nemigen tetszett Jakulcszkij úrnak. Először is azon a nézeten volt, hogy teljesen elegendő, ha az asszony be tudja írni a fehérneműt, a kiadásokat és a bevételeket a háztartási könyvbe, másodsor meg, jó katolikus lévén, helytelennek tartotta, hogy Makszim, a szentatya nyíltan kifejezett akarata ellenére, az osztrák ellen harcolt. Végül pedig szilárd meggyőződése szerint az Úristen az égben lakozik, míg Voltaire és követői a pokol fenekén bűnhődnek, amely sors esetleg Makszim bácsit is utol-

érheti. Ám a közelebbi megismerkedés után kénytelen volt elismerni, hogy ez a duhaj eretnek jó erkölcsű és eszes ember, miért is Jakulszkij uram kompromisszumot kötött önmagával.

Mindamellett bizonyos nyugtalanság motoszkált az öreg lelke mélyén, és ezért, amikor a kislányát elhozta az első órára, szükségesnek tartotta, hogy ünnepies és fellengző beszédet intézzon hozzá, mely egyébként inkább Makszim bácsinak szólt.

- Figyelj rám, Velja! - Ezzel a kislánya vállára tette kezét és leendő tanítójára nézett. - Gondolj mindig arra, hogy egy Isten van az égben és Rómában az ő szent helytartója: a pápa. Ezt én mondom neked, Valentyin Jakulszkij, és neked hinned kell nekem, mert atyád vagyok. Ez - *pro primo!*

Erre jelentős pillantást vetett Makszim felé. Jakulszkij úr megnyomta a latin szót, mert jelezni akarta, hogy ő is ért a tudományokhoz, és nem lehet egykönnyen félrevezetni.

- *Pro secundo:* törzsökös nemes vagyok, akinek címerében a kazal csúcsán ülő varjú mellett nemhiába ékeskedik a kereszt kék mezőben. A Jakulszkijok, akik egykor derék lovagok voltak, mindannyian értettek az isteni tudományhoz is, és ezért neked kötelességed, hogy elhiggyed, amit mondok. Ami pedig az *orbis terrarumot*, vagyis a földi dolgokat illeti, hallgasd meg, mit mond neked Jacenko úr, és tanulj szorgalmasan.

- Ne féljen, Valentyin úr - mosolygott erre a beszédre Makszim bácsi - mi nem verbuválunk kislányokat Garibaldi csapataiba.

9

A közös tanulás mindkét gyerek fejlődése szempontjából nagyon hasznosnak bizonyult. Petrusz volt persze a jobb tanuló, de ez nem zárt ki bizonyos versengést. Gyakran segített Evelinának a tanulásban, a kislány meg kereste az alkalmat, hogy megmagyarázzon neki egyet-mást, amit a vak fiú nehezebben tudott felfogni. Különben pedig a kislány társasága az órákat élénkebbé, változatosabbá, a szellemi foglalkozást kellemesebbé tette.

Ez a barátság így valóságos ajándéka lett a kegyes sorsnak. A fiú már nem kereste az örökös magányt, megtalálta azt a társaságot, amelyet nem tudott neki megadni a felnőttekkel való együttlét, és a csendes lelki nyugalom óráiban is örült a kislány közelségének. A sziklára vagy a folyóhoz mindig együtt mentek ki. Amikor furulyázott, a kislány naiv áhítattal hallgatta. Ha abbahagyta a játékot, elmondta neki a maga élénk gyermeki modorában, mi mindent lát maga körül a természetben. Persze nem találta meg mindig a megfelelő szavakat benyomásai közlésére, de azért egyszerű kifejezéseiből, közvetlen hangjából a vak fiú kiérezte minden leírt jelenség jellemző színét, így például, mikor a földön elterülő nyirkos, sötét éjszakáról mesélt neki, a fiú szinte hallotta ezt a sötétséget a kislány halkuló szavaiban és visszafojtott hangjában. Mikor pedig fölfelé tekintve azt mondta: „Ó, micsoda felhő, micsoda sötét felhő jön!” - a fiú legott szinte megérezte a hűvös fuvallatot és a lány hangjából az égboltozaton nagy magasságban végigvonuló félelmetes dübörgést vélte meghallani.

Negyedik fejezet

1

Vannak természetek, melyek úgyszólván eleve hivatottak a szomorúsággal és aggódással egybeforrt, csendes és hősies szeretetre, akiknek mintegy éltető elemük az idegen bánat orvoslása. A sors megoldotta őket azzal a nyugodtsággal, mely nélkül a szürke hétköznapiakat leélni lehetetlen, előrelátóan csökkentette bennük saját életszükségleteik és személyes kívánságaik igényét, és alárendelte ezeket az életszükségleteket és kívánságokat jellemük uralkodó vonásának. Az ilyen természetek gyakran nagyon is hűvösnek, túlságosan megfontoltnak és érzéstelennek látszanak. Ők nem hallják meg a bűnös élet szenvedélyes csábításait és éppoly nyugodtan haladnak a kötelesség fáradtságos ösvényén, mint az egyéni boldogság legragyogóbb útján. Hidegeknek tűnnek, mint a havasok csúcsai, de éppoly fenségeseknek is. Az emberi gyarlóság lábuk előtt fekszik, rágalom és pletyka is leperreg hófehér palástjukról, mint szennyes cseppek a hattyú tolláról.

Petrusz kis barátnője egyesítette magában ennek a jellemnek, melyet az élet és a nevelés oly ritkán termel, minden vonását, mert ez, miként a tehetség vagy a lángész, csak a kiválasztottaknak jut osztályrészül és már korán mutatkozik. A vak fiú anyja észrevette, milyen kincset juttatott a véletlen az ő gyermekének ezzel a barátsággal. És észrevette ezt Makszim bácsi is, akinek úgy tetszett, hogy az ő kis növendékének most mindene megvan, amiye még hiányzott, hogy a vak fiú lelki fejlődése nyugodtan, egyenletesen, zavartalan mederben folyik majd.

Ez azonban súlyos tévedés volt.

2

Mikor a gyermek még egész kicsi volt, Makszim azt hitte, hogy majd tökéletesen irányíthatja a fiú szellemi fejlődését, és ha ez a fejlődés nem is megy végbe az ő közvetlen befolyása alatt, úgy legalábbis egyetlen oldala, egyetlen új eleme sem kerüli ki figyelmét és ellenőrzését. De mikor bekövetkezett a fiú életében az a korszak, mikor a gyermek az ifjúkor mezsgyéjéhez jutott, Makszim belátta, hogy ezek a büszke nevelési ábrándjai alaptalanok voltak. Majd minden hét valami új, olykor egészen váratlan fordulatot hozott a vak fiú lelki életében, és mikor Makszim a Petruszban felvetődött valamely új gondolatnak vagy fogalomnak a nyitját kereste, újra meg újra zavarba esett. Valami öntudatlan erő működött gyermek lelke mélyén, az önálló lelki fejlődésnek nem várt megnyilvánulásait vetette felszínre, és Makszim önkéntelenül is tisztelettel állott szemben ezekkel a titokzatos életjelenségekkel, melyek így beleavatkoztak az ő nevelői munkájába. A természetnek ezek a lökései, ezek az „önkéntes adományai” olyan fogalmakat juttattak a gyermek birtokába, melyekhez a vak fiú nem férközhetett személyes tapasztalatból. Makszim itt az életjelenségeknek olyan elszakíthatatlan kapcsolatát gyanította, mely ezerféle folyamatra bomolva a különálló életmozzanatok hosszú sorává fonódik össze.

Ez a megfigyelés eleinte megdöbbenetette az öreget. Látta, hogy nem egyedül ő uralkodik a gyermek szellemi fejlődésén, hogy ebből a fejlődésből valami tőle és befolyásától független ütközik ki. Megijedt növendékének sorsa és olyan kérdések lehetősége miatt, amelyek majd a

vak fiúnak leküzdhetetlen szenvedést okozhatnak. És Makszim igyekezett megkeresni ezeknek a jelenségeknek kútfejét, hogy... betemethesse őket a vak gyermek boldogulása érdekében.

Nem kerülték el ezek a különös tünetek anyja figyelmét sem. Egy reggel a kis Petrusz szokatlan izgalommal szaladt be hozzá.

- Mama, mama! - kiáltott föl a fiú. - Álmodtam!

- Ugyan mit láttál álmodban, kisfiam? - kérdezte az anyja szomorúan kételkedő hangon.

- Azt láttam álmodban, hogy látlak téged... meg Makszim bácsit s mindent... Oly jó volt, oly jó, anyácskám!

- Hát még mit?

- Nem emlékszem.

- Hát rám emlékszel?

- Nem - mondta a fiú elgondolkodva. - Mindent elfelejtettem... És mégis láttam, igazán láttam... - tette hozzá egy pillanatnyi hallgatás után, s arca hirtelen elkomorult. Világtalan szemében könny csillant meg.

Ez a dolog még néhányszor megismétlődött, és a fiú egyre szomorúbb és nyugtalanabb lett.

3

Egy nap Makszim az udvaron sétálva furcsa zongoragyakorlatot hallott a szalonból, ahol a zeneórát tartani szokták. Mindössze két hangjegy váltakozott. Először a felső regiszter legmagasabb billentyűje reszketett gyors, ismétlődő ütésektől, majd hirtelen a basszus tompa, mély bűgása dübörgött fel. Kíváncsi volt, hogy mit jelent ez a különös gyakorlat, végigsántikált az udvaron és egy perc múlva belépett a szalonba. Az ajtóban megállt, mintha gyökeret vert volna a lába az eléje táruló kép láttára.

A fiú már tízéves elmúlt, zsámolyon ült az anyja lábánál. Mellette nyakát jobbra-balra nyújtogatva egy szelíd, fiatal gólya állt, amit az úrfi Johimtól kapott ajándékba. A fiú minden reggel a tenyeréből etette, és a madár mindenhová követte kis gazdáját. Most a gyerek egyik kezével fogta az állatot, a másikat végigjártatta a tollazatán. Arca feszült figyelmet árult el. Anyja ezalatt izgalomtól tüzelő arccal és szomorú tekintettel szüntelenül a magas hang billentyűjét ütögette. Közben azonban kissé előrehajolva, fájdalmas pillantással fürkészte kisfia arcát. Mikor a gyermek keze végigsiklott a fehér tollakon és elérkezett arra a helyre, ahol ezeket átmenet nélkül a fekete tollazat váltja fel, Anna Mihajlovna keze hirtelen átugrott a mély hangra.

Anyja és gyermeke annyira elmerültek elfoglaltságukban, hogy nem vették észre a belépő Makszimot, aki felocsúdva csodálkozásából, félbeszakította a sajtószerű órát:

- Annuszja, mit jelent ez?

A fiatalasszony bátyja kérdő tekintetére elszégyellte magát, mintha egy szigorú tanító holmi csínytevésen kapta volna rajta.

- Hallgass csak ide, azt mondja, hogy bizonyos különbséget vesz észre a gólya színezetében, csak nem tudja tisztán megérteni, hogy mi is ez a különbség... Ő maga hozta szóba ezt a dolgot, és úgy látom, igaza van...

- No és?

- Hát... meg akartam neki valahogy magyarázni ezt a különbséget a hangok különbözőségével... Ne haragudj, Makszim, de én úgy érzem, hogy van valami hasonlatosság...

Ez a váratlan ötlet Makszimot annyira megdöbbenett, hogy az első pillanatban nem tudta, mit feleljen. Kérte a húgát, hogy ismétlje meg a kísérletet, és csóválta a fejét, mikor látta a feszült figyelem kifejezését a vak fiú arcán.

- Figyelj ide, Anna - szólt a húgához, mikor egyedül maradtak a szobában. - Ne ösztönözd a gyermeket olyan kérdésekre, amelyekre soha, de sohasem tudsz majd neki kielégítő választ adni!

- De hiszen erről ő kezdett beszélni - szakította félbe Anna Mihajlovna.

- Mindegy. Legjobb neki, ha megszokja a vakságot, nekünk pedig oda kell hatnunk, hogy elfeledje a fényt. Én arra törekszem, hogy semmiféle külső inger ne ébresszen benne hiábavaló kérdéseket, és ha sikerül ezeket az ingereket elfojtanunk, a fiú nem fogja érezni a látás hiányát, mint ahogy mi, akiknek megvan az öt érzékünk, nem vágyódunk arra, hogy legyen egy hatodik is.

- Vágyódunk - mondta halkán a fiatalasszony.

- Anna!

- Vágyódunk - felelte makacsul. - Bizony gyakran vágyódunk a lehetetlen után.

Az asszony, mint rendesen, meghajolt bátyja meggyőző érvei előtt. De ez egyszer mindketten tévedtek: Makszim, miközben a külső ingerek megszüntetésén fáradozott, megfeledkezett arról a hatalmas ösztönről, amellyel a természet maga ajándékozta meg a gyermek lelkét.

4

„A szem - mondta valaki - a lélek tükre”. Lehet, de helyesebb volna összehasonlítani az ablakkal, amelyen át a tarka, ragyogó, színes világ képe hatol be a lelkünkbe. Ki tudná megmondani, hogy lelki alkatunk mennyire függ a világ érzékelésétől?

Az ember egy szem az élet végtelen láncában, amely a múlt mélyéből a vég nélküli jövőbe húzódik. És íme a végzet ilyen láncszemben - a vak fiúban - becsukta az ablakot: egész életének homályban kell leperegni. De vajon ez azt jelenti, hogy lelkében örökre elszakadt az a húr, amelyen az ember lelke a fény érzetére megszólal? Nem! Ez a homályba burkolt élet is át tudja majd adni a jövőendő nemzedéknek a fény iránti fogékonyságot. Lelke ép és tökéletes emberi lélek volt, telve képességekkel, és mivel minden képességben benn rejlik a kielégülésre való törekvés, a vak fiú lelkében is olthatatlan vágy lobogott a világosság után.

Érintetlenül pihentek valahol a lélek titokzatos mélyén a „lehetőségek” homályos érzetében szunnyadó, örökölt kapott erők készen arra, hogy az első fénysugárnak elébe siessenek. De a szem zárva marad, a gyermek sorsa el van döntve: sohasem láthatja a napfényt, egész élete homályban fog lefolyni.

Ám ez a sötétség tele volt látomásokkal.

Ha a gyermek élete nyomorban és szomorúságban telt volna, gondolatai talán a szenvedés külső okai felé fordulnak. De a hozzátartozói mindent elhárítottak, ami fájdalmat okozhatott volna neki. Napjai nyugalomban és békében teltek. Csakhogy a lelkében honoló nyugalom is hozzájárult ahhoz, hogy erősebben érezze a benső elégedetlenséget. Az őt körülvevő csendben

és sötétségben feltámadt egy kielégülést kereső homályos szükséglet és az a törekvés, hogy a lelkében szunnyadó erők kivezető utat találjanak és formát öltsenek.

Innen származtak azok a zavaros sejtelmek és vágyak - a szárnyalás vágya - amelyet mindenki érez gyermekkorában, és amely csodálatos álmokban nyilatkozik meg.

Innen eredtek végül a gyermeki gondolkodás ösztönszerű erőfeszítései, amelyek fájdalmas kérdésként tükröződtek az arcán. Ezek az öröklődött, de élettapasztalata által nem támogatott fogalmak a világosságról szinte rémképek gyanánt, forma nélkül, bizonytalanul, elmosódottan éltek a gyermek agyában, és csak kusza, gyötrő lelki munkának lettek az okozói.

A természet ösztönösen tiltakozott ez ellen az egyéni „véletlen” ellen, az általános érvényű természeti törvény megsértése miatt.

5

Így hat bármennyire is igyekezett Makszim távortartani a gyermektől minden külső ingert, a kielégítetlen szükséglet belső feszültségét nem tudta megsemmisíteni. A legtöbb, amit körültekintésével elérhetett, az volt, hogy ne ébressze fel benne idő előtt azokat az ösztönöket, amelyek csak fokoznák a vak fiú szenvedéseit. Egyébiránt a gyermek nehéz sorsa haladt a maga útján, kegyetlen következményeivel együtt.

Sötét felhőként vonult ez a sors élete egén. A gyermek természetes élénksége évről évre csitult, mint a víz színén a hullám, ezalatt pedig egyre fokozódott a homályosan, de szakadatlanul benne zsongó bánatos hangulat és nyomot hagyott a vérmérsékletén. Mind ritkábban lehetett hallani nevetését, mely gyermekéveiben minden élénkebb új benyomásnál felcsendült ajkáról. Egyre inkább elidegenedett minden vidámságtól, minden víg tréfától, míg csodálatos fogékonysággal zárta lelkébe mindazt a meghatározhatatlanul szomorú és ködösen melankolikus valamit, amely visszhangot talál a délvidék természetében és népdalaiban. Könny szökött a szemébe, valahányszor hallotta, hogy „beszél a mezőn a szél a sírhanttal”, és maga is szeretett kimenni a mezőre, hogy ezt a beszédet hallgassa. Nőttön-nőtt benne az egyedüllétre való vágy, és mikor szabad óráiban elindult magányos sétáira, a háziak vigyáztak, hogy ne menjenek ők is arrafelé és ne zavarják magányosságát. Ha valahol a pusztán leült egy kunhalomra, a folyó felett emelkedő dombra vagy pedig a jól ismert sziklára, csak a lomb susogását, a fű zizegését vagy a pusztai szél nyögdécselését hallgatta. Mindez bámulatos összhangban volt lelke hangulatával. Amennyire csak képes volt megérteni a természetet, itt teljes egészében hatolt titkaiba. Itt nem nyugtalanították bizonytalan és megoldhatatlan kérdések, itt a szél egyenesen a lelkébe lopódzott, a fű meg mintha az együttérzés halk szavait suttogná a fülébe. Mikor az ifjú lelke teljesen felolvadt az őt környező halk harmóniában és ellágyult a természet gyengéd becézésétől, úgy érezte, mintha valami emelkednék a mellében és előmlene egész lényén. Ilyenkor leborult a harmatos, hűvös földre és csendesen sírdogált, de könnyeiben nem volt keserűség. Olykor elővette a furulyáját és teljesen önfeledve, mélabús dalba kezdett, mely összeillett hangulatával és a puszta csendes harmóniájával.

Érthető, hogy minden emberi hang, mely váratlanul megzavarta ezt a hangulatot, fájdalmas, éles diszsonanciát keltett lelkében. Ilyen percekben csak hozzá nagyon közelálló, baráti lélek társalgásának örül az ember, és a fiúnak egyetlen ilyen társa volt: a szomszéd bérlő szőke leánykája...

Ez a barátság pedig kölcsönösen elmélyült. Míg Evelina viszonyukba nyugalmit, csöndes örömét vitte bele és a környező élet új árnyalatait közölte a vak fiúval, addig ez... bánatát adta viszonzásul. Úgy látszik, hogy a fiúval való első találkozás fájdalmas sebet ütött a kislány

érzékeny szívéen. Ha azonban a sebből kihúzzuk a tört, el fogunk vérezni. Amikor először találkoztak a dombon, a kisleány szíve mély részvétellel telt el a fiú iránt és most jelenlétét egyre szükségesebbnek érezte. Ha nem volt közelében, ennek a sebnak égető fájdalma újra-éledt, és azért kis társához igyekezett, hogy szakadatlan gondoskodásával a maga szenvedését enyhítse.

6

Egy meleg őszi estén a két család a ház előtt ült. Gyönyörködött az azúrszínű csillagos égből, melynek alján még az esthajnal piroslott. A vak fiú, mint rendesen, a kislánnyal együtt anyja mellett telepedett le.

Egy pillanatra elhallgattak. Az udvar körül mélységes csend támadt, csak a fák lombja rezdült meg olykor, hogy ismét elhalkuljon.

Ebben a percben egy meteor szakadt le a sötétkék boltozatról, csillogó barázdát szántott rajta végig, egy pillantásra foszforeszkáló nyom jelezte útját, majd ez is eltűnt, lassan és nyomtalanul. Mind az eget kémlelték. Popelszkaja gyermeke kezét fogta és érezte, amint a kéz megremegett.

- Mi volt ez? - fordult Petrusz izgatottan az anyjához.

- Csillag hullt le, gyermekem.

- Igen, az volt - szólt a fiú elgondolkozva. - Tudom.

- Honnan tudhattad, kisfiam? - kérdezte az asszony fájdalmas kételyt eláruló hangon.

- Igazat mond - jegyezte meg Evelina. - Ő sokat tud... „csak úgy”...

Már ez a mindinkább fejlődő fogékonyság mutatta, hogy a fiú közeledik a gyermek- és ifjúkor kritikus mezsgyéjéhez. Eddig azonban fejlődése elég nyugodtan ment végbe. Sőt úgy látszott, mintha megbékült volna sorsával, és az a furcsán kiegyensúlyozott, derűs pillanatok és heves megrázkódtatások nélkül való szomorúsága, mely életének alaphangja lett, most kissé enyhült. Ám ez csak ideig-óráig tartó szélcsend volt. A természet szinte szándékosan juttat ilyen pihenőket, hogy a fiatal szervezet megedződjék és erőt gyűjtsön egy új viharhoz. Ilyenkor észrevétlenül gyűlnek és érnek az új kérdések. Egy lökés csupán - és az egész lelki nyugalom fenékgig megrendül, felkavarodik, mint a tenger a hirtelen támadó szélvihar nyomában.

Ötödik fejezet

1

Így múlt el még néhány év.

A csendes udvarházban nem változott semmi. A kertben most is susogtak a bükkfák, csak lombjuk lett sötétebb és sűrűbb, most is hívogatóan fehérlett ki közülük a ház fala, amely helyenként meghajolt és elferdült, most is komoran tekintett alá a zsúptető, sőt Johim furulyája is ugyanabban az órában szólalt meg az istállóban. Csakhogy most már Johim, aki időközben vén legény lett, jobban szerette, ha az úrfi játszik - akár a furulyán, akár a zongorán.

Makszim bácsi haja még fehérebb lett. Popelszkijeknek nem volt több gyermekük, és ezért a vak elsőszülött megmaradt középpontnak, aki körül a ház élete forgott. A nemesi lak szűk köre és csendesen folyó élete, amelyhez még a szomszéd bérlőék kis háza csatlakozott, jelentette számára az egész világot. Így hát a serdülő fiú úgy nőtt fel, mint a melegházi növény, melyet féltenek és óvnak egy idegen világ zord viharaitól.

Továbbra is egy nagy, sötét világban élt. Fölötte, körülötte végtelen és határtalan sötétség terült el. Érzékeny, finom szervezete mint a megfeszített húr rezdült meg minden új benyomásra, állandóan készen állt, hogy válaszoljon rá. A vak fiú hangulatában észrevehetően megmutatkozott ez a szüntelen várakozás; gyakran úgy rémlett neki, hogy ez a sötétség feléje nyújtja láthatatlan karjait és megindít valamit, ami fájón szendereg lelkében és ébresztésre vár.

De csupán a régi kert zúgott-búgott a kúria ismerős, unalmas, jóságos sötétségében, és titokzatos, elringató, nyugalmat adó dalt dalolt. A távoli világ zaja nem hatolt be ide: a vak fiú csak az énekekből, a történelemből, a könyvekből ismerte ezt a világot. A kert méla suttogása, az udvarház csendesen lepergő napjai közepette értesült a külvilág viharairól, amelyek varázsos ködfátyolon át, mint dalok, regék vagy mesék rajzolódtak ki képzeletében.

És úgy látszik, hogy ez így volt jól. Az anyja látta, hogy fiának mintegy falaktól körülzárt lelke bűvös, mesterséges, de nyugodt félálomban szunnyad. És ő nem akarta megzavarni ezt az egyensúlyt, félt megzavarni.

Evelina, akiből szinte észrevétlenül nagylány lett, figyelte ezt a bűvös csendet a maga szép, tiszta szemével, amelyben olykor felbukkant az aggódás a fiú jövője miatt, de sohasem felhőzte a türelmetlenség árnyéka. Popelszkij példás rendben tartotta a birtokot, de a fia jövőjén nemigen törte a fejét ez a jó ember; megszokta, hogy minden magától megy. Csak a heves természetű Makszim bácsi bírta nehezen ezt a csendet és talán csak kényszerűségből, átmenetileg fogadta el. Szükségesnek tartotta, hogy a fiú lelke megerősödjék, megedződjék, hogy el tudja majd viselni az élet megrázkódtatásait.

Ezen a bűvös körön túl ezalatt forrt, zúgott, hullámozott az élet. Végre elérkezett az idő, amikor a vak fiú öreg nevelője elhatározta, hogy megszakítja ezt a kört, kinyitja a melegház ajtaját és friss, éltető levegőt enged be rajta.

Első kísérletképpen meghívta egy öreg cimboráját, aki mintegy hetven versztányira élt Popelszkijék birtokától. Makszim olykor személyesen is ellátogatott hozzá, de most megtudta, hogy Sztavrucsenkóéknál fiatalemberek vannak vendégségben, és ezért levélben meghívta az egész társaságot. A meghívást szívesen vették. Az öregeket régi barátság fűzte egymáshoz, a fiatalok pedig emlékeztek Makszim Jacenko hajdan híres nevére, melyhez ismeretes hagyományok fűződtek. Sztavrucsenko egyik fia diák volt a kijevi egyetemen, akkori divat szerint a bölcsészetet hallgatta. A másik a pétervári konzervatóriumban tanult. Velük jött egy ifjú kadét is, egy szomszédos földbirtokos fia.

Sztavrucsenko kemény öregember volt, hosszú, lelógó kozákbajuszt viselt és mindig bő kozáknadrágban járt. A dohányzacskó meg a pipa rendesen az övébe volt dugva, soha másképp, mint ukránul nem beszélt és fehérnadrágos, hímzettinges két fiával nagyon emlékeztetett Tarasz Bulbára és fiaira. De benne egy csepp sem volt Gogol hőseinek romantikájából. Ellenkezőleg, kitűnt, mint praktikus gazda, aki egész életében híve volt a régi jobbágyrendszernek, de azért most, amikor ennek végét vetettek, éppen olyan könnyen bele tudott illeszkedni az új helyzetbe. Ismerte a népet, már ahogy a földbirtokosok ismerni szokták, ismert a falujában minden parasztot, tudta, hány tehene van mindegyiknek, sőt talán azt is, hány garas van a zsebében.

Ha nem is kelt birokra a fiaival, mint Bulba, mégis állandó, heves csatározások folytak közöttük helyre és időre való tekintet nélkül. Akár otthon voltak, akár vendégségben, apa és fiai a legjelentéktelenebb okból vég nélküli szóharcokat vívtak. Rendesen úgy kezdődött, hogy az öreg gúnyolódni kezdett az „idealista fiatalurakkal”. A fiatalurak heveskedtek, az öreg is tűzbe jött, és akkor aztán olyan cifra hadakozás támadt közöttük, amelyben mindkét fél megkapta a magáét.

Az a bizonyos egyenetlenség volt; ez „az apák és fiúk” közt, amely azonban itt, a délnyugati vidéken, ahol az emberek általában szelídebb lelkűek, enyhébb formában nyilvánult meg. Az ifjak, akik kiskoruktól fogva a fővárosban töltötték iskolaéveiket és csak a nyári szünidőben látták viszont a falut, nem ismerték a népet, mint atyáik, a vidéki földbirtokosok. Mikor lábra kapott az az áramlat, hogy a művelt társadalom behatóbban kezdett érdeklődni a nép bajai iránt, ezek a fiatalemberek nagy gimnazisták voltak, és ők is a nép tanulmányozásához fogtak, de nem közvetlen tapasztalatból, hanem könyvek alapján. A második lépés a „néplélek”-nek közvetlenebb alkotásaiban megnyilatkozó tanulmányozásához vezette őket. Igen elterjedt ekkortájt az a szokás a délnyugati vidéken, hogy a fiatal nemesurak fehér nadrágban, hímzett parasztingbe öltözve a parasztok közé járjanak. A gazdasági viszonyok megfigyelésére azonban nem fordítottak különösebb gondot. Följegyeztették a népdalok, mondák szövegét és dallamát, tanulmányozták a régi hagyományokat, egybevetették a történelmi tényeket a nép ajkán forgó változatokkal, általában a népi romantika költői színezetű prizmáján át tekintettek a parasztra. Ily módon az apa és fiúk közötti vitákban mindig két, merőben ellentétes szempont ütközött össze, és sohasem tudták egymást megérteni.

- Hallgasd meg csak! - mondta Sztavrucsenko Makszimnak és ravaszul meglökte a könyökével, mikor az egyik diák kipirult arccal és csillogó szemmel szónokolt. - Úgy beszél a kutya-házi, mintha olvasná! Azt hinné az ember, hogy csakugyan tudós. De azt is mondd el, te bölcs fiatalember, hogy szedett rá téged az én Necsiporom!

Az öreg felkacagott és hamisítatlan ukrán humorral mesélje el a históriát. A fiatalemberek elpirultak, de ők sem maradtak adósok az öregnek. „Ha nem is ismerjük Necsiport és Hvegykát, de tanulmányozzuk a népet minden vonatkozásban. Mi magasabb nézőpontból vizsgáljuk a dolgokat, amely egyedül alkalmas arra, hogy általános érvényű következtetésekhez jussunk.

Mi egyetlen pillantással nagy horizontot tekintünk át, míg az ósdi gyakorlatban megcsontosodott öregek a sok fától nem látják az erdőt.”

Az öreg szívesen hallgatta fiainak tudós fejtegetéseit.

- Lám, mégsem tanultak hiába - szokta volt mondani és elégedetten nézett hallgatóira. - Azért csak megmondom, hogy az én Hvegykám túljár az eszeteken, akármilyen tudósok is vagytok... De engem nem csap be, inkább én járok túl az ő eszén, és zsebre dugom a zshiványt. Vagyis hát az én szememben ti csak annyit értek, amennyit a kutyakölyök az öreg kutya szemében.

3

Éppen most ért véget egy ilyen vita. Az öregebbek visszavonultak a házba, és a nyitott ablakon olykor kihallatszott, amint Sztavrucsenko különböző tréfás történeteket mesél, és a többiek jókedvűen kacagnak rajta.

A fiatalság a kertben maradt. A kisebbik diák szétterítette kabátját, feje alá tette a sapkáját és kissé erőltetett hanyagsággal leheveredett a föbe. A bátyja egy ledöntött fatörzsön ült Evelina mellett. A kadét, gondosan begombolkozva melljük telepedett, míg a vak fiú, lehajtott fejjel, kissé odább foglalt helyet s az ablakpárkányra támaszkodott. Az imént elhangzott vita izgalomba hozta és tovább foglalkoztatta gondolatait.

- Mi a véleménye arról, ami itt elhangzott, Evelina kisasszony? - kérdezte szomszédjától a fiatal Sztavrucsenko. - Maga, úgy láttam, egy szóval sem nyilatkozott.

- Mindaz, amit maga édesapjának mondott, nagyon helyes. De...

- De... mi az a „de”?

A lány nem felelt mindjárt, ölébe tette kezimunkáját, megsimogatta, és fejét kissé lehorgasztva, merengve nézett lefelé. Nehéz volt megmondani, vajon a feleleten gondolkodott-e, vagy pedig azon, hogy a kezimunkához vastagabb szálú pamutot vegyen-e.

A fiatal emberek türelmetlenül várták a választ. A diák felkönyökölt és kíváncsi pillantással fordult a lány felé. Szomszédja rászegezte nyugodt, kérdő szemeit. A vak fiú változtatott fesztelen testtartásán, kiegyenesedett, fölkapta a fejét és a társaság felé fordult.

- Nos, uraim - mondta halkan a lány és tovább nézte a hímzést - minden embernek ki van jelölve az élete útja.

- Istenkém! - kiáltott föl a diák. - Milyen okos beszéd! Kisasszony, tulajdonképpen hány éves?

- Tizenhét - mondotta a lány egyszerűen, de mindjárt naiv kíváncsisággal hozzá is tette: - De ugye maguk sokkal öregebbnek gondoltak?

A fiatal emberek nevettek.

- Ha valaki megkérdezte volna véleményemet a maga koráról - mondta a szomszédja - erősen ingadoztam volna tizenhárom és huszonhárom között. Olykor igazán még gyereknek látszik, máskor meg olyan komolyan gondolkodik, mint egy tapasztalt, idős nő.

- Komoly dolgokról komolyan is kell gondolkodni, Gavriilo Petrovics - jegyezte meg a lány oktató hangon és folytatta munkáját.

Mindnyájan elhallgattak egy percre. Evelina tüje megint ide-oda siklott a hímzésen, a fiatal emberek pedig érdeklődve nézték az okos és gyengéd kis teremtetést.

Evelina persze sokat nőtt és fejlődött, mióta először találkozott Pjotrral, de a diák megjegyzése a lány korára nagyon is találó volt. Első pillantásra ez a kicsi, vézna teremtmény még kislánynak látszott, de nyugodt, kimért mozdulatai olyanok voltak, mint egy érett asszonyé. Ugyanezt a benyomást keltette az arca. Ilyen arcokat csak szláv nőknél látunk. Szabályos, szép vonások, egyenes, hűvös vonalak, a kék szem nyugodtan, egyenesen néz, a sápadt arcon csak ritkán jelenik meg pirosság. De nem az a közönséges sápadtság ez, mely minden percben a forró szenvedély lángjától kész föllobbanni, inkább a hó hűvös fehérsége. Evelina márványhalántékát világosszőke fürtök aranyozták be, hosszú, nehéz hajfonata szinte hátrahúzta a fejét.

A vak fiú szintén megnőtt és férfias lett. Mindenkinek, aki látta, amikor a sápadt, izgatott, szép ifjú egymagában ült, feltűnt volna ez a különös arc, amelyen oly élénken tükröződött minden lelki mozzanat. Hullámos fekete haj árnyékolta boltozatos homlokát, melyen korai barázdák jelentkeztek. Arca hol elpirult, hol elsápadt. Alsóajka, melynek sarka kissé legörbült s időnként megrándult, és szép, nagy, egyenesen, mozdulatlanul néző szeme valami egészen szokatlan, komor kifejezést adtak a fiatalember arcának.

- Evelina kisasszony tehát azt hiszi - mondta a diák egy kis hallgatás után - hogy mindaz, amiről beszéltünk, a női elmének érthetetlen, hogy az asszony osztályrésze: a konyha és a gyermekszoba szűk területe.

A fiatalember hangjában önelégültség és kihívó ironia érzett. Egypár pillanatra mindnyájan elhallgattak, és a leány arcát ideges pír futotta el.

- Ön nagyon is siet a következtetéseivel - jegyezte meg végre. - Én értem mindazt, amiről itt szó volt, tehát hozzáférhető a női elme részére is. Én csak a magam személyéről beszéltem.

Elhallgatott és figyelmesen folytatta munkáját, úgyhogy a fiatalember nem merte tovább faggatni.

- Furcsa - mormogta. - Azt hihetné az ember, hogy már egész élete tervét kidolgozta.

- Mi a furcsa ebben, Gavriló Petrovics? - kérdezte a lány. - Én azt hiszem, hogy Ilja Ivanovics (a kadét) is kijelölte már élete útját, pedig ő fiatalabb nálam.

- Igaz - hagyta rá a kadét, akinek hízelgett ez a megjegyzés. - Nemrég olvastam egy életrajzot. Hőse szintén határozott terv szerint járt el, húszéves korában megnősült és harmincöt éves korában már csapatparancsnok volt.

A diák gúnyosan mosolygott, a lány kissé elpirult.

- No, látja - mondta egy perc múlva, és hangjában volt valami bántó hűvösség - mindenki a maga útján halad.

Senki sem válaszolt. Komoly csend támadt a társaságban, melyből kiért az öntudatlan meghökkenés: zavartan észrevette mind, hogy személyes térre megy át a beszélgetés, hogy az egyszerű szavak fájó pontokat érintenek...

A nagy csendben csak az ókert sötétlő öreg fájának susogása hallatszott.

Mindezek a beszélgetések, viták, fiatalosan heves kérdések, remények, várakozások és vélemények hullámai váratlan viharként zúdultak a vak fiúra. Kezdetben csodálattal és elragadtatással figyelt mindenre, de csakhamar észre kellett vennie, hogy ez az eleven hullám mellette sodródik el és őt nem is érinti. Hozzá nem intéztek kérdéseket, nem érdeklődtek a véleménye iránt, és nemsokára kitűnt, hogy egyedül áll, szomorúan elkülönítve, annál szomorúbban, minél vígabb lett most az udvarház élete.

Mindamellett tovább is mindenre ügyelt, ami neki annyira új volt, összevont szemöldöke, sápadt arca feszült figyelemről beszélt. Ámde ez a figyelem kínzó is volt, nehéz és keserves elmemunka rejlett mögötte.

Az anya szomorú szemmel nézte a fiát. Evelina tekintete rokonszenvet és nyugtalanságot árult el. Csak Makszim bácsi nem vette látszólag észre, milyen hatással van a hangos társaság a fiúra, örömmel hívta meg a fiatalokat minél gyakrabban a házukba, és csalogatóul megígérte nekik, hogy bőséges etnográfiai anyagot gyűjt számukra, ha megint eljönnek.

A vendégek megígérték, hogy hamarosan visszatérnek és búcsúzóul forrón megszorították Pjotr kezét. Ő hálásan viszonzta kézszorításukat és sokáig hallgatta a távozó kocsi zörgését. Aztán hirtelen megfordult és lement a kertbe.

A vendégek távozásával az udvarház elcsöndesedett, de ez a csönd most szokatlannak, furcsának tetszett neki. Mintha azt mondaná, hogy itt valami rendkívül fontos dolog játszódott le. Az elnémult fasorokban, ahol csak a bükkfák és az orgonabokrok suttoztak, a nemrég oly élénk beszélgetés visszhangját vélte hallani. De a nyitott ablakon át felhallatszott, hogy anya és Evelina valamin vitatkoznak Makszimmal a szalonban. Anyja hangjából könyörgés és fájdalom szólt, a lányéból felháborodás, míg Makszim, úgy látszik, szenvedélyesen, de határozottan utasította vissza a két nő támadását. Mihelyt a fiú közel ért hozzájuk, a beszélgetés menten abbamaradt.

Makszim tudatosan, kíméletlenül ütötte az első rést a falon, mely a fiút eddig a világtól elválasztotta. A zúgó, nyugtalan ár betört a résen, és a fiatalember lelki egyensúlya megrendült az első rohamtól.

Most már szűknek érezte a bűvös kört maga körül. Nyomasztotta az udvarház csöndje, az ódon kert lomha susogása és fiatal lelke álmos nyugalma. A sötétség új, csábító hangon szólt hozzá, homályos, új képeket lengetett előtte, és az új, vonzó élet szomorú nyüzsgésével szorongatta. Hívta őt, csábította, ébresztgette a lelkében szunnyadó kérdéseket s már ezek az első hangok megsápasztották arcát, s még bizonytalan, tompa fájdalmat keltettek benne.

A két nő figyelmét nem kerülték el ezek az aggasztó tünetek. Mi, látók, észrevesszük mások arcán a belső lelki indulatok kifejezését és így megtanuljuk, hogy elrejtjük a magunkét. A vakok e tekintetben teljesen kiszolgáltatottak, s ezért Pjotr elsápadt arcáról úgy le lehetett olvasni mindent, mint a szalonban nyitvahagyott titkos kis naplóban olvassuk... Pjotr arcán gyötrő nyugtalanság ült. A nők látták, hogy Makszim is észreveszi mindezt, de beleillik a terveibe. Kegyetlenségnek tartották, és az anya két karjával szerette volna oltalmazni fiát a veszedelmek ellen, melyekkel az élet fenyegette. Melegház? Ám legyen, ha gyermeke eddig jól érezte magát ebben a melegházban. Maradjon benne továbbra is, örökre... nyugalomban, csendben, zavartalanul... A lány nem árulta el, mit érez lelke mélyén, csak itt-ott ellenezte szokatlanul élesen Makszim némely jelentéktelen indítványát.

Az öreg összevont szemöldöke alól bosszús pillantásokat vetett rá, amelyeket a lány olykor haragtól villogó tekintettel viszonzott. Makszim csóválta a fejét, dörögött és sűrű füst-felhőbe burkolózott, ami nála a feszült agymunka jele volt. De szilárdan kitartott nézetei

mellett, s időnként tett csak egy-egy megvető célzást az együgyű női szerelemre, meg a nők rövid eszére, amely tudvalevően sokkal rövidebb a hajuknál, és ezért a nő nem lát túl a pillanatnyi szenvedésen és a percig tartó örömen.

Makszim Pjotrnak nem nyugalmat, hanem lehetőségekkel teli, mozgalmas életei kívánt. Azt mondják, minden nevelő a maga képére akarja formálni tanítványát. Makszim arról álmodozott, amit ő maga átélt, és amitől a sors oly korán megfosztotta: forrongó válságokról és harcról. Maga sem tudta, milyen formában - de makacsul arra törekedett, hogy Pjotr számára kibővítsé az élő külső benyomások világtalanoknak is felfogható körét: még a megrázkódások és lelki felfordulások kockázatától sem félt. Érezte azonban, hogy a két nő egészen mást akar...

- Kotló! - dörögte néha a húga felé és dühösen kopogott végig a szobán mankójával. De azért ritkán haragudott, nővére érveire többnyire szelíden és lenéző részvétellel felelt, mert az asszony is engedékeny volt a vitában, valahányszor egyedül maradt a bátyjával. Ez azonban nem akadályozta abban, hogy a vitát gyakran megújítsa. Ha azonban Evelina jelen volt, az ügy komolyabbra fordult; ilyenkor az öreg jobbnak látta a hallgatást. Úgy látszott, hogy közte és a fiatal lány közt küzdelem fejlődik ki, de mindkettő még csak tanulmányozta ellenfelét és gondosan rejtegette kártyáit.

6

Mikor a fiatalemberek apjukkal két hét múlva ismét vendégségbe jöttek, Evelina hideg tartózkodással fogadta őket. Elbűvölő, fiatalos elevenségüknek azonban nehéz volt ellenállni. A fiatalok naphosszat sétáltak a faluban, vadásztak, följegyezték az aratók nótáit, esténként pedig az egész társaság a kertben gyűlt össze.

Egy este Evelina azon vette észre magát, hogy a beszélgetés megint kényes tárgyra terelődött. Hogyan történt ez, ő kezdte-e vagy más, senki sem tudta volna megmondani. Olyan észrevétlenül jött, mint amilyen észrevétlenül eltűnik az alkonypír, és esti árnyak nyúlnak el a kerten, mint amilyen észrevétlenül fölcsattan a fülemüledal a sötét bokorban.

Gavrilo telkesen beszélt, azzal a fiatalos hévvel, amely meggondolatlanul törtet az ismeretlen jövő elébe. Volt ebben a csodálatos jövőbe vetett hitben valami sajátságos, szinte leküzdhetetlen, lenyűgöző erő.

A fiatal lány arcát előntötte a pirosság, észrevette, hogy ez a kihívás, talán szándékosság nélkül, neki szól.

Hallgatott és mélyen a munkája fölé hajolt. Szeme szikrázott, arca lángba borult, a szíve hevesen dobogott. Majd elhomályosult a szeme, arca elhalványodott, ajka összeszorult, szíve csak úgy kalapált, az ijedtség kifejezése ült vonásaira.

Azért ijedt meg, mert a fiatalember beszédének hatása alatt úgy érezte, mintha szemei elé sötét fal emelkedne, és ebben a látásban egy távoli, nagy étellel, mozgalmassággal teli világnak a perspektívája nyílna meg előtte.

Igen, már régen hallja csábító szavát. Eddig ezt nem érezte tudatosan, de a régi, árnyas kertben, a magányos padon gyakran órák hosszat üldögélt elmerülve ábrándjaiba. Képzete színes, messzi képeket rajzolt eléje, amelyeken a vak fiú nem jelent meg...

Most ez a világ közeledett hozzá és nemcsak csalogatja, de szinte jogot formál reá.

Gyors pillantást vetett Pjotrra, és ekkor mintha szívébe nyilallt volna valami. A fiú mozdulatlanul, elgondolkodva ült; merev alakja sötét foltként hatott a lányra. „Ő mindent ért” - villant föl a gondolat agyában és megborzongott. Érezte, amint minden vére a szíve felé tódul, és sápadt lesz az arca. Egy pillanatra úgy rémlett neki, mintha már ott volna abban a távoli, sürgő-forgó világban, a fiú pedig itt ül egyedül, fejét leszegve, elhagyottan... Nem, ott van a kis dombon a folyó fölött a vak fiú, ahol Evelina oly keservesen sírt egyszer este...

És most már csakugyan megszállta a félelem. Úgy tűnt neki, mintha valaki ki akarná rántani a kést régi sebéből...

Eszébe jutottak Makszim átható pillantásai. Lám, mit jelentett ez a hallgatag tekintet! Ő jobban ismerte Evelina hangulatát, mint a lány maga, sejtette, hogy a fiatal szívben föl-támadhat a kétely és a harc, hogy nem bízik önmagában... De mégsem... Makszim téved! Evelina tudja, mi az első lépés, aztán majd meglátja, mit lehet még kivívni az élettől...

Nagyot sóhajtott, mintha nehéz munkát végzett volna, és körülnézett. Nem tudta volna megmondani, vajon soká tartott-e a hallgatás, régen fejezte-e be a diák szavait, mondott-e még valamit. Odatekintett, ahol Pjotr ült az imént. A fiú már nem volt ott.

7

Ekkor Evelina csendesen összerakta a munkáját és felállt.

- Bocsánat, uraim - mondta - egy percre itt hagyom magukat.

És lement a sötét fasorba.

Ez az este tele volt nyugtalansággal; de nemcsak Evelina érezte ezt. A fasor kanyarulatánál, ahol a kis pad állt, a lány izgatott hangokat hallott: Makszim beszélgetett a húgával.

- Igen, a lányra nem kevésbé gondoltam, mint őreá - mondta az öreg ridegen. - Gondold meg, hiszen még gyerek, aki nem ismeri az életet! Nem hinném, hogy te egy gyermeknek a tudatlanságát akarod fölhasználni...

Anna Mihajlovna hangját a könny fojtogatta.

- És hogy lesz majd, Makszim, ha... a lányka... Mi lesz akkor az én fiammal?

- Lesz, ami lesz! - felelte szigorúan és mogorván az öreg katona. - Majd meglátjuk akkor. Semmi esetre se nehezedjék rá az a tudat, hogy egy idegen életet tett tönkre... És ránk se. Gondolkodj ezen, Anna - tette hozzá szelídebben.

Az öreg megfogta húga kezét és megcsókolta. Anna Mihajlovna lehorgasztotta a fejét.

- Szegény, szegény fiam... Bár sose találkozott volna Evelinával...

A lány inkább megsejtette, semmint megértette ezeket a szavakat, olyan halkán szakadt el a sóhaj az asszony ajkáról.

Evelina arcát pirosság öntötte el. A kanyarodónál önkéntelenül megállt. Ha most elhaladna mellettük, megtudnák, hogy kihallgatta titkos gondolataikat.

De néhány pillanat múlva büszkén vetette fel a fejét. Ő nem akart hallgatózni, álszemérem nem állíthatja meg az útján. Különben is, ez az öreg túlságosan sokra vállalkozik. Ő majd maga is megbirkózik a sorssal.

Elindult és nyugodtan, emelt fővel ment el a két testvér előtt. Makszim akaratlan gyorsasággal húzta félre a mankóját, hogy utat engedjen neki, míg Anna Mihajlovna mélységes szeretettel, szinte áhítattal és félelemmel nézett reá.

Az asszony érezte, hogy ez a büszke, szőke hajú leány, aki olyan haragosan kihívó magatartással haladt el mellette, fia egész életének boldogságát vagy balszerencsáját hordja magában.

8

A kert végén egy régi, dűledező malom állt. A kereke már régen nem forgott, lapátjait belepte a moha, és az omladozó árokban már csak egy vékony erecske folydogált. Kedves helye volt ez a vak fiúnak. Órák hosszat is elüldögélt az árokparton, hallgatta a víz csendes csobogását, amelynek hangját csodásan tudta a zongorán visszaadni. De most nem ezen jártak gondolatai... Gyorsan fel-alá járt az ösvényen, szíve tele volt bánattal, arca eltorzult a fájdalomtól.

Mikor meghallotta a lány könnyű lépteit, megállt. Evelina a vállára tette a kezét és komoly hangon kérdezte:

- Mondd, Pjotr, mi van veled? Miért vagy olyan szomorú?

A fiú gyorsan megfordult és folytatta sétáját. A lány mellette lépkedett.

Evelina megértette ezt a hirtelen mozdulatot és a hallgatást, és egy pillanatra leszegette a fejét, Az udvarház felől ének hallátszott.

*Meredek, nagy sziklafalak
Onnan szálltak sasmadarak,
Repültek, repdestek,
Kincseket kerestek.*

Egy lágy, fiatal, erőteljes hang szerelemről és boldogságról dalolt. A hangok tovaterjedtek az éjszaka csendjében és elnyomták a kert lomha susogását.

Amott boldog emberek voltak, akik színes, mozgalmas életről beszélgettek. Evelina egy pár perccel ezelőtt hallgatta őket, és megittasodva szötte az ábrándokat erről az életről, amelyben a vak fiú számára nem volt hely. Észre sem vette, hogy eltűnt, s ki tudja, milyen hosszúak voltak neki a magányos fájdalom percei...

Ezek a gondolatok kergették egymást a lány fejében, miközben ott haladt a fiú oldalán a fasorban. Még sohasem tudott ilyen nehezen szóba elegyedni vele és úrrá lenni hangulatán. Mégis érezte, hogy jelenléte kissé enyhíti komor gondolatait.

Valóban, Pjotr meglassította lépteit, vonásai nyugodtabbak lettek. Hallgatta, amint a lány mellette lépked; lassanként elcsöndesedett az éles lelki fájdalom és más érzésnek adott helyet. Nem tudott magának számot adni erről az érzésről, de ismerős volt neki, és szívesen vetette magát alá jótékony befolyásának.

- Mi van veled? - kérdezte újból a lány.

- Semmi különös - felelte Pjotr keserűen - csak úgy érzem, hogy teljesen fölösleges vagyok a világon.

Egy kis időre elhallgatott a dal, majd néhány perc múlva egy másik csendült fel; alig hallhatóan ért el ide. A fiatal diák régi románcot énekelt a bandurások módján. Olykor úgy tetszett, mintha teljesen elhallgatna, csendes ábránd töltötte be a képzeletet, aztán a halk melódia ismét áthatolt a lomb zúgásán...

A vak fiú önkéntelenül megállt és hallgatózott.

- Tudod - mondta komoran - néha úgy érzem, hogy az öregeknek igazuk van, amikor azt állítják, hogy évről évre nehezebb az élet. Régebben a vakoknak is jobb dolguk volt. Akkor a zongora helyett megtanultam volna bandurán játszani és jártam volna városról városra, faluról falura... Az emberek összesereglettek volna körülöttem, és én daloltam volna nekik őseik tetteiről, kalandjairól, dicsőségéről. Akkor az én életemnek is lett volna valami célja. De most? Még ez az élehangú kadét is azt mondja - hallottad te is! - megnősül és csapatparancsnok lesz. Nevettek rajta, én pedig... mi lehet énbőlőlem?

A lány kék szeme tágra nyílt az ijedtségtől, és könny csillant meg benne.

- Sokat beszélt össze az a diák - mondta zavartan és úgy tett, mintha tréfálna.

- Igen - felelte Pjotr elgondolkozva, - Olyan kellemes hangja van. Szép fiú?

- Csinos - hagyta rá Evelina, de mintha észbekapna, hirtelen élesen hozzátette: - Nem, egyáltalán nem tetszik nekem! Nagyon is elbizakodott, és a hangja olyan nyers és kellemetlen.

A fiú elcsodálkozott ezen a haragos fellobbanáson. Evelina dobbantott és folytatta:

- Ez mind csak bolondság! Ezt mind Makszim eszelte ki, tudom! Ó, hogy gyűlölöm most ezt a Makszimot!

- Mit beszélsz, Velja? - kérdezte a vak. - Mit tehet erről Makszim?

- Gyűlölöm, gyűlölöm Makszimot! - hajtogatta makacsul a lány. - A számításaival minden csepp érzést kiölt magából. Ne beszélj, kérlek, ne beszélj nekem többet az efféle emberekről! És hogyan mernek ők másnak a sorsába avatkozni?

Hirtelen elakadt a szava, összeszorította két finom kis kezét, úgyhogy megroppantak az ujjai, és sírva fakadt, mint egy kisgyerek.

A vak fiú csodálkozva és részvevőn fogta meg a kezét. Ez a kitörés a mindig nyugodt és tartózkodó lány részéről olyan váratlan volt, hogy meg sem tudta érteni. Csak hallgatta a lány sírását és egyúttal figyelt arra a hangra, melyet ez a sírás az ő szívéből vált ki. Eszébe jutottak az elmúlt évek. Ott ült a dombon, ugyanilyen bánattal a szívében, és Evelina ugyanúgy zokogott, mint most.

De most egyszerre csak kitepte a kezét a fiúból, és Pjotr ismét elcsodálkozott, mert a lány most már mosolygott.

- Milyen ostoba is vagyok! Miért sírok tulajdonképpen?

Megtörölte a szemét, azután elérzékenyült, szelíd hangon folytatta:

- Nem! Igazságosnak kell lennem. Mindketten jóra való, becsületes emberek. Az is helyes, amit most mondott, csak nem áll mindenkire egyformán.

- De mindenkire, aki meg tudja tenni - mondta tompán a vak fiú.

- Micsoda ostobaság! - jegyezte meg a lány, bár hangjába a nevetés helyett ismét könny vegyült. - Hiszen Makszim is harcolt, amíg tudott, most pedig tengődik, ahogy tud. No és mi...

- Ne mondd, hogy *mi*! Te egész másvalaki vagy...

- Nem, nem vagyok más.

- Miért?

- Azért, mert... Nos, hát azért, mert elveszel felségül, és akkor egyforma lesz az életünk.

A vak fiú meghökkent a csodálkozástól.

- Én... téged? Feleségül... Hát hozzám jössz?

- No igen, persze! - felelte gyorsan, izgatottan. - Milyen csacsi vagy, hát neked ez sohasem jutott eszedbe? Hiszen ez olyan egyszerű! Hát kit vennél el, ha nem engem?

- Persze - egyezett bele a fiú valami furcsán hangzó önzéssel, de csakhamar észbekapott.

- Hallgass ide, Velja - mondta és megfogta a lány kezét. - Ott most arról beszéltek, hogy a nagyvárosokban a lányok mindenfélét tanulnak. Előtted szép pálya volna nyitva... Én azonban...

- Nos?

- Én azonban... vak vagyok! - fejezte be minden kapcsolat nélkül.

S Pjotr ismét visszagondolt gyermekkorára, felidézte a folyó halk csobogását, eszébe jutott első találkozása Evelinával, a lány keserves sírása, amikor a „vak” szót meghallotta... Pjotr ösztönösen megérezte, hogy most újra sebet hasít a lány lelkén, s ezért nem folytatta szavait. Néhány pillanatig csend volt, csak a víz csobogott halkan és becézőn a zsilipnél. Evelinának még a lélegzetét sem lehetett hallani, mintha eltűnt volna. A lány arca görcsösen megvonaglott, de erőt vett magán, és amikor megszólalt, a hangja gondtalanul, tréfásan csengett.

- No és, ha vak vagy? Ha egy leány megszeret egy vakot, akkor feleségül kell mennie a vakhoz. Ez bizony már így szokott lenni, mit is tehetnénk?

- Megszeret...- mondta Pjotr elmélyülten, s a szemöldöke összehúzódott, úgy hallgatta az ismert szó számára egészen új csengését. - Megszeret? - kérdezte, s egyre növekedett izgalma.

- Hát persze! Te és én szeretjük egymást... Milyen csacsi Vagy! Gondold csak meg: meglehetnél-e te egyedül, nélkülem?

A fiú arca egyszerre elsápadt, világtalan szeme megmerevedett, nagy és mozdulatlan volt.

Csönd volt; csak a víz mormolt halkan valamit, csobogva és csörgedezve. Olykor úgy látszott, hogy a patak beszéde teljesen elhalkul és el is hal. De aztán újra megerősödött a hangja, és újra csobogott végtelenül és szünet nélkül. A fagyalbokor sűrű sötét levelei susogtak; a dal a ház tájékán elhallgatott, de a tó fölött fölzendült a fülemüle csattogó hangja.

- Belehalnék - mondta a fiú tompán. Ajka remegett, mint megismerkedésük napján, és Evelina nehezen, gyenge, gyermekes hangon mondta:

- Én is... Nélküled, egyedül... valahol messze...

Pjotr kezébe vette a lány kicsi kezét. Különösnek érezte, hogy az a gyöngéd szorítás, ahogyan Evelina visszaadja az ő kézszorítását, egyáltalán nem hasonlít a korábbiakra: kicsi ujjainak gyenge mozdulatától a fiú szíve mélyéig megremegett. Meg aztán a régi Evelina, gyermekkori jó barátja helyett, most a lányban valami új, más leányt érzett meg. Önmagát hatalmasnak és erősnek érezte, a kisleányt pedig sírónak és gyengének. Végtelen, mélységes gyöngédség hatása alatt egyik karjával magához vonta, a másikkal simogatni kezdte selymes haját.

Ekkor úgy érezte, hogy a szíve mélyén minden bánat elcsitult, s nincs benne semmiféle vágy, sem kívánság, csak ez az egyetlen pillanat él benne.

A fülemüle egy darabig csak próbálgatta hangját, aztán trillázva csattogott a magasban, és hangja elborította az egész csendes kertet. A lány megmozdult s gyöngéden elhárította Pjotr kezét.

Pjotr nem ellenkezett, elengedte, aztán teli tüdőből felsóhajtott. Hallotta, ahogy Evelina megigazította a haját. Pjotr szíve erősen, de egyenletesen és kellemesen vert; érezte, ahogy a forró vér új, fokozott erőt visz szét teste minden részébe. Amikor Evelina egy perc múlva szokott hangján megszólalt: „Gyere, menjünk vissza a vendégekhez”, Pjotr csodálkozva hallgatta ezt a kedves hangot, amelyben egészen új színek csengtek.

9

A vendégek és a háziak a kis szalonban gyűltek össze; csak Pjotr és Evelina hiányzott. Makszim régi barátjával beszélgetett, a fiatalság szótlánul ült a nyitott ablakok mellett; a kis társaságban az a különös, csöndes hangulat uralkodott, amelynek mélyén mindig megérződik valami, nem mindenki számára világos, de mindnyájuktól megsejtett dráma. Evelina és Pjotr távolléte valahogy különösen érezhető volt. Makszim beszélgetés közben rövid, türelmetlen pillantásokat vetett az ajtó felé. Anna Mihajlovna arca szomorú s egy kicsit mintha büntudatos lett volna; látnivalóan arra törekedett, hogy figyelmes és kedves háziasszony legyen. Csak Popelszkij úr, aki ugyancsak nekigömbölyödött, de örökösen jókedélyű volt, álmodozott székében a vacsorára várva.

Amikor a kertből a szalonba szolgáló teraszon lépések hangzottak, mindenki arrafelé nézett. A széles ajtó sötét négyszögében feltűnt Evelina alakja, s mögötte csendesén lépegetett fölfelé a lépcsőkön a vak fiú.

A fiatal lány érezte magán ezeket a feszülten figyelő pillantásokat, de egyáltalán nem esett zavarba. Megszokott, egyenletes léptekkel végigment a szobán, csak egy pillanatra, amikor fölfogta Makszimnak a szemöldöke alól rávetett, kurta pillantását, mosolyodott el alig észrevehetően, s a szeme kihívóan, gúnyosan csillant meg. Popelszkaja asszony a fiát nézte.

Az ifjú szinte úgy követte a leányt, mint aki nem is tudja, hová vezetik. Amikor sápadt arca és karcsú alakja föltűnt az ajtóban, hirtelen megállt a kivilágított szoba küszöbén. De aztán átlépte a küszöböt, és gyorsan, de a korábbi, se nem szórakozott, se nem figyelmes kifejezéssel odament a zongorához.

Bár a zene megszokott dolog volt e csendes udvarház életében, de egyúttal meghitt, úgy szólván teljesen családi jellegű. Amikor a ház megtelt a fiatal vendégek beszélgetésével és éneklésével, Pjotr egyetlenegyszer sem ment oda a zongorához, amelyen csak az idősebb Sztavrucsenko-fiú játszott, aki hivatásos muzsikus volt. Ez a tartózkodás a vak ifjút még észrevétlenebbé tette ebben az élénk társaságban, s anyja fájó szívvel nézte fiának sötét alakját, amely elveszett az általános élénkségben és ragyogásban. Most, első alkalommal, Pjotr bátran, sőt talán nem is egészen tudatosan ment oda a szokott helyére... Mintha teljesen elfelejtette volna a vendégek jelenlétét. Mellesleg, Pjotr és Evelina beléptekor olyan csönd borult a vendégszobára, hogy a vak akár üresnek is gondolhatta volna.

Fölhajtotta a zongora födelét s könnyedén végigfuttatta ujjait a billentyűkön, néhány gyors, könnyed akkordot játszva. Úgy látszott, mintha kérdezne valamit talán a hangszertől vagy talán a saját hangulatától.

Aztán kinyújtotta kezét a billentyűk fölé, mély gondolatokba merült, s a kis szalonban még mélyebb lett a csend.

Az éjszaka bepillantott az ablakok fekete nyílásán; valahonnét a kertből kíváncsian nézett be néhány zöld lomb s megcsillant a lámpa fényében. A zongora zavaros dübörgése, amely éppen elhallgatott, előkészítette a vendégeket; megéreztek azt a különös, ihletett hangulatot, amely a vak sápadt arcán tükröződött, és szóltanul várakoztak.

Pjotr pedig egyre hallgatott. Világtalan szemét fölfelé fordította, mintha hallgatózna. Lelkében tomboló hullámokként kavargtak a legellentétesebb érzések. Ismeretlen élet árama kapta el, mint ahogyan a hullám kapja el a tenger partján régóta és békésen ringatózó csónakot. Az arca csodálkozást, kérdést fejezett ki, s olykor különös izgalom gyors árnyéka futott végig rajta. Világtalan szeme mélynek és sötétnek látszott.

Egy pillanatra azt lehetett hinni, hogy nem találja meg lelkében azt, amire pedig oly mohó figyelemmel hallgat. De aztán, még ekkor is csodálkozva és mint aki nem vár tovább, megmozdult, megérintette a billentyűket, s rátörő újabb érzéshullám hatására játszani kezdett, s ujjai alól simán, zengőn és csengőn szólaltak meg az akkordok...

10

A vaknak általában nagyon nehéz a kottaolvasás. A hangjegyek is domborúan vannak nyomtatva, akár a betűk, minden hangjegynek külön jele van, ezek sorban követik egymást, akár a betűsorok a könyvben. Az egy akkordba tartozó hangjegyek megkülönböztetésére felkiáltójelek vannak közöttük. Érthető, hogy a vaknak meg kell tanulnia ezeket a hangjegyeket emlékezetből, mégpedig mindkét kezére külön-külön. Ez tehát nagyon bonyolult és nehéz munka... De Pjotrnak ebben a tekintetben is segítségére volt az, hogy szerette ennek a munkának egyes részeit. Ha megtanult néhány akkordot, leült a zongorához, s mikor e domború jelek kapcsolatából hirtelen és számára is váratlanul, tiszta összhangzatok csendültek fel, ez nagy örömet szerzett neki és úgy fölkelte benne az eleven érdeklődést, hogy a száraz munka megszépült és szórakoztatóvá vált.

De emellett is a dallamnak papíron való ábrázolása, valamint lejátszása között még túl sok volt a közbenső folyamat. Amíg a hangjegy dallammá vált, át kellett mennie a kézen, meg kellett rögződnie az emlékezetben, s azután meg kellett tennie az utat visszafelé is a játszó ujjak végéhez. De ekkor a vaknak erősen fejlett zenei képzelete is bekapcsolódott a tanulás bonyolult munkájába és rányomta az idegen dalra a saját, észrevehetően egyéni bélyegét. Az a forma, amelybe Pjotr zenei érzése öltözött, pontosan az volt, amilyenbe a dallam először jelent meg neki, és amibe később édesanyjának játéka öltözött. Ez a népi muzsika formája volt, amely állandóan ott zengett lelkében, s amelyen a hazai természet szólt a lelkéhez.

S most, amikor éppen egy olasz dalt játszott, s a szíve repesett, s túláradt a lelke, játékában már az első akkordoktól kezdve valami olyan sajátságosan egyéni szín jelent meg, hogy az idegen hallgatók arcán is csodálkozást ébresztett. De néhány perc múlva a varázslat kivétel nélkül mindenkit magával ragadott, s csak az idősebbik Sztavrucsenko-fiú, a hivatásos muzsik, aki feszülten hallgatta a játékot, igyekezett fölismerni az ismerős dalt és elemezte a zongorista sajátos játékát.

A húrok zengtek és zúgtak, a hangok betöltötték a szalont és szétáradtak az elpihent kertben... A fiatal emberek szeme élénken és kíváncsian csillogott. Az öreg Sztavrucsenko lehorgasztott fejjel ült, szóltanul figyelt, de aztán egyre inkább felélénkült, könyökével megbökte Makszimot és odasúgta neki:

- Ez aztán jól játszik, bizony jól játszik. Mi? Nincs igazam?

Ahogy a hangok egyre erősödtek, nőttek, az öreg vitázó mindinkább visszaemlékezett valamire, nyilván a saját ifjúságára, mert a szemébe egyre több szikra villogott, az arca nekivörösödött, a háta kiegyenesedett, még a kezét is fölemelte, mintha az asztalra akarna csapni, de erőt vett magán és hangtalanul leeresztette öklét. Gyors pillantást vetve fiaira, végigsimított a bajszán, odahajolt Makszimhoz és ezt súgta neki:

- Az öregeket már lomtárba küldené... zagyva beszéd! Annak idején, testvér, mi ketten szintén... De még most is... Igazat beszélek, vagy nem?

Makszim egyébként elég közönyös volt a muzsika iránt, de ezúttal valami újat érzett növendéke játékában; hatalmas füstfellegeket fújt, hallgatta Pjotr játékát, bólogatott, s hol a fiúra, hol Evelinára nézett. Ismét az életerő közvetlen rohama tört be az ő rendszerébe, s ez nem úgy történt, ahogy várta... Anna Mihajlovna is kérdő pillantásokat vetett a leányka felé, s egyre ezt kérdezte magában: mi ez, boldogság vagy bánat zeng-e fia játékából... Evelina ott ült a függöny árnyékában, csak nagy, sötét szeme látszott a félhomályban. Csak ő értette meg ezeket a hangokat: meghallotta bennük a régi zsilip vízének csobogását, a fagyalbokor susogását az elsötétült fasoron.

11

A motívum, már régen megváltozott. Pjotr már eljátszotta az olasz dalt, s saját képzelete szerint játszott. Játékában megvolt minden, ami ott szorongott emlékezetében, amikor egy perccel ezelőtt, szótlanul, fejét lehajtva figyelt az átélt múlt élményeinek szavára. Itt zengtek a természet hangjai, zúgott a szél, suhogott a lomb, csobogott a patak, és zavarosan hangzott a beszéd, amely aztán elhalt az ismeretlen távolban. Mindez egybeolvadt és annak a mély, különös és szívet feszítő érzésnek az alapján zengett, amely a természet titokzatos szavára támadt föl a lélekben, s amelynek oly nehéz megtalálni a megfelelő nevét... Bánat?... De miért esik ez a bánat olyan jól?... Öröm?... De akkor miért oly mélységesen, oly végtelenül szomorú?

Időnként a hangok erősödtek, megnőttek, mélyebben zengtek. A zongorista arca szokatlanul komorrá változott. Mintha maga is csodálkozna e számára is új, váratlan dallamokon, s mint ha várna valamit... Olyannak látszott, mintha néhány ütéssel mindez hatalmas és gyönyörű harmónia egyenletes áramában egyesülne, s a hallgatók ilyenkor beledermeszttek a várakozásba. De a dallam még föl sem szállt a magasba igazán, máris panaszos zúgással zuhant a mélybe, akár a hullám, amikor tajtékos cseppekre omlik szét, és ezek a cseppek elhalóban még sokáig zengték a keserű kérdés és kétkedés hangjait.

A vak egy pillanatra elhallgatott, s a szalonban újra mély csend támadt, amelyben hallani lehetett a kerti lombok suttogását. A varázslat, amely hatalmába kerítette a hallgatókat és e szerény falakon túl messze vitte őket, szertefoszlott, a kis szoba forgott az emberek körül, az éjszaka betekintett hozzájuk a sötét ablakon, aztán a muzsikás új erőre kapva ismét végigfuttatta ujjait a billentyűkön.

És a hangok újra erősen zengtek és kerestek valamit, teljes zengésükben egyre magasabbra, egyre erősebben szálltak. Az akkordok határozatlan mellékszengése és zúgása beleolvadt a népdal melódiájába, és ebből majd szeretet és bánat áradt, majd visszaemlékezés zengett az elmúlt dicsőség és az elmúlt szenvedés nyomán, majd pedig ifjú szilajság és reménység. Ez a vak muzsikás megpróbálta, hogy saját érzéseit kész és jól ismert formákba öntse.

De a dal is elhallgatott, s csak egy megoldatlan kérdés panaszos hangja remegett tovább a kis szalon csöndjében.

Amikor az utolsó, zavarosan elégedetlen és panaszos hangok is elhangzottak, Anna Mihajlovna fia arcára nézett s megpillantotta rajta azt a kifejezést, amely már ismerősnek tetszett neki: emlékezetében föltámadt egy régmúlt tavasz napsugaras napja, amikor gyermeke ott feküdt a folyó partján, s az ébredő tavaszi természet túlságosan ragyogó élményei lenyűgözték.

De csak ő vette észre ezt a kifejezést. A szalonban zajos beszélgetés támadt. Az öreg Sztavrucsenko hangosan odakiáltott Makszimnak, a fiatalok, akik még mindig izgatottak és meghatottak voltak, a muzsikusz kezét rázták és nagy hírnevet jósoltak neki.

- Igen, ez így igaz! - erősítette az idősebbik Sztavrucsenko. - Csodálatosan elsajátította a népi dallam jellegét. Teljesen eggyéforrt vele és tökéletesen magáévá tette. De mondja meg, kérem, mi volt az a dal, amit először játszott?

Pjotr megnevezte az olasz dalt.

- Így is gondoltam - válaszolta a fiatalember. - Egy kicsit ismerem... Csodálatosan egyéni modora van... Sokan játszanak jobban, de ezt a dalt még senki sem játszotta jobban magánál. Ez... az olasz zenei nyelvnek ukrán nyelvre való fordítása. Jó iskolára van szüksége, és akkor...

A vak figyelmesen hallgatta. Először történt meg, hogy élénk beszélgetés központjává vált, s a lelke mélyén felébredt erejének büszke tudata. Hát igazán olyan hatással voltak másokra ezek a hangok, amelyek neki ezúttal annyi kielégületlenséget és szenvedést jelentettek, mint még soha az életben? Tehát még ő is tehet valamit életében. Ott ült a székén, karját még mindig kinyújtotta a billentyűk fölé, s a beszélgetés zajában egyszerre csak meleg érintést érzett a kezén. Evelina lépett oda, észrevétlenül megszorította az ujjait és boldogan, lelkesen mondta:

- Hallottad? Neked is meglesz a munkád. Ha láttad, ha tudtad volna, mit tettél mindnyájunkkal...

A vak megremegett és kiegyenesedett.

Senki sem vette észre ezt a rövid jelenetet, csak az édesanya. Arca föllángolt, mintha az ifjú szerelem első csókját kapta volna.

A vak csak ült ugyanazon a helyen. Harcolt az új boldogság rárohanó hatásaival, s talán megérezte annak a viharnek a közeledtét, amely alaktalan és súlyos felhőként már ott gomolygott az agya mélyén.

Hatodik fejezet

1

Pjotr másnap reggel korán ébredt. A szobában csönd volt, és még a házban sem kezdődött meg a nap mozgalmas élete. Az ablakon át, amely éjszakára nyitva maradt, beáradt a kertből a kora reggel egész frissessége. Pjotr vaksága ellenére megértett mindent, ami a természetben történik. Tudta, hogy még korán van, hogy az ablaka nyitva, hiszen az ágak zizegése tisztán és közélről hallatszott be hozzá, semmi sem távolította el és semmi sem takarta el előle ezt a hangot. Pjotr ma mindezt különösen tisztán érezte: még azt is tudta, hogy a szobába már bekukucskál a nap, s ha kinyújtja kezét az ablakon, a bokrokról peregni kezd a harmat. Azt is érezte, hogy egész lényét valami új, eddig sohasem tapasztalt érzés hatja át.

Néhány percig feküdt az ágyában, hallgatta egy kismadár halk csiripelését a kert felől és figyelte a szívében egyre erősödő érzést.

„Mi volt velem tegnap?” - gondolkozott, s ugyanabban a pillanatban emlékezete már vissza-idézte azokat a szavakat, amelyeket a lánytól tegnap este az alkonyatban, a régi malomnál hallott: „Hát neked ez sohasem jutott eszedbe? Milyen csacsi vagy!”

Valóban, még sohasem gondolt erre. A lány közelsége örömet keltett szívében, de tegnapig nem ébredt ennek tudatára, mint ahogyan nem vesszük észre a belélegzett levegőt sem. Ezek az egyszerű szavak úgy zuhantak rá a lelkére, mint ahogyan a magasból lezuhant kő csapódik a víz tükörsima felületére: egy pillanattal előbb ez a víztükör még sima volt s nyugodtan verte vissza a nap sugarait meg a kék eget, aztán jön a csapás, s a víz felkavarodik fenéig.

Pjotr most megújult lélekkel ébredt, s a lány, az ő régi jó barátja, új színben jelent meg előtte. A fiú visszaemlékezett mindarra, ami előző este történt, a legapróbb részletekig felidézett mindent, s csodálkozva figyelte a lány „új” hangjának árnyalatát, amelyet képzelete felidézett emlékezetében. „Megszerettelek... Milyen csacsi vagy!”

A fiú gyorsan kiugrott az ágyból, felöltözött, s a kert harmatos ösvényein elfutott a régi malomhoz. A patak vize halkan csörgedezett, akárcsak tegnap, és ugyanúgy suttogtak a fagyal bokrai is, csak tegnap sötét volt, most pedig ragyogóan sütött a reggeli nap. És ő még sohasem „érezte” a fényt ilyen tisztán. Úgy tűnt neki, hogy az illatos nedvességgel, a reggeli frissesség érzetével együtt áthatja lelkét e boldog nap sok-sok nevető sugara és felélénkítő idegeit.

2

Az egész birtok élete valahogy fényesebb, derűsebb és vidámabb lett. Anna Mihajlovna is szinte megfiatalodott. Makszim gyakrabban tréfálkozott, bár a füstfellegek mögül olykor csak feldörrentek zsörtölődő mordulásai, mint az elvonuló vihar mennydörgése. Emlegette, hogy sokan nyilván úgy látják az életet, mint valami rossz regényt, amely házassággal végződik, s hogy sok minden van ezen a világon, amelyről egyeseknek nem ártana elgondolkoznia. Popelszkij úr, aki roppant érdekes, gömbölyű emberré vált - a haja egyenletesen és szépen őszült, az arca piros volt - ilyen esetekben mindig helyeselt Makszimnak, mert bizonyára saját magára vonatkoztatta Makszim szavait, de aztán rögtön kiment a gazdaságba, amely egyéb-

ként szép rendben volt. A fiatalemberek sokat kacagtak és tervezgettek. Pjotrra az a feladat várt, hogy komolyan befejezze zenei tanulmányait.

Egyszer ősszel, amikor már learattak, s a mezők fölött lustán és bágyadtan lebegett az ökörnál, szála aranyosan fénylett a napban, Popelszkijék családotul elindultak Sztavrucsenkóékhöz. Sztavrukovo, a régi birtok, vagy hetven versztányira volt Popelszkijék birtokától, de ott már erősen megváltozott a táj: a Kárpátok utolsó nyúlványai, amelyek Volhíniában és Pribuzsjében még láthatók voltak, itt már eltűntek, s a vidék egybeolvadt a sztyeppe Ukrajnával. Ezeken a síkságokon, amelyeket itt-ott mély árkok szabdaltak keresztül-kasul, sűrű kertek és pagonyok mélyén kis falvak rejtőztek, és valahol a látóhatáron magas sírhalmok rajzolódtak ki; földjüket a parasztok már régen fölszántották, sárga tarló nőtte be őket.

Az efféle távoli utazás ritka esemény volt a családban. Pjotr ilyenkor mindig zavarba esett, hiszen távol volt a falutól és a környékbeli mezőktől; jobban érezte vakságait, ingerlékenyebbé és nyugtalanná vált. De azért szívesen fogadta el a meghívást. Az emlékezetes este óta, amikor egyszerre ébredt tudatára érzésének is, meg a benne felébredt tehetség erejének is, valahogy bátrabban viselkedett a sötét és bizonytalan távolsággal szemben, amelybe külső világa burkolózott. Ez a távolság most vonzotta őt s egyre jobban kitárult képzeletében.

Néhány nap valósággal elsuhant. Pjotr most a fiatalok között sokkal szabadabbnak érezte magát. Mohó figyelemmel hallgatta az idősebbik Sztavrucsenko biztos játékát s a konzervatóriumról, a fővárosi hangversenyekről szóló elbeszéléseit. Arca mindannyiszor fellángolt, amikor az ifjabbik házigazda lelkesen dicsérni kezdte az ő játékát és még kidolgozatlan, de erős zenei tehetségét. Már nem rejtőzött el távoli sarkokban, hanem mint egyenjogú fél, ha kicsit tartózkodva is, bátran elegyedett bele a közös beszélgetésbe. Evelina korábbi hideg tartózkodása és bizonyos fokú óvatossága szintén eltűnt. Vidáman, közvetlenül viselkedett, s mindenkit földerített váratlan és ragyogó jókedvének korábban ismeretlen föllángolásaival.

A birtoktól vagy tíz versztányira volt az ódon n...-i kolostor, amelyet mindenki jól ismert a környéken. Valamikor ez a kolostor nagyon fontos szerepet töltött be a helyi történelemben; idegen hódítók, akár a sáskák, nemegyszer megostromolták, tatárok rohanták meg, miután nyílzáporral árasztották el falait, máskor gyülevész lengyel hordák kapaszkodtak kétségbeesett bátorsággal a falaira, vagy megfordítva, a kozákok rohanták meg a várfalakat, hogy visszahódítsák a kolostort a királyi zsoldosoktól. Az ódon bástyák most már omladoztak, a falak helyén egyszerű kerítés állt, s ez védte meg a kolostor kertjét a túlságosan vállalkozó szellemű paraszti szarvasmarháktól; a mély várárok falát köles nőtte be.

Egyszer, egy derült, kedves, késő őszi napon a házigazdák és a vendégek elindultak, hogy megnézzék a régi kolostort. Makszim a nőekkel együtt egy tágas, régi hintóban kelt útra: ez a hintó úgy imbolygott s hányódott hatalmas rugóin, akár valami vitorlásbárka. Az ifjak, köztük Pjotr is, lóháton indultak neki az útnak.

A vak ügyesen és könnyedén lovagolt, hiszen megszokta már, hogy a többi ló patadobogását és az előtte haladó hintó kerekeinek zaját figyelje. Ha valaki könnyed, bátor lovaglását látta, aligha gondolt volna rá, hogy ez a lovas nem látja az utat s csak szokásból bízza rá magát a ló ösztönére. Anna Mihajlovna eleinte félénken nézegetett hátra, félt az idegen ló és az ismeretlen utak miatt, Makszim pedig a nevelő büszkeségével nézegetett hátra és férfias fölénytel mosolyogta meg az asszonyi aggodalmakat.

- Tudják-e... - szólalt meg a diák s odaugratott a hintóhoz - most hirtelen feltámadt emlékezetemben egy nagyon érdekes sír emléke; a történetét akkor ismertük meg, amikor egyszer a kolostor levéltárában kutattunk. Ha kedvük van, forduljunk be arrafelé. Nincs messze, itt van mindjárt a falu szélén.

- Miért jut eszébe ilyen szomorú emlék a mi társaságunkban? - kérdezte Evelina s vidáman mosolygott.

- Erre majd később válaszolok! Térj le az útról Kolodnya felé, Osztap pagonyához; ott az átjárónál állj meg! - kiáltott oda a diák a kocsisnak, aztán megfordította lovát és visszatért elmaradt társaihoz. Egy perc múlva, amikor a hintó a puha porban surrogó kerekekkel és imbolyogva haladt a keskeny ösvényen, a fiatalok elvágattak mellette, aztán lovukat a sövényhez kötötték. Kettő közülük a hintó elé sietett, hogy segítsen a hölgyeknek a kiszállásnál, de Pjotr a nyeregkapához támaszkodva megállt, szokása szerint oldalt hajtotta a fejét, hallgatózott, igyekezett meghatározni helyzetét ezen az ismeretlen helyen.

Számára ez a ragyogó őszi nap sötét éjszaka volt, amelyet csak a tiszta hangok élénkítettek meg. Hallgatta az úton közeledő hintót, kerekeinek csikorgó neszt s a hintó elé siető fiatalok vidám tréfálkozását. Mellette a lovak a sövény felé nyújtogatták fejüket, a kert magas burjánját szimatolták, kantárjuk, szerszámjuk halkan meg-megcsörrent. Valahol a közelben, valószínűleg a dombhát fölött, halk énekszó hallatszott s lustán, álmodozóan lebegett a könnyű szélben. Zizegtek a kerti lombok, valahol gólya kelepelt, ide hallatszott egy kakas szárnyának rebbenése, majd a kukorékolása is, amely olyan volt, mintha valami hirtelen jutott volna a kakas eszébe, halkan nyöszörgött a kútgém, s mindebben megérződött a dolgos falusi élet közelsége.

Valóban, a falu legszélső kertjének ösvényénél álltak meg... A távolabbi hangok közül kihallatszott a kolostori harang egyenletes, magas és vékony hangja. Ennek a harangnak csengéséről, vagy talán arról, ahogyan a szél fúj, vagy talán csak egyedül neki ismerős jelekből Pjotr megérezte, hogy valahol egy kicsit odább, a kolostoron túl a táj hirtelen megszakad, talán éppen a kis folyó partja fölött, amelyen túl már a síkság terült el, nyugodt életének bizonytalan, alig felfogható hangjaival. Ezek a hangok szakadozottan és gyöngén jutottak el hozzá, érzékeltették vele a távolságot, amelyben valami bizonytalan, határozatlan villant fel, mint ahogyan az esti ködben a távoli tárgyak körvonalait látjuk...

A szél meglebegettette a kalapja alól kibuggyant hajfürtjeit, elsuhan a füle mellett, mint valami aeol hárfa elnyújtott hangja. Emlékezetében homályos képek kóvályogtak; elmúlt gyermekkorának pillanatai, amelyeket képzelete kiragadott az elfelejtett múltból, ébredtek fel benne fuvalmak, érintések és hangok formájában... Úgy érezte, hogy ez a szél, amelybe távoli hangok és dalfoszlányok keverednek, szomorú, régi regét mond el neki e föld múltjáról, vagy a saját múltjáról, vagy az ő bizonytalan és sötét jövődjéről.

A következő percben odaért a hintó is, valamennyien kiszálltak belőle, aztán átléptek a sövényben levő átjáró nyíláson és bementek a pagonyba. Itt, a pagony szögletében, egy nagy, szinte teljesen földbe süppedt kötömb feküdt; fű és burján nőtte be. A bogács zöld levele, égővörös virága, a széles bojtorján, a vékony szárú magas konkoly kiemelkedett a gazból, csendesen imbolygott a szélben, s Pjotr füle fölfogta homályos zizegésüket a gaz belepte sír fölött.

- Csak nemrég tudtuk meg, hogy ez a sírkő itt van - mondta a fiatal Sztavrucsenko. - Pedig, tudják-e, ki fekszik alatta? Ignat Karij, a hős kozák, a valamikor oly híres „lovag”...

- Hát itt leltél örök pihenőt, vén rablóvezér? - kérdezte Makszim álmodozón. - De hogy került ide Kolodnyaába?

- A kozákok és a tatárok ezerhétszázban megostromolták ezt a kolostort, amelyet akkor lengyel csapatok tartottak megszállva... Tudják, ugye, hogy a tatárok mindig veszélyes szövetségesek voltak... Az ostromlottaknak nyilván sikerült valahogy megvesztegetniük a mirzát, és éjjel a tatárok a lengyelekkel együtt megrohanták a kozákokat. Itt, Kolodnya mellett, az éj sötétjében kegyetlen mészárlás folyt le. Valószínű, hogy a kozákok szétverték a

tatárokat és mégiscsak elfoglalták a kolostort, de az éjszakai harcban elvesztették atamánjukat.

- Ebben a történetben - folytatta a fiatalember elgondolkozva - még valaki más is szerepel, bár hiába keresnénk itt még egy sírkövet. A régi feljegyzések szerint, amelyeket a kolostorban találtunk, Karij mellé temettek egy fiatal bandurást... egy vak muzsikust, aki mindenhová elkísérte atamánját a csatába...

- Vak volt? S csatákban járt? - kérdezte riadtan Anna Mihajlovna, aki hirtelen maga előtt látta fiát a szörnyű éjszakai harcban.

- Igen, vak volt. Nyilván ő volt az a híres zaporozsjei dálnok... Legalábbis így beszél róla az a feljegyzés, amely valami sajátos lengyel-kisorosz egyházi nyelven elmondja ezt az egész történetet. Azt hiszem, szóról szóra tudom ezt a szöveget, ha megengedik, elmondom: „S véle együtt adatott át örök nyugalomnak a kozák Jurko, ki soha el nem hagyá Karijt, s akihez Karij is szíve mélyéből ragaszkodott vala. A pogány had becsstelenül megölé Jurkót, a maga pogány hitéből fakadó szokás szerint semmiképp sem kímélné a dálnok nagy tehetségét és művészetét, sem bandurája zengő szép szavát, amelytől pedig a pusztai farkasok is megszéldülének, ámde a pogányok az éji támadásban rajta nem könyörülének. S ennek okáért itt fekszik egymás mellett a dálnok és a hős, akiknek hősi dicsősége ragyogjon időtlen időkig, ámen...”

- Ez a kőlap elég széles - mondta valaki. - Talán mindkettő itt fekszik alatta...

- Ez valóban lehetséges is, de a feliratot már belepte a moha... Nézzék csak itt fölül ezt a buzogányt és a zászlót, ez még látszik. De minden egyebet benőtt a föld, moha.

- Várjanak csak - mondta Pjotr, aki visszafojtott lélegzettel, izgatottan hallgatta az elbeszélést. Odalépett a kőlaphoz, fölébe hajolt, s finom ujjai rátapadtak a kőlap felületén megsűrűsödött zöld moharétegre. Ezen a rétegen keresztül kitapogatta a kő kemény dudorait.

Így ült ott vagy egy percre, arcát fölfelé tartva, szemöldökét felvonva. Aztán olvasni kezdett:

- „...Ignatyij, akit Karijnak is neveztek... Isten akaratából... tatárnyíl hegyétől találtatván...”

- Ezt még mi is ki tudtuk olvasni - mondta a diák.

A vak idegesen megfeszülő, majd izületeiben meghajló ujjai egyre mélyebbre bocsátkoztak.

- „Aki megöletvén...”

- „Pogány hadak által”... - folytatta élénken a diák. - Ezek a szavak álltak Jurko halálának leírásában is... szóval, igaz: ő is itt fekszik ez alatt a kőlap alatt.

- Igen, „pogány hadak” - olvasta Pjotr - de utána már eltűnt minden... Várjanak még egy kicsit: „tatárszablyák által halálosan találtatván...” Azt hiszem, itt még van valami szó... de nem, nem maradt meg semmi.

Valóban, a bandurásról szóló minden további emlékeztető eltűnt a másfélszáz éves kőlap széles sebében...

Néhány másodpercig mély volt a csönd, csak a lombok susogása hallatszott. A csöndet áhítatos, elnyújtott, mély sóhaj szakította meg. Osztap, a pagony gazdája s ősi szokás jogán a hős atamán utolsó lakóhelyének tulajdonosa, sóhajtott; az imént odalépett a vendégekhez és nagy csodálkozással nézte, hogy ez a fiatalember, aki mozdulatlan szemét fölfelé mereszti, tapogatással kiolvassa a száz éve oly sok eső verte, vihar pusztította, a látó szemnek láthatatlan szavakat.

- Az Úristen hatalma ez - mondta, ahogy áhítatosan Pjotrra nézett. - Az Isten hatalma teszi láthatóvá a vaknak azt, amit a látó felfogni nem képes.

- Megérti-e most, kisasszony, miért jutott eszembe Jurko, a bandurás? - kérdezte a diák, amikor a régi hintó már újra a poros úton döcögött a kolostor felé. - A bátyám meg én csodálkoztunk, hogy is kísérhette a vak dalnok Karijt és portyázó csapatait. Tegyük fel, hogy Karij akkor már nem volt kozákvezér, csak egyszerű rabló. Tudjuk azonban, hogy mindig lovaskozák önkéntesek vezére volt, s nem egyszerű hajdúknak parancsolt. A bandurások rendszerint agg koldusok voltak, akik koldustarisznyával énekelve járták a falvakat... Csak most, hogy megpillantottam a maguk Pjotrját, támadt fel képzeletemben hirtelen a vak Jurko alakja, aki koldustarisznya helyett bandurát visz a hátán, s nem gyalog járt, hanem lóháton...

- S talán részt vett a csatákban is... A hadjáratokban legalábbis és a veszélyekben szintén... - folytatta álmodozóan a fiatalember. - Micsoda idők zúgtak el a mi Ukrajnánk felett!

- Milyen szörnyű ez - sóhajtotta Anna Mihajlovna.

- Milyen szép ez - ellenkezett a fiatalember.

- Manapság semmi efféle nem történik - mondta élesen Pjotr, aki szintén odalovagolt a hintóhoz. Felvonta szemöldökét, figyelte a szomszéd lovak patadobogását, és lovát állandóan a hintó mellett tartotta... Arca sápadtabb volt a szokottnál s elárulta mély belső nyugtalanságát. - Ma már mindez a múlté - ismételte.

- Aminek el kellett tűnnie, az eltűnt - mondta Makszim valahogy nagyon hidegen. - A maguk módján éltek, ti is keressétek a magatokét...

- Könnyen beszél - válaszolta a diák - hiszen elvette az élettől a magáét...

- Hm, ami azt illeti, az élet is elvette tőlem, ami az enyém volt - nevetett keserűen a garibaldista s mankójára nézett.

Aztán egy kis hallgatás után hozzáfűzte:

- Álmodoztam én is valaha a Szecsről, a Szecs viharos költészetéről és szabad életéről... Még Szadiknál is jártam, Törökországban.²

- Na és? - kérdezték élénken a fiatalember.

- Kigyógyultam belőle, amikor a maguk „szabad kozákságát” a török zsarnokság szolgálatában láttam... Történelmi álarcosbál és sarlatánság!... Akkor megértettem, hogy a történelem mindezt az avult holmit szemétdombra hajította, s hogy nem a szép forma, hanem a cél a fontos. Akkor mentem el Olaszországba. Még a nyelvüket sem ismertem, mégis szívesen meghaltam volna az olaszok törekvéseiért.

Makszim komolyan beszélt, s a szavaiban volt valami őszinte méltóság. A viharos vitákban, amelyeket az öreg Sztavrucsenko folytatott gyakorta fiaival, Makszim rendszerint nem vett részt, s csak mosolygott, szelíden kitért, valahányszor a fiatalság, amely szövetségesét látta benne, rá hivatkozott. Most, hogy e megkapó dráma kései visszhangja őt is megütötte, amikor a régi mohos kő mellett oly váratlanul megelevenedett ez a tragédia mindnyájuk előtt, Makszim azt is érezte, hogy a múltnak ez az epizódja Pjotr személyén át mindnyájuk jelenét is érinti.

² Csajkovszkij, a romantikus ukrán, akit Szadik pasa néven ismertek, arról álmodozott, hogy a kozákságot Törökországban önálló erővé szervezi még. (Korolenko megjegyzése.)

Az ifjak ezúttal nem tettek ellenvetést, talán azért, mert még az Osztap pagonyában szerzett élmény hatása alatt voltak - a sírkő oly tisztán beszélt nekik a múlt haláláról - vagy talán a veterán tiszteletet parancsoló őszintesége miatt...

- De mi marad nekünk? - kérdezte a diák egy percnyi hallgatás után.

- Ugyanaz az örökös harc.

- Hol? Milyen formában?

- Keressék meg - válaszolta Makszim kurtán.

Makszim, ha már egyszer szakított szokásos, kicsit gúnyos modorával, nyilván hajlott a komoly beszélgetésre. De már nem volt idejük, hogy erről a témáról most komolyan elbeszéljenek... A hintó megérkezett a kolostor kapujához, s a diák lehajolva megfogta Pjotr lovának kantárszárát; a vak arcán, mint valami nyitott könyvben, mély nyugalanság volt olvasható.

3

A látogatók a kolostorban rendszerint a régi templomot nézték meg és felkapaszkodtak a harangtoronyba, ahonnan kilátás nyílt a messzeségbe. Tiszta időben látható volt onnét a kormányzósági székhely sok fehér foltja és a Dnyeper kanyarulata a látóhatár alján.

A nap már lefelé hajlott, amikor a kis társaság megérkezett a harangtorony zárt ajtajához. Makszim az egyik cella lépcsőjénél maradt. Egy fiatal, sovány novícius csuhában és csúcsos sapkában megállt a boltív alatt, egyik kezével a becsukott ajtó lakatját fogta... A közelben, mint riadt madár, egy csoport gyerek állt; látszott rajtuk, hogy a fiatal novícius és az élénk gyereksereg között nemrég valami összeütközés lehetett. A novícius kissé harcias tartásán, meg ahogyan a lakatot fogta, látni lehetett, hogy a gyerekek szeretnének betörni a harangtoronyba, mindjárt a látogatók után, de a novícius most is menten elkergetné őket. Arca bosszús volt és sápadt, csak néhány vörös folt látszott rajta.

A fiatal novícius arca valahogy furcsán mozdulatlan volt... Anna Mihajlovna vette észre elsőnek ezt az arckifejezést s idegesen megragadta Evelina karját.

- Vak - súgta a leány egy kicsit ijedten.

- Halkabban - válaszolta az anya - meg aztán... látod?

- Látom...

Nehéz volt észre nem venni, hogy a novícius arca milyen furcsán hasonlít Pjotr arcához. Ugyanaz az ideges sápadtság, ugyanaz a tiszta, de mozdulatlan pupilla, a szemöldökének ugyanaz a nyugtalan mozgása, amely hirtelen éberré válik minden újabb hangra; ez a szemöldök úgy mozgott a szem fölött, mint riadt rovar csápja... A novícius arcvonásai durvábbak voltak, az egész alakja szögletesebb, mint Pjotré, de a hasonlatosság annál feltűnőbb volt. Amikor tompán köhögni kezdett s kezével beesett melléhez kapott, Anna Mihajlovna tágra nyílt szemmel meredt rá, mintha kísértetet látna...

A novícius abbahagyta a köhögést, kinyitotta az ajtót, aztán megállva a küszöbön, egy kissé reszketős hangon megkérdezte:

- Gyerekek nincsenek itt? Pusztuljatok, átkozottak! - Egész testével a gyerekek felé lendült, de aztán eleresztette maga előtt a fiatal vendégeket, s olyan hangon, amelyben bizonyos hízélgés és mohóság érződött, megkérdezte:

- A harangozónak adnak valamit, ugye?... Vigyázva menjenek, sötét van ott...

Az egész társaság megindult fölfelé a lépcsőn. Anna Mihajlovna, aki az imént még tétozott a kényelmetlen és meredek lépcső előtt, most valahogy engedelmesen megindult fölfelé.

A vak harangozó bezárta az ajtót... A fény kihuny, s Anna Mihajlovna, aki félénken állt lenn, amíg a fiatalok tolongva kapaszkodott fölfelé a kanyargós lépcsőn, csak egy kis idő múlva pillantott meg egy homályosan beszűrődő kis fénysugárt; egy ferde résen hatolt be a vastag kőfalán át. A tétova fénysugár néhány poros, szabálytalan alakú követ világított meg.

- Bácsi, bácsika, engedjen be - hallatszott néhány vékony gyerekhang az ajtó mögül. - Engedjen be, kedves jó bácsika.

A harangozó dühösen rohant az ajtó felé, aztán veszettül dörömbölt öklével az ajtó vasburkolatán.

- Pusztuljatok, pusztuljatok, átkozottak... Hogy a ménkü csapna belétek! - kiáltotta, s a hangja rekedtté vált, szinte elfulladt dühében.

- Vak ördög - válaszolta egyszerre több csengő gyerekhang, s az ajtón túl egy tucatnyi gyerekláb topogása hangzott fel.

A harangozó fülelt, aztán mély lélegzetet vett.

- Hogy nem pusztulnak el, az átkozottak... hogy a nyavalya törné ki mindnyájukat... Ó, Uram! Én édes jó Uram, Istenem! Miért hagytál el ennyire engemet? - mondta egyszerre egészen más hangon, amelyből kicsendült egy szenvedő és mélyen gyötrődő ember kétségbeesése.

- Ki van itt?... Miért maradt itt? - kérdezte élesen, amikor beleütközött Anna Mihajlovnába, aki mozdulatlanul állt az első lépcsőfoknál. - Menjen, menjen. No, nincs baj, nincs semmi baj - fűzte hozzá szelídebben. - Várjon, fogódzzék belém... Ugye, ad valamit a harangozónak? - kérdezte újra az előbbi kellemetlenül hízelgő hangján.

Anna Mihajlovna elővette erszényét s a sötétben odaadott neki egy bankjegyet. A vak gyorsan kiragadta a pénzt a feléje nyújtott kézből, s Anna Mihajlovna a gyenge fénysugárban, amelyhez már fölértek, látta, hogy a novícius az arcához szorítja a papírpénzt, aztán végigtapogatja ujjaival.

A furcsán megvilágított, sápadt arc, amely annyira hasonlított fiának arcához, egyszerre eltorzult; valami naiv és mohó öröm torzította el.

- Igazán köszönöm, nagyon köszönöm. Igazi úriasszony, úriasszony... Már azt hittem, csúffá akar tenni... be akarja csapni a vakot... mások bizony nemegyszer kinevetnek...

A nő sápadt arcát elöntötték a könnyek. Anna Mihajlovna gyorsan letörölte könnyeit és megindult fölfelé, ahol a vízesés tompa zajához hasonlóan lépések hallatszottak, és eljutott hozzá a fölötté járó társaság beszélgetése.

A fiatalok egy fordulóban megálltak. Már egészen magasan jártak, s a keskeny ablakon át a tisztább levegővel együtt világosabb, bár kissé tétova fénysugár hatolt be. Alatta a falon, amely itt elég sima volt, felírások látszottak. Nagyrészt a korábbi látogatók nevei voltak.

A fiatalok néhány vidám megjegyzést tettek s a felírt nevek között ismerősökre bukkantak.

- Van itt egy bölcs mondás is - jegyezte meg a diák s nagy nehezen kiolvasta: - „Sokan vannak a kezdők, kevesebben a végzők...” Nyilván erről a fölfelé kapaszkodásról van szó - fűzte hozzá tréfásan.

- Értelmezd, ahogy akarod - válaszolta nyersen a harangozó, s fülét feléje fordította, de a szemöldöke közben gyorsan és nyugtalanul mozgott. - Itt még vers is van, egy kicsit lejjebb. El kéne olvasnod...

- Hol az a vers? Nincs itt semmiféle vers.

- Lám, te úgy tudod, hogy nincs, én pedig azt mondom, hogy van. Töletek, látóktól is, sok minden rejtve marad...

Lejjebb ment két lépcsőfokkal, aztán kezével a sötétben tapogatózva, ott, ahol már a napfény legutolsó gyenge kis visszfénye is elveszett, azt mondta:

- Itt van, ni. Jó vers, de lámpa nélkül nem olvassátok el...

Pjotr hozzálépett, végigtapogatta a falat, s könnyen megtalálta a zord aforizmát, amelyet talán egy száz esztendeje halott ember vésett a falra:

*Emlékezz a halál órájára,
Emlékezz az utolsó kürt szavára,
Emlékezz az élettől válásra,
Emlékezz az örök kárhozatra...*

- Ez is bölcs mondás - próbált tréfálkozni a fiatal Sztavrucsenko, de senki nem nevetett rajta.

- Nem tetszik - jegyezte meg epésen a harangozó. - Persze, te még fiatalember vagy, de szintén... vagy ki tudja... A halál órája elérkezik, mint az éjszaka sötétje... Jó vers - fűzte hozzá megint, valahogy más hangon: - „Emlékezz a halál órájára, Emlékezz az utolsó kürt szavára...” Igen, majd ott lesz valami - fejezte be elég dühösen.

Még néhány lépcsőfokot mentek fölfelé, aztán kiértek a harangtorony első pihenőjére. Itt már eléggé magasban voltak, de a falba vágott lépcső egyre meredekebb lett, még fölfelé vitt.

A legfelső pihenőről gyönyörű kép tárult eléjük. A nap nyugaton már lefelé hanyatlott a látóhatáron, a síkságon hosszú árnyék feküdt, keleten nehéz felhő tornyosult, a távolság beleveszett az esti ködbe, s a ferde napsugarak csak itt-ott ragadtak ki a kékes homályból egy-egy fehérre meszelt kunyhót vagy egy rubinvörösén égő kis ablakot, vagy egy élénk kis szikrát egy távoli harangtorony keresztjén.

Mindnyájan elcsendesedtek. A magasban fúvó tiszta s a föld párájától megszabadult szél behatolt a nyílásokon át, megmozgatta a harangköteleket, fölsuhant egészen a harangig s időnként elnyújtott hangokat csalt ki belőle. A harang sokáig, mély, érces hangon halkan zúgott, s belőle a fül kiértézt még valamit, valami távoli halk muzsikát vagy a réz mély sóhaját. Az alatt kitaruló képről csendes nyugalom és mélységes béke áradt.

De a csendnek, amely egyszerre elfogta ezt a kis társaságot, más oka is volt. Talán közös sugallatra, amely valószínűleg a magasság meg a saját tehetetlenségük érzetéből fakadt, mindkét vak odalépett a boltív nyílásához, mindkét kezével megkapaszkodott a peremben, és arcát a halk esti szél felé fordította.

Most már senkinek a figyelmét nem kerülte el a két vak furcsa hasonlatossága. A harangozó egy kicsit öregebb volt; a bő csuha ráncokban hullott le sovány testén, arcvonásai nyersebbek és élesebbek voltak, mint társáé.

Ha valaki figyelmesen nézett rájuk, különbségeket is észrevett rajtuk: a harangozó szőke volt, az orra egy kicsikét görbe, és az ajka vékonyabb, mint Pjotré. Ajka fölött már bajusz serkent, és göndör kis szakáll keretezte állát. De mozdulataiban, ajkának ideges ráncaiban szemöldökének folytonos mozgásában megvolt az a furcsa, csodálatos, szinte rokoni hasonlatosság, ami miatt sok púpos arcban is úgy hasonlít egymásra, mintha testvérek volnának.

Pjotr arca kissé nyugodtabb volt. A szokott bánat felhőzött rajta, amely a harangozónál keserű, epés, időnként dühös jelleget öltött. Mellesleg, most a harangozó is nyilván lecsillapodott. Az egyenletes, csöndes szél valósággal elsimította arcának ráncait, csöndes békét derített reája; ez a béke áradt a számára láthatatlan képből is... Szemöldöke egyre ritkábban rándult meg.

De most egyszerre mind a kettő ismét megrezzent, mintha mind a ketten olyasmit hallottak volna meg lentről, a völgyből, amit senki más nem hallhat.

- Harangoznak - mondta Pjotr.

- Jegor harangoz tizenöt versztányira innét - magyarázta a harangozó. - Mindig félórával korábban harangoz vecsernyére... S te hallod ezt? Én is hallom - a többiek nem hallják...

- Jó itt - folytatta álmodozóan. - Különösen ünnepnap. Hallottátok már, hogyan harangozok?

A kérdésből naiv hiúság csendült ki.

- Jöjjetek el, hallgassátok meg. Pamfilij aty... Nem ismeritek Pamfilij atyát? Külön nekem hozatta ezt a két kis harangot.

Elment a faltól és gyöngéden végigsimított két kis harangot, amely még nem sötétedett meg az időtől, mint a többi.

- Remek kis harangok... Csak úgy énekelnek, valósággal énekelnek, különösen húsvétkor...

Megfogta a harangkötelet és ujjainak gyors mozdulatával halk, dallamos rezgést ébresztett a két harangon, a harangnyelvek oly halkan és mégis oly tisztán ütődtek neki a harangnak, hogy kondulásukat valamennyien hallották, de a hang valószínűleg nem terjedt tovább a harangtorony pihenőjénél.

- Hallod ezt: bu-bu-bum, bu-bu-bum...

Gyermeki öröm világította meg most az arcát, amelyen mégis volt valami fájdalmas és beteges kifejezés.

- Harangot, lám hozatott - mondta sóhajtván - de bundát újat nem varrat a fősvény! Megfáztam itt a harangtoronyban... Ősszel a legrosszabb... Hideg van...

Félbeszakította szavait, aztán egy kicsit hallgatózott s újra megszólalt:

- A rokkant hív benneteket lentről. Menjetek, ideje már.

- Menjünk - mondta Evelina, aki eddig mozdulatlanul, szinte elbűvölten nézte a harangozót, most fölállt.

A fiatalok megindultak a lejárati felé, a harangozó föntmaradt.

Pjotr, aki már megindult az édesanyja után, hirtelen megállt.

- Menjetek - mondta parancsolóan. - Én is jövök rögtön.

A léptek elhaltak, csak Evelina maradt hátra; maga előtt engedte Anna Mihajlovná, aztán a falhoz lapult s visszafojtotta lélegzetét.

A vakok azt hitték, hogy egyedül vannak fönt a toronyban. Néhány másodpercig zavartan és mozdulatlanul álltak s füleltek.

- Ki van itt? - kérdezte aztán a harangozó.

- Én...

- Te is vak vagy?

- Vak. S te régen megvakultál? - kérdezte Pjotr.

- Vakon születtem - mondta a harangozó. - Van nálunk egy másik vak is, Romannak hívják, hétéves korában vakult meg... Te meg tudod különböztetni a nappalt az éjszakától?

- Meg.

- Én is. Érzem, simogat. Roman nem tudja megkülönböztetni, neki mégis könnyebb.

- Miért könnyebb? - kérdezte élénken Pjotr.

- Miért? Nem tudod, miért? Ő látta a fényt, emlékszik az édesanyjára. Képzeld csak: ha éjjel elalszik, az édesanyja álmában eljön hozzá... Csak hát az édesanyja most már öreg, s ő még most is fiatalnak látja... S te látod álmodban édesanyádat?

- Nem - hangzott tompán Pjotr válasza.

- Ez az éppen, hogy nem. Ez csak olyanokkal van így, aki később vakul meg. De aki már úgy születik!...

Pjotr komoran és elsötétülten állt ott, mintha felhő telepedett volna az arcára. A harangozó szemöldöke egyszerre hirtelen felhúzódott messze szeme fölé, amelyben az Evelina előtt annyira ismerős vak szenvedés kifejezése látszott.

- S még így is nemegyszer vétkezünk... Uram, Istenem, édes jó Szűzanyám!... Csak legalább egyetlenegyszer add meg nekem, hogy megláthassam a fény boldogságát...

Arca görcsösen megrándult s újra az előbbi epés hangon mondta:

- Nem, nem adják meg... Látok néha álmomban valamit... Felködlik valami, de ha aztán felkelek, nem emlékszem többé rá...

Hirtelen megállt és hallgatózott. Arca elsápadt, s görcsös kifejezés torzította el vonásait.

- Beengedték az ördögfiókákat - mondta dühösen.

Valóban lentről, a szűk feljárón lépések és gyermekkiáltások lármája hallatszott, mintha áradás közeledne.

Egy pillanatra minden elcsöndesült, a gyermeksereg valószínűleg fölért a középső pihenőre, s a zaj most kifelé áradt. De aztán a sötét feljáró újra zúgni kezdett, mint egy trombita, s Evelina mellett, egymást előzve, vidám gyermekcsapat rohant fel. A legfelső lépcsőnél egy pillanatra megálltak, aztán egymás után elsurrantak a vak harangozó mellett, aki dühösen, találmányra csapkodott összeszorított öklével, hogy eltalálja valamelyiket a menekülők közül.

A lépcsőn ismét új arc tűnt elő a sötétből. Ez nyilván Roman volt. Arca széles volt, himlőhelyes, és rendkívül jóindulatú kifejezés ült rajta. Lehunyt szemhéja elrejtette szemüregét, ajkán jóindulatú mosoly játszadozott. Elhaladt a falhoz lapuló leány mellett s fölment a pihenőre.

A novícius nekilendülő karja oldalról éppen a nyakán találta.

- Testvér! - kiáltott rá Roman kellemes, mélyből jövő hangján. - Jegorij, Jegorij, már megint verekszel?

Összeütköztek, megtapogatták egymást.

- Miért eresztettétek fel ezeket a sátánfiakat? - kérdezte Jegorij kisorosz nyelven, s még mindig düh zengett a hangjában.

- Hadd engedjék - válaszolta jólelkűen Roman. - Isten madárcái. Inkább dédelgetnök őket. De te itt sátánfiakat emlegetsz...

A gyerekek ott ültek a szögletekben a rács mellett, megbújva, a tekintetükből pajkos ravaszság s olykor félelem csillogott.

Evelina nesztelenül lement a lépcsőn a sötétben s már majdnem leért az első pihenő távolságának feléig, amikor mögötte felhangzott a két vak biztos lépése, s felülről lehallatszott a gyerekek vidám lármája és kiabálása, amint falka módjára megrohanták a velük maradt Romant.

A társaság csendesen elhagyta a kolostor kapuját, amikor a harangtoronyból felhangzott az első kondulás. Roman harangozott vecsernyére.

A nap már lenyugodott, a hintó a besötétedett mezőn gördült, és az alkonyati kéklő csöndben elhaló egyenletes, melankolikus harangzúgás kísérte útját.

Egészen hazáig mindenki hallgatott.

Este sokáig nem látták Pjotr. Valahol a kert egyik sötét zugában üldögélt s még Evelina hívására sem válaszolt, s amikor mindenki lefeküdt, tapogatózva bement a szobájába...

4

Popelszkijék még néhány napot töltöttek Sztavrucsenkóéknál. Pjotr időnként meglepte korábbi hangulata, s ilyenkor élénk volt és a maga módján vidám, megpróbált játszani is a neki új hangszereken, amelyekből az idősebb Sztavrucsenko-fiúnak egész gyűjteménye volt... Ezek nagyon elszórakoztatták a vak fiút, hiszen mindegyiknek megvolt a maga hangja, s ez az értelemnek valamely különösebb árnyalatát fejezhette ki. De a fiú mégis valahogy észrevehetően komor volt, és régi megszokott lelkiállapotának pillanatai csak fellobbanásoknak látszottak az egyre jobban elsötétedő háttéren.

A társaság tagjai, mintha csak összebeszéltek volna, meg sem említették a kolostori epizódot, s az egész utazás szinte eltűnt emlékezetükből s elfelejtődött. De azért észrevehető volt, hogy ez az epizód a vak szívében mély nyomot hagyott. Valahányszor egyedül maradt, vagy az egész társaság elhallgatott, s a környezet beszélgetése nem vonta magára figyelmét, Pjotr mélyen elmerült gondolataiban, s az arcára mély keserűség borult. Ezt a keserű vonást már a társaság minden tagja ismerte, de most élesebbé vált... és erősen emlékeztetett a vak harangozó arckifejezésére.

Ha a zongorához ült, az egészen meleg és közvetlen hangulat pillanataiban a játékába most már egyre gyakrabban beleszövődött a harangok halk zúgása, a harangtorony elnyújtott érces sóhaja... Mindenki tisztán látta képzeletében azt, amiről beszélni nem mert: a komor följárót, a harangozó sovány alakját, az arca tüdővész pirosságát, s szinte hallotta a novícius dühös kiáltását és a sorsra szórt átkait... Aztán maguk előtt látták mind a két vakot, amint azonos tartásban ott állnak a harangtoronyban, az arckifejezésük is egyforma, és finom szemöldökük is egyformán rángatózik... Az, amit az ismerősök eddig Pjotr egyéni sajátosságának tekintettek, most egy sötét erő közös bélyegének látszott, mintha ez a sötét, titokzatos hatalom egyformán sújtaná minden áldozatát.

- Hallgass rám egy kicsit, Anna - mondta egyszer Makszim a húgának, amikor éppen hazaérték. - Nem tudnád megmondani, mi történt a mi kolostori utunk alkalmával? Látom, hogy a fiú ettől a naptól fogva megváltozott.

- Ó, mindez a vakkal való találkozás miatt van - válaszolta Anna Mihajlovna sóhajtva.

Anna Mihajlovna épp a napokban küldött el a kolostorba két báránybőrbundát meg pénzt egy levél kíséretében Pamfilij atya címére; megkérte őt, ha lehet, könnyítsen a két vak sorsán. Anna Mihajlovna nagyon jószívű teremtes volt, de előbb mégis megfélekezett Romanról, s csak Evelina juttatta eszébe, hogy mind a két vakkal törődnie kell. - Ah, igen, természetesen - válaszolta Anna Mihajlovna, de látnivaló volt, hogy gondolatban csak az egyik pappal foglalkozik. A szívét gyötrő szánalomba bizonyos babonás érzés is keveredett: úgy érezte, hogy ezzel az ajándékkal valahogyan kiengeszteli azt a sötét erőt, amely már árnyékot borított fiának feje fölé.

- Milyen vakkal? - kérdezte Makszim csodálkozva.

- Hát azzal... a harangtoronyban...

Makszim bosszúsan toppantott a mankójával.

- Micsoda átok ez, hogy az ember ilyen lábatlan fatuskó! Elfelejtetted, hogy én nem mászkálok harangtoronyokba, s az asszonyoktól, úgy látszik, semmiféle értelmes dolgot nem tud meg az ember. Evelina, legalább te mondd el okosan, mi történt a harangtoronyban?

- Van ott - válaszolta a leány, aki ezekben a napokban szintén nagyon megsápadt - van ott egy vak harangozó... s az...

Nem folytatta. Anna Mihajlovna tenyerével eltakarta égő arcát, amelyen könnyek peregtek.

- S az a vak nagyon hasonlít Pjotrta.

- S ti erről nem szóltatok nekem egy szót sem! Na és mi volt ezenkívül? Hiszen ez még nem elegendő ok a tragédiára, Anna - fűzte hozzá, s a hangjában szelíd szemrehányás csengett.

- Ó, oly szörnyű ez - suttogta Anna Mihajlovna.

- Mi szörnyű? Hogy az a vak hasonlít a fiadra?

Evelina sokatmondóan nézett az öregre, s Makszim elhallgatott. Anna Mihajlovna néhány perc múlva kiment a szobából, csak Evelina maradt benn az öreggel s most is örökös kézimunkájával foglalkozott.

- Nem mondtál el mindent? - kérdezte Makszim rövid hallgatás után.

- Nem, nem mondtam el. Amikor mindenki lement a toronyból, Pjotr fennmaradt. Azt mondta Anna néninek (Evelina gyermekkorától fogva így nevezte Anna Mihajlovnát), hogy menjen le a többiekkel; ő pedig ottmaradt a vak harangozóval. S én is... ottmaradtam.

- Hogy kihallgasd beszélgetésüket? - kérdezte az öreg pedagógus szinte gépiesen.

- Nem volt erőm... elmenni onnét... - mondta Evelina halkan. - Beszélgettek egymással, mint...

- Mint két szerencsétlen sorstárs?

- Igen, ahogy a vakok szoktak... Aztán Jegor megkérdezte Pjotrt, látja-e álmában az édesanyját? „Nem látom” - mondta Pjotr. S amaz sem látta. De Roman, a másik vak, álmában mindig fiatalnak látja az édesanyját, pedig az már megöregedett...

- Úgy, s aztán?

Evelina elgondolkozott, azután az öregre nézett kék szemével, amiben most küzdelem és szenvedés tükröződött:

- A másik, Roman, jóindulatú és nyugodt ember - mondta aztán. - Az arca szomorú ugyan, de nem haragos... Ő még látónak született... De a másik... nagyon szenved - tört ki belőle hirtelen.

- Légy szíves, beszélj egyenesen - szakította félbe Makszim a leányt - a másik tehát gonosz?
- Igen. Meg akarta verni a gyerekeket és átkozta őket. De Romant szeretik a gyerekek...
- Gonosz és Pjotrra hasonlít... értem - gondolkozott el Makszim.

Evelina hallgatott, aztán, mintha nagy belső harc árán ejtené ki a szavakat, nagyon halkan megszólalt újra:

- Az arcuk nem hasonlít egymásra... Mások a vonásaik. De az arckifejezésük... Azt hittem, hogy régebben Pjotr arckifejezése egy kicsit olyan volt, mint Romané, de most egyre gyakrabban látom rajta a másikat... meg aztán... félek, azt hiszem...
- Mitől félsz? Gyere csak ide hozzám, okos kis leányom - mondta Makszim szokatlanul gyöngéden. S amikor Evelina a gyöngédségtől meihatottan odalépett hozzá, s a szemében könny csillogott, Makszim nagy kezével végigsimogatta a leány selymes haját és ezt mondta;
- Mit gondolsz? Mondd ki kereken. Amint látom, te gondolkozol.
- Azt gondolom, hogy... Pjotr azt hiszi, hogy... minden vakon született gonosz... és elhitette önmagával, hogy ő szintén... föltétlenül gonosz.
- No lám, hát így vagyunk... - szólalt meg Makszim s hirtelen visszahúzta a kezét. - Add csak ide a pipámat, lelkem... Ott van, nézd csak, az ablakdeszkán.

Néhány perc múlva kéesszürke füstfelleg lebegett az öreg feje fölött.

- Hm... hát igen... ez baj - dünnyögte - tévedtem... Annának igaza volt... bánkódhatunk és szenvedhetünk amiatt is, amiben soha nem volt részünk. S most az ösztönhöz a tudat is csatlakozott, s a kettő egy irányban hat. Átkozott eset... Mellesleg, nem lehet a szöveget zsákba rejteni... előbb-utóbb kibújik...

Az öreg teljesen elveszett a kéesszürke füstfellegekben... szögletes fejében gondolatok forrtak és új elhatározások érlelődtek.

5

Megjött a tél. Nagy hó esett s befödte az utakat, a mezőket, a falvakat. A birtokon fehér hólepel borított mindent, a fákon puha pelyhek voltak, mintha a kert csupa fehér virágba borult volna... A nagy kandallóban ropogva égett a tűz, s aki a szobába lépett, kintről magával hozta a puha hó üde, friss illatát...

Az első téli nap költészetét a maga módján mindenkor felfogta a vak fiú is. Amikor reggel felébredt, valami különös élenkséget érzett, s felismerte a tél megérkezését az emberi lábak topogásáról, amint a konyhába lépve, leverték csizmájukról a havat, felismerte az ajtók nyikorgásáról, az éles, alig felfogható légáramlatokról, amelyek végigszaladtak az egész házon, az udvaron a lépések ropogásáról, a külső hangok furcsa „hidegségéről”. S amikor Johimmal együtt kiment a mezőre a frissen taposott ösvényen, boldogan hallgatta a szán hangos ropogását, s azt a különös, tompa, recsegő hangot, amelyet az erdő a patakon túlról küldött ide az útra és a mezőre.

De most az első fehér nap csak nagy bánatot borított reá. Reggel magasszárú csizmát húzott, aztán elindult a malom felé; csizmája laza nyomot hagyott a még szűzi fehérségű kis ösvényen.

A kertben csodálatosan szép volt a csend. A megdermedt föld a puha hótakaró alatt meg-némult teljesen, nem adott egyetlen hangot sem: a levegő viszont valahogy különösen érzékenyvé vált, tisztán és erősen vitte el nagy távolságra is a varjak károgását, a fejsze csattogását és a fagytól megpattanó ág könnyű reccsenését... Időnként különös zengés hallatszott, mintha üveg pendült volna, ez a zengés egyre vékonyabban, egyre magasabban szólt, s aztán valahol a végtelen távolban elhalt egészen. A gyerekek köveket dobáltak a falusi tóra, amelyet reggelre az első jég vékony kérge borított; a kövek hangja zengett a jégen.

A birtokon befagyott a tó is, ám a malom alatti kis patak csak lassabban és sötétebben folyt, de még egyre csordogált hópelyhes partja közt, s tisztán hallatszott csörgedezése, amint a zsilipnél elhaladt.

Pjotr odament a gáthoz, megállt és hallgatózott. A víz hangja valahogy más volt, súlyosabb és dallam nélküli. Mintha csak a megfagyott környék hidege áradna belőle...

Pjotr lelke is hideg volt és komor. A sötét érzés, amely még azon a boldog estén aggódva föltámadt a lelke mélyén s bizonytalan kétkedéssel töltötte el, egyre erősödött s elfoglalta szívében azt a helyet, amely addig az öröme és a boldogságé volt.

Evelina nem volt Popelszkijék birtokán. Jakulszkijék már őszől fogva az öreg Potockaja grófnőhöz, a „jótevőhöz” készültek, s a grófnő határozottan azt kívánta, hogy az öregek vigyék magukkal leányukat is. Evelina eleinte ellenkezett, de aztán engedett apja kívánságának, mert ezt nagyon erélyesen támogatta Makszim is.

S Pjotr most ott állt a malomnál, visszaemlékezett régebbi érzéseire, megpróbálta föltámasztani lelkében ezeknek az érzéseknek korábbi teljességét és szépségét, s megkérdezte önmagát, vajon érzi-e Evelina hiányát. Érezte, de azt is felismerte, hogy Evelina jelenléte nem boldogságot ad neki, hanem valami különös szenvedést kelt a szívében, amely a leány távollétében egy kicsit tompul.

Még nemrég is fülében csengtek a leány szavai, visszaemlékezett az első vallomás minden részletére, az ujjai hegyével szinte érezte a selymes leányhaját s hallotta mellében szívének erős dobogását. S mindebből valami olyan kép alakult ki, amely örömmel töltötte el. Most pedig valami formátlanság támadta meg ezt a képet, halálos fuvallata alatt a kép szertefoszlott. Ez a formátlanság hasonlított azokra a látomásokra, amelyek benépesítették homályos képzeletét. Emlékeit már nem tudta egy érzés harmonikus egységébe foglalni, pedig ez a harmónia eleinte teljesen betöltötte lelkét. Ennek az érzésnek a mélyén már kezdettől fogva ott volt egy más érzés csírája is, s most ez a „más” fölülkerekedett, egyre jobban terjedt, ahogyan a viharfelhő terjed a sötét égboltozaton.

A leány hangjának csengése elhalványodott, s a boldog este tiszta élményének helyét ásító üresség foglalta el. S a lelke mélyéből súlyos erő tört fölfelé, hogy betöltse ezt az űrt.

Látni akarta Evelinát!

Régebben csak valami tompa fájdalmat érzett, de ez a fájdalom lerakódott a lelkében, homályosan, zavarosan nyugtalanította, gyötörte, mint a szörnyű fogfájás, amelyre eleinte még alig gondolunk.

Találkozása a vak harangozóval tudatossá tette, kiélezte ezt a szenvedést.

Pjotr megszerette Evelinát és látni akarta!

Így telt egyik nap a másik után az elnémult és hóborította birtokon.

Olykor, amikor a boldogság pillanatai elevenen és tisztán támadtak fel lelkében, Pjotr kissé felélénkült, és az arca is felderült. De ez nem tartott sokáig, s azután még e ragyogó pillanatoknak is nyugtalan színezetük támadt: mintha a vak attól félt volna, hogy e pillanatok

tovaszállnak és nem térnek többé vissza. Ez nagyon változékonnyá tette viselkedését: a föltámadó gyöngédség és az erős idegfeszültség pillanatai a nyomasztó, vigasztalan szomorúság napjaival váltakoztak. A homályos szalonban esténként zokogott a zongora, mély és fájó szomorúság sírt benne, s minden hangja fájdalmat keltett Anna Mihajlovna szívében. S aztán valóra váltak legszomorúbb aggodalmai: fia ismét riasztó álmokat látott, mint gyermekkorában.

Anna Mihajlovna egy reggel belépett fia szobájába. Pjotr még aludt, de az álma valahogy különösen nyugtalan volt: a szeme félig kinyílt, homályosan nézett elő kissé fölnyílt szemhéja alól, az arca sápadt volt, nyugtalanság látszott rajta.

Az anya megállt, figyelmesen nézte fiát, szerette volna fölfedezni a fiú különös nyugtalanságának okát. De csak azt látta, hogy ez a riadtság egyre fokozódik, az alvó fiú arcán egyre világosabban látható volt a nagy erőfeszítés kifejezése.

Anna Mihajlovna egyszer csak inkább megsejtette, mint meglátta az ágy fölött alig-alig érzékelhető mozgást. A vakító téli nap egy ragyogó sugara az alvó fejénél vetődött a falra, aztán szinte megremegett és egyre lejjebb kúszott. Még egy kicsit, aztán még egy kicsit lejjebb... aztán a ragyogó csík halkán rálopódzott a félig nyílt szemre, s ahogy ez a fénycsík egyre jobban közeledett hozzá, úgy nőtt az alvó nyugtalansága is.

Anna Mihajlovna dermedten állt, mint aki kísértetet lát, de nem tudta elszakítani riadt tekintetét arról a fénylő csíkről, amely - úgy tetszett neki - könnyedén, de észrevehetően egyre közelebb és közelebb férközött a fiú arcához. És ez az arc egyre inkább elsápadt, a bőr megfeszült rajta, s nagy erőfeszítés kifejezése fagyott reá. A sárgás fénycsík már ott játszadozott a fiú haján, majd a homlokán. Az anya egyre inkább előrehajolt, ösztönös vágy készítette arra, hogy megvédje fiát, de a lába nem engedelmeskedett, mintha lidércnyomás tenné mozdulatlanná. Eközben az alvó szemhéja egészen fölnyílt, a mozdulatlan pupillán megcsillant a fénysugár, feje észrevehetően elvált a párnától, és a fény felé mozdult. Valami mosoly vagy sírásféle rándította hirtelen görcsbe az ajkát, s az egész arc beledermedt ebbe a megfagyott mozdulatba.

Az anya végül is erőt vett a tagjait megbénító dermedtségen, az ágyhoz lépett s kezét fia fejére tette. A fiú megremegett és felébredt.

- Te vagy, anyám? - kérdezte.

- Igen, én vagyok.

A fiú felült. Olyannak látszott, mint akinek tudatát köd borítja el. Aztán egy perc múlva megszólalt:

- Újra álmodtam... Most gyakran álmodom, de... nem emlékszem semmire...

6

Az ifjú hangulatában a sötét bánat ingerlékeny idegességgel váltakozott, de ezzel együtt nőtt érzékeinek rendkívüli finomsága is. A hallása csodálatosan megélesedett; egész szervezetével megérezte a fényt, s ez még éjszaka is észrevehető volt: meg tudta különböztetni a holdsugaras éjszakákat a csillagtalanoztól, s gyakorolta sokáig járkált az udvaron, amikor a házban mindenki aludt már; szótlanként és szomorúan adta át magát az álmodozó és fantasztikus holdfény különös hatásának. Sápadt arca ilyenkor mindig a kék égen úszó fényes golyó felé fordult, s a szeme visszaverte a hideg fénysugarak szikráit. Amikor aztán ez a golyó egyre

jobban közeledett a földhöz s mindinkább megnőtt, amikor súlyos vörös köd borult rá s végül elrejtőzött a hóborította látóhatáron túl, a vak fiú arca megnyugodott és meglágyult, csak ekkor ment be szobájába.

Nehéz volna megmondani, miről gondolkozott ezeken a hosszú éjszakákon. Bizonyos életkorban mindenki, aki megismerte egy teljesen tudatos lény örömeit és gyötrelmeit, többé-kevésbé átéli a lelki válság állapotát. Amikor az ember rövid időre megáll a tevékeny élet határvonalán, igyekszik meghatározni a maga helyét a természetben, megállapítani a saját fontosságát, a környező világhoz való kapcsolatát. Ez a pillanatnyi megállapodás afféle „holtponthoz”, s jó annak, akit életerejének lendülete súlyosabb törés nélkül átvisz ezen a holtpontra. Pjotr számára ez a lelki válság még bonyolultabb volt; ahhoz a kérdéshez: „Miért élünk a világon?” - ő hozzáfűzte ezt is: „Miért él a vak a világon?” Végül a gondolatnak ebbe a szomorú munkájába behatolt valami idegen külső erő is, egy szinte leküzdhetetlen szükséglet fizikai nyomása, s ez kifejeződött jellemének alakulásában.

Jakulskijék karácsony előtt visszajöttek, s Evelina élénken és vidáman, behavazott hajjal, a frissesség és a hideg varázsától körüllegve, szinte futva jött el a szomszédos faluból a birtokra, odarohant Anna Mihajlovnához, majd Pjotrhoz és Makszimhoz, s sorba megölelte őket. Az első percekben váratlan öröm ragyogta be Pjotr arcát, de aztán a makacs szomorúság kifejezése jelent meg rajta.

- Azt hiszed, szeretlek? - kérdezte Evelinától még aznap, mihelyt kettesben maradt vele.

- Én ezt bizonyosan tudom - felelte a leány.

- Én pedig nem tudom - mondta komoran a vak, - Valóban nem tudom. Ezelőtt bizonyos voltam benne, hogy jobban szeretlek téged a világon mindennél, de most nem tudom. Hagyj el engem, hallgass azokra, akik téged az életbe hívnak, hallgass, amíg nem késő.

- Miért gyötörsz? - tört fel a lányból a panasz.

- Gyötörlek? - kérdezte az ifjú, s az arcán a makacs önzés kifejezése villant fel. - Igen, igen, gyötörlek. És gyötörni foglak így az egész életen át, s nem tehetem, hogy ne gyötörjelek. Eddig én sem tudtam ezt, de most tudom. Nem vagyok benne hibás. Az a kéz, amely megfosztott engem a látástól, amikor még meg sem születtem, ültette el bennem ezt a gonoszságot... Mindnyájan ilyenek vagyunk, akik vakon születünk... Hagyj el engem... hagyj el engem örökre, mert csak szenvedést adhatok szerelmedért cserébe. Látni akarok, érted? Látni akarok s nem tudok megszabadulni ettől a vágytól. Ha megláthatnám anyámat, apámat, téged és Makszimot, boldog volnék... Emlékezetembe vésném a képeket, s magammal vinném ezt az emléket egész életem sötét éjszakájába...

S csodálatos makacssággal tért vissza mindig erre a gondolatra. Mihelyt magára maradt, különféle tárgyakat vett kezébe, szokatlan figyelmesen végigtapogatta őket, aztán félretette, s megpróbálta, hogy a tanulmányozott formákat elképzelje magának. Ugyanígy képzelte bele magát a tiszta, színes felületeknek azokba a különbségeibe, amelyeket idegrendszerének megfeszített érzékenységevel homályosan felfogott a tapintás útján. De mindez éppen csak mint különbség, mint kölcsönös viszony hatolt be a tudatába, határozott érzésszel tartalom nélkül. Most már a napfényes nappal is csak azért különböztette meg az éjszaka sötétjétől, mert a ragyogó fények a tudat számára felfoghatatlan úton agyába érkező hatása csak még erősebben fokozta gyötrelmes kitöréseit.

Makszim egyszer a szalonba lépve ott találta Evelinát és a vak fiút. A leány zavartnak látszott. Az ifjú arca komor volt. Úgy látszott, a fiúnak már szinte szükségletévé vált, hogy a szenvedésének mindig újabb okait keresse meg, és magát is, másokat is kínozzon velük.

- Azt kérdezi tőlem - mondta Evelina Makszimnak -, mit jelenthet a „vörös zengés”? S én nem tudom megmagyarázni neki.

- Miről is van szó? - kérdezte Makszim röviden az ifjútól.

Pjotr vállat vont.

- Semmi különösről, csak arról, ha a hangnak van színe, de én ezt a színt nem látom, akkor nyilván a hangokat sem fogom fel a maguk teljességében.

- Szamárság és gyerekiség - felelte Makszim élesen. - Hisz te magad is jól tudod, hogy ez nem igaz. A hangot te sokkal teljesebben érzékeled nálunk.

- Mit jelent hát ez a kifejezés?... Hiszen valamit mégiscsak jelentenie kell.

Makszim elgondolkozott.

- Egyszerű hasonlat ez - mondta aztán. - Minthogy a hang is, meg a fény is voltaképpen mozgás, ennél fogva sok közös tulajdonságuknak kell lennie.

- Milyen tulajdonságokra gondolunk itt? - folytatta makacsul a kérdezősködést a vak. - „Vörös zengés - ...” de milyen az tulajdonképpen?

Makszim gondolataiba mélyedt.

Eszébe jutott az a magyarázat, amely a viszonylagos rezgésszámokra vonatkozott, de tudta, hogy az ifjúnak nem erre van szüksége. Meg aztán az, aki először alkalmazta a szín-jelzőt a hangra, valószínűleg nem ismerte a fizikát, mégis észrevett bizonyos hasonlatosságot.

De mi ez a hasonlatosság?

Az öreg fejében bizonyos elképzelés alakult ki.

- Várj csak - mondta aztán. - Egyébként nem is tudom, képes vagyok-e kellőképpen megmagyarázni neked... hogy milyen az a vörös zengés, azt te jobban tudhatod nálam: nemegyszer hallottad már a városokban, nagy ünnepeken, csak éppen mifelénk nem használatos ez a kifejezés.

- Igen, igen, várj csak - felelte Pjotr s gyorsan megnyitotta a zongorát.

Fürge ujjai végigszaladtak a billentyűkön, s a hangok az ünnepi harangszót utánozták. Az illúzió tökéletes volt. Néhány mélyebb hang akkordja sötét aláfestést adott, s ezen - szökkenve és ingadozva tisztán kivehetők voltak a magasabb, fürgébb és csengőbb hangok. Egészben véve ez pontosan az a magas és ünnepélyesen boldog zúgás volt, amely betölti az ünnep légkörét.

- Igen -, jegyezte meg Makszim - ez nagyon hasonlít, de mi, akik nyitott szemmel járunk, nem vagyunk képesek ezt jobban felfogni nálad. Látod... amikor én egy vörös felületre nézek, az én szememre ugyanolyan nyugtalanító, rugalmasan váltakozó hatással van. Úgy rémlik nekem, mintha ez a vörösség folytonosan változna; egy mély és sötét aláfestése van, de itt-ott világosabbá válik, gyorsabban föl villan, és ugyanolyan gyorsan, hullámosan eltűnik, s ez nagyon erősen hat a szemre, legalábbis az én szememre.

- Ez igaz, így van! - kiáltott fel élénken Evelina. - Én ugyanezt érzem és nem is tudok sokáig nézni egy vörös posztóterítőre...

- Mint ahogyan nem vagyunk képesek elviselni az ünnepi harangzúgást sem. Lehet, hogy a hasonlatom találó is, sőt még további összehasonlítás is eszembe jut most: van „málnapiros” zengés is, mint ahogy van málnapiros szín is. Mind a kettő nagyon hasonlít a vörösre, de mélyebb, egyenletesebb és enyhébb. Amikor a harang már régóta van használatban, elveszti élességét, legalábbis így mondják a hozzáértők. A zöngéséből eltűnik a fülsértő egyenletlenség, s akkor ez a zengés málnapiros hatást kelt. Ugyanazt a hatást érik el néhány kisebb harang helyes kiválasztásával is.

Pjotr keze alatt a zongora a postakocsi csengettyűjét szólaltatta meg.

- Nem - monda Makszim. - Azt mondhatnám, hogy ez nagyon vörös...

- Ó, már emlékszem!

S a zongora most már egyenletesebben szólt. A magasról, élénken és tisztán verődő hangok egyre mélyebbre szálltak, egyre lágyabbak, lettek. Így szól az orosz trojkájárom több jól összeválogatott csengettyűje, amint a poros úton egyre jobban belevész az ismeretlen alkonyi távolba, halkán, egyenletesen, élesebb csengés nélkül, aztán mind halkabban és halkabban, amíg az utolsó hangok is el nem halnak a néma, nyugodt mezőkön.

- Ez az! - mondta Makszim. - Felfogtad a különbséget. Valamikor - te akkor még gyerek voltál - anyád próbálta megmagyarázni neked a hangokkal a színeket.

- Igen, emlékszem... Miért tiltottad meg akkor nekünk, hogy folytassuk? Talán megérthettem volna.

- Nem - hangzott az öreg elgondolkodó válasza - semmi jó nem lett volna belőle. Mellesleg azt hiszem, hogy a lélek bizonyos mélységében színek és hangok képe már egyformán rakódik le. Azt szoktuk mondani: mindent rózsaszínben lát. Ez azt jelenti, hogy az ember vidám. Ugyanez a hangulat előidézhető bizonyos hangkapcsolatok útján is. Általában a hangok és a színek egyforma lelki változások jelképei.

Az öreg rágyújtott pipájára és figyelmesen nézett a fiúra. A vak mozdulatlanul ült s szemlátomást mohón falta Makszim szavait. „Folytassam-e?” - gondolta magában az öreg, de a következő pillanatban valahogy álmodozón, szinte akaratlanul követte gondolatainak furcsa menetét.

- Igen, igen! Különös gondolatok jutnak eszembe... Véletlen-e ez, vagy sem, nem tudom, de a vérünk vörös. Látod-e... Amikor a fejedben valamely gondolat támad, amikor álmokat látsz, amelyeknek hatására fölébredve remegsz és sírsz, amikor valaki valósággal forr a szenvedélytől, az azt jelenti, hogy a vér a szívből erősen fölfelé tör, és vörös sugaraival beleáramlik az agyba. S a vérünk vörös...

- Vörös... forró... - mondta elgondolkozva az ifjú.

- Az, az, vörös és forró. S a vörös szín, mint a „vörös” hang is, fényt támaszt a lelkünkben, a szenvedély érzését és képzetét kelti, s ezt a szenvedélyt „hevesnek”, forrónak, tüzesnek nevezzük. Nagyon érdekes, hogy a festők is „melegnek” mondják a vöröses színárnyalatokat.

Makszim mélyen beszívta pipája füstjét, aztán sűrű fellegeket bodorítva, folytatta:

- Ha a karoddal a fejed fölött mozgást végzel, félkört írsz le fölötte. Most képzelj el, hogy a karod végtelenül hosszú. Ha meglendítenéd, akkor végtelen távolságban írnál le félkört vele... Ugyanilyen messze látjuk fejünk fölött az ég félkörös boltívét; ez az égbolt egyenletes, végtelen és kék... Amikor ilyennek látjuk, akkor a lelkünkben a nyugalom és a derű érzése jelenik meg. Ha pedig nyugtalan és zavaros körvonalú fellegek borítják be az eget, akkor lelki derűnket is bizonytalan, nyugtalan érzés zavarja meg. Hiszen megérzed, amikor a viharfelhő közeledik...

- Igen, úgy érzem, mintha valami fölkaparná a lelkemet...

- Úgy is van. Várjuk, hogy a felhők mögül mikor tekint elő újra ez a tiszta, mély kékség. A vihar elvonul, s az ég odafönt újra ugyanaz; ezt tudjuk, és ezért nyugodtan elviseljük a vihart. S lám, az ég kék... A tenger is kék, amikor nyugodt. Az édesanyádnak kék a szeme. Evelináé szintén.

- Mint az ég... - mondta a vak hirtelen föltámadt gyöngédséggel.

- Igen. A kék szemet mindenki a tiszta lélek jelének tekinti. Most mondom neked valamit a zöld színről. A föld maga fekete, s fekete vagy szürke a fatörzs is tavasszal; de mihelyt a nap meleg és ragyogó sugarai megmelengetik a sötét felületeket, előbújik és kibukkan a zöld szín, a zöld levél. A zöldnek fény és meleg kell, de sem a meleg, sem a fény nem lehet túl sok. Ezért olyan kellemes a zöld szín a szemnek. A zöld szín olyan, mintha a melegség hűvös nedvességgel keveredne; fölébreszti a nyugodt bőség képzetét, az egészséget, de nem ébreszt szenvedélyt, sem gondolatokat arról, amit az emberek boldogságnak neveznek... Érted-e?

- N-e-em... Ez nem világos... De azért légy szíves, folytasd.

- Hát jó, mit is tehetnék! Figyelj tovább. Amikor a nyár egyre melegebbé válik, a zöld szinte belebódul az életerő bőségébe, a lombok fáradtan csüggnék lefelé, s ha a hűvös eső nem enyhíti a nap melegét, a zöld lomb teljesen elhervadhat. Viszont ősszel, a fáradt lombok között nedvvel telik meg és vörös színűvé válik a gyümölcs. Ez ott vörösebb, ahol több a fény; benne összpontosul szinte minden életerő, a növényi természet minden szenvedélye. Látod, hogy a vörös szín itt is a szenvedély színe, a szenvedély szimbóluma. A vörös a mámor, a bűn, a fékevesztett szenvedély, a tomboló düh és a bosszú színe. A naptömegek a lázadások idején a vörös zászlókban látják közös érzéseik kifejezőjét, ez a vörös zászló leng fölöttük, akár a láng... De ezt ugye, megint csak nem érted?

- Mindegy, folytasd!

- Aztán eljön a késő ősz. A gyümölcs megsúlyosodik; leszakad és a földre hullik... Haldoklik, de benne ott él a mag, s ebben a magban „potenciálisan” benne él a jövő növény, az eljövendő gazdag lombosítással és az új gyümölccsel. A mag behullik a földbe; a föld fölött pedig alacsonyan jár már a hideg nap, hűvös szél fúj, hideg fellegek szállnak... Nemcsak a szenvedély, hanem maga az élet is halkan, észrevétlenül haldoklik... A föld egyre jobban, egyre feketébben bukkan elő a zöld takaró alól, az égen már hideg színek az uralkodók... S akkor eljön a nap, amikor erre a megbékélt és elcsendesedett, valósággal előzvegyült földre milliónyi kis hópehely hullik, és a föld egyenletes, egyszínű és fehér lesz... A fehér szín a hideg hó színe, a legmagasabban járó fellegek színe, azoké a fellegeké, amelyek elérhetetlen, hideg magasságban úsznak, a fenséges és terméketlen hegycsúcsok színe... Ez a szín a szenvedélytelenség és a hideg fenséges szentség jelképe, a bekövetkező vértelen élet szimbóluma. Ami pedig a fekete színt illeti.

- Azt ismerem - szakította félbe a vak. - Ez az, amikor nincs hang, mozgás... Az éjszaka színe ez...

- Igen, s ezért a fekete a szomorúság és a halál jelképe...

Pjotr megrezzent, és tompán ezt mondta:

- Magad mondtad: a halálé. De hiszen számomra minden fekete... Mindig és mindenütt fekete!

- Nem igaz - válaszolt élesen Makszim - számodra vannak hangok, van meleg és van mozgás... szeretet vesz körül téged. Sokan odaadnák a szemük világát azért, amit te esztelenül megvetsz... Te nagyon önzőn hordozod bánatodat...

- Igen - kiáltott fel Pjotr szenvedélyesen. - Akaratom ellenére hordozom: hova meneküljek előle, hisz mindenütt velem van?

- Ha fel tudnád fogni, hogy van ezen a világon százszor nagyobb bánat is a tiednél, van olyan szenvedés, amelyhez képest a te életed, amelyben jólét és szeretet vesz körül, boldogságnak nevezhető, akkor...

- Nem igaz, nem igaz! - szakította félbe a vak Makszimot az előbbi szenvedélyes felindulás hangján. - Cserélnék a legutolsó koldussal is, mert az boldogabb nálam. Meg aztán a vakoknak egyáltalán nincs szükségük rá, hogy gondoskodással vegyék körül őket... ez nagy hiba. A vakokat fel kell vezetni az útra, s ott kell hagyni őket - hadd kérjenek alamizsnát. Ha csak egyszerű koldus volnék, nem volnék ilyen boldogtalan. Már reggel azon gondolkoznék, hogy jutok ebédhez. Számolgatnám az alamizsnaként kapott garasokat és aggódnék, hogy számuk kevés. Aztán örülnék az eredményes koldulásnak, meg arra törekednék, hogy elegendő pénzt kolduljak az éjszakai szállásra. S ha ez nem sikerülne, akkor kínlódnék a hidegtől és az éhségtől... de mindezek után nem volna egy percem sem, és... és... a szükségtől nem szenvednék úgy, ahogyan most szenvedek...

- Azt hiszed? - kérdezte Makszim hidegen és Evelinára nézett. Az öreg szemében részvét és sajnálkozás csillant meg. A leány sápadtan és komolyan ült a helyén.

- Bizonyos vagyok ebben - hangzott Pjotr makacs és kemény válasza. - Gyakran irigylem Jegort, azt a vakot a harangtoronyban. Sokszor, amikor reggel fölbredek, főleg, amikor oda-künt tombol a hóvihar, Jegorra gondolok: most indul föl a harangtoronyba...

- És fázik - súgta Makszim.

- Igen, fázik, remeg a hidegtől és köhög. És átkozza Pamfilijt, mért az nem ad neki bundát. Aztán dermedt kezével megfogja a kötelet és reggeli misére harangoz. És elfelejti, hogy vak... Mert hiszen ott a látó is fázna... De én nem felejttem el, nekem...

- Neked nincs miért átkozódnod!

- Igen! Nincs miért átkozódnom! Hiszen az én életemet csupán a vakság tölti ki. Senki sem vétkes ebben, de én boldogtalanabb vagyok a legutolsó koldusnál is...

- Nem vitatkozom - jegyezte meg hidegen az öreg. - Lehet, hogy igazad van. Mindenesetre, ha rossz sorod lenne, talán te magad jobbá válnál.

Még egyszer sajnálkozó pillantást vetett a leányra s mankójával kopogva, elhagyta a szobát.

Pjotr lelkiállapota a beszélgetés után még rosszabbá vált, s a vak fiú még inkább beletemetkezett gyöttrő gondolataiba.

Néha szerencséje volt: egy pillanatra felfogta azokat az érzéseket, amelyekről Makszim beszélt neki, s ezek az érzések beleilleszkedtek a ő térbeli elképzeléseibe. A sötét és szomorú föld valahová a messzeségbe tűnt: megpróbálta fölmérni, de nem találta végét. S a feje fölött valami más volt... Emlékezetében fölmorajlott a vihar tompa döreje, s képzeletében fölmerült az égi térségek végtelensége. Aztán a dörgés elhallgatott, s valahol fent ott maradt valami, ami a vak fiú lelkében a nagyság és a tisztaság érzését támasztotta föl. Néha ez az érzés világosabbá vált: Evelina és az édesanyja hangja csatlakozott hozzá, „akiknek a szeme kék, mint az ég”; s ekkor a kialakult kép, amely valahonnan a képzelete legmélyéből támadt és már-már határozott formát öltött, hirtelen eltűnt és más térre ment át.

Mindezek a homályos képek gyötörték őt s sehogy sem adtak neki kielégülést. Ezek az elképzelések a nagy erőfeszítések ellenére is olyan homályosak voltak, hogy a vak fiú voltaképpen csak kielégületlenséget és tompa lelki gyötrelmet érzett, ez kísérte fájó lelke minden viharát, s ez a lélek hiába próbálkozott azzal, hogy teljességben fogja fel érzékleit.

Beköszöntött a tavasz.

Popelszkijék birtokától mintegy hatvan versztányira, Sztavrucsenkóék birtokával ellenkező irányban, egy kisvárosban volt egy csodatevő katolikus szentkép. A szakértők a lehető legpontosabban megállapították a szentkép csodatevő erejét: mindenki, aki gyalogosan odajárult a szentkép elé az ünnep napján, „húsznapos bűnbocsánatot” nyert, vagyis mindazért a bűnért, amelyet húsz nap folyamán elkövetett, bűnbocsánatot kapott a túlvilágon. Ezért minden évben kora tavasszal, egy bizonyos napon a kisváros egyszerre megelevenedett és felismerhetetlenné vált. A régi kis templom az ünnep napjára zöld díszbe öltözött, fölvette az első tavaszi virágok pompáját, a város fölött ünnepi harangszó zengett, fölhangzott az úri hintók zörgése, s a zarándokok sűrű tömegben helyezkedtek el az utcákon, a tereken, sőt kint a mezőn is. De nemcsak katolikusok jöttek el. Az n...-i szentkép híre messzi földre eljutott, s szerencsétlen és megtört szívű pravoszlávok is eljöttek hozzá, különösképpen a városiak.

Az ünnep napján a kápolna mindkét oldalán sűrű, tarka, végtelenül hosszú sorban gyűlt össze a nép. Ha valaki egy dombtetőről figyelte volna a kis hely körül föltáruuló látványt, azt hihette volna, hogy egy óriási állat nyúlik el a kápolna melletti úton, mozdulatlanul fekszik ott, s csak olykor-olykor mozgatja meg sokszínű, tompa fényű pikkelyét. A nép teljesen elfoglalta az utat, amelynek két oldalán két sorban egész koldussereg álldogált; minden koldus alamizsnáért nyújtotta kezét.

Makszim a mankóján s mellette Pjotr, akinek kezét Johim fogta, lassan haladt végig az utcán, amely a mezőbe torkollott.

Az ezerfejű tömeg moraja, a zsidó árusok kiáltozása, a hintók zörgése, ez az egész moraj, amely óriási hullámként hömpölygött az úton végig, már mögöttük maradt s beleolvadt a szakadatlanul háborgó morajlásba. De itt is, ahol a tömeg már megritkult, hallani lehetett a gyalogosok lépteinek zaját, a kerekek súrlódását, az emberek beszédét. Egész szekérsor haladt errefelé a mezőről, aztán zörögve, nehézkesen befordult a legközelebbi mellékutcán.

Pjotr szórakozottan hallgatta és figyelte ezt az élénk zajt, s követte Makszimot; olykor-olykor összébb húzta felöltőjét, mert hideg volt, de menet közben is egyre csak nehéz gondolatain járt az esze.

Ám önző magába merülése közepette egyszerre valami úgy megragadta a figyelmét, hogy összerezzen és hirtelen megállt.

A városi épületek utolsó sora itt már véget ért, s a széles országút kertek és üres telkek között ért be a városba. A város szélén áhítatos emberek valamikor egy Krisztus-képes kőoszlopot emeltek, s erre lámpást akasztottak, amely egyébként csak nyikorgott odafent a szélben, de sohasem árasztott fényt. Az oszlop lábánál halomba gyűltek a vak koldusok, akiket látó versenytársaik kiszorítottak a kedvező helyekről. Facsészét tartottak kezükben s olykor-olykor elnyújtva, éneklően mondták könyörgésüket:

- Adjatok szegény világtalannak... A Krisztus nevében adjatok...

Hideg volt, a koldusok már reggel óta itt ültek, a metsző szél a mező felől akadálytalanul támadt rájuk. A koldusok nem mozgathattak a sűrű tömegben, nem melegíthették föl magukat, s hangjukban, amely fölvaltva, elnyújtva, énekelve mondta csüggedt könyörgésüket, a testi szenvedés kimondhatatlan panasza, a teljes tehetetlenség siráma csengett. Az első hangok még elég tisztán kivehetők voltak, de aztán már csak panaszos nyöszörgés tört elő megszűkül mellükből, amely szinte megdermedt a hideg okozta állandó remegéstől. S mégis, ennek az éneklő könyörgésnek a legutolsó, leghalkabb hangjai is, amelyek már szinte belevesztek az

utcai zajba, a kimondhatatlan és végtelen szenvedés egész nagyságát árulták el az emberi fülnek.

Pjotr megállt, az arca eltorzult, mintha hallásával fogná fel azt a kísérteties képzetet, amelyet ez a szenvedő siránkozás keltett benne.

- Mitől ijedtél úgy meg? - kérdezte Makszim. - Hiszen ezek azok a boldog koldusok akiket te nemrég úgy irigyeltél, azok a vak koldusok, akik itt alamizsnáért könyörögnek... Persze, fáznak egy kicsit. De hiszen szerinted így jobb nekik.

- Menjünk innét! - válaszolta Pjotr s megragadta Makszim kezét.

- Ahá, el akarsz menni innét! A lelked mélyén most, hogy mások szenvedését látod, más érzés támad! Várj csak, szeretnék komolyan beszélni veled, s örülök, hogy ezt éppen itt tehetem. Te bosszankodsz, hogy megváltoztak az idők, s ma már nem mészárolják le éjszakai harcokban a vakokat, ahogyan lemészárolták Jurkót, a bandurást; bosszankodsz, hogy nem átkozhatsz senkit, ahogy Jegor teszi, de lelked mélyén elátkozod szeretteidet azért, mert megkíméltek ezeknek a vakoknak boldog sorsától. Becsületemre esküszöm, talán igazad is van! Igen, esküszöm katonabecsületemre, mindenkinek joga van, hogy rendelkezék a sorsával, s te már felnőtt ember vagy. Hallgasd meg hát, amit neked mondok: ha helyre akarod hozni a mi hibánkat, ha a sors arcába vágod azokat az előnyöket, amelyekkel az élet már a bölcsődben körülvett téged, ha meg akarod próbálni ezeknek a szerencsétleneknek a sorsát... akkor én, Makszim Jacenko, megígérem neked, hogy tisztelni foglak, segítelek és támogatlak mindig... Hallod, amit mondok, Pjotr? Egy kicsit öregebb voltam, mint te most, amikor kockára tettem a fejem és harcba mentem... Engem is megsíratott anyám, ahogy téged is megsírat a tied. De az ördögbe is, azt hiszem, hogy jogom volt tettemhez, ahogy neked is jogod van a cselekvéshez most! Életében egyszer mindenkinek eljön a sors és ezt mondja neki: válassz! Tehát csak akarnod kell... Hvedor Kandiba, itt vagy? - kiáltotta Makszim a vakok felé.

Egy hang kihallatszott a siránkozó kórusból s így válaszolt:

- Itt vagyok... Maga kiált, Makszim Mihajlovics?

- Én! Egy hét múlva gyere el oda, ahová mondtam.

- Elmegyek, uram. - És a vak hangja ismét beleveszett a kórusba.

- Majd találkozol ezzel az emberrel - mondta Makszim, s a szeme csillogott - akinek igazán minden oka megvan, hogy átkozza a sorsot és az embereket. Megtanulod tőle, hogyan viseld el sorsodat... De te...

- Menjünk, fiatalúr - szólalt meg Johim s mérges pillantást vetett az öregre.

- Még ne, várj csak! - kiáltotta dühösen Makszim. - Senki sem mehet el egy vak mellett, hogy legalább egy garast oda ne vetne neki. Csak nem akarsz elfutni innét, mielőtt ezt megtennéd? Csak ahhoz értesz, hogy káromold az Istent jóllakott irigységeddel, amelyet mások éhsége iránt érzel!

Pjotr fölvetette fejét, mintha korbácsütés érte volna. Előhúzta zsebéből a pénztárcáját s elindult a vakok felé. Botjával kitapogatta a legelső koldust, kezével megkereste a facsészét, amelyben már rézkopejkák voltak s óvatosan beletette pénzét. Néhány járókelő megállt s csodálkozva nézte a jól öltözött és szép fiatalurat, amint tapogatózva alamizsnát ad a vaknak, aki ezt ugyancsak tapogatózva veszi át.

Makszim közben hirtelen megfordult és már ott döcögött az utcán. Az arca vörös volt, a szeme égett... Nyilván az a roham jött rá, amelyet oly jól ismert mindenki, aki már ifjúságában is látta őt. Ez a Makszim már nem pedagógus volt, aki mérlegeli minden szavát, hanem szenvedélyes ember, aki szabadjára eresztette dühét. Csak amikor oldalvást Pjotrra pillantott,

enyhült meg egy kicsikét. Pjotr sápadt volt, mint a papír, de szemöldöke összehúzódott és az arca mély felindulást árult el.

A hideg szél utánuk söpörte a kis helység porát. Mögöttük, a vakok között zaj és vita támadt a Pjotr adta pénz miatt.

9

Talán azért-e, mert megfázott, vagy azért, mert a hosszú lelki válság kiobbant, vagy azért, mert mind a kettő összekapcsolódott, Pjotr másnap ideglázban feküdt szobájában. Az arca eltorzult, ő maga az ágyon hánykolódott, olykor-olykor hallgatózott, s mintha valahová futni akart volna. A kis falu öreg orvosa megnézte a pulzusát, aztán mondott valamit a hideg tavaszi szélről; Makszim összehúzta szemöldökét és nem nézett a hűgára.

A betegség makacs volt. Amikor elérkezett a válság, a beteg napokig szinte mozdulatlanul feküdt. De a fiatal szervezet végül is győzött.

Egy ragyogó tavaszi reggel a fénysugár szikrázva sütött be az ablakon s a beteg fejpárnájára hullott. Anna Mihajlovna észrevette és Evelinához fordult:

- Húzd össze a függönyt... Úgy félek ettől a fénytől...

A leány fölállt, hogy összehúzza a függönyt, de hosszú idő óta először váratlanul megszólalt a beteg s megállította Evelinát:

- Ne, ne tedd. Légy szíves... hagyd úgy...

A két nő boldogan hajolt fölője.

- Hallasz engem? Én vagyok...! - mondta az anya.

- Igen - válaszolta a vak fiú s aztán elhallgatott, mintha az emlékezetében kutatna valami után.

- Ah igen! - szólalt meg aztán halkan s hirtelen megpróbálta, hogy fölüljön az ágyba. - Az a... Fjodor volt már itt? - kérdezte.

Evelina összenézett Anna Mihajlovnával, s az anya befödte kezével a fiú száját.

- Halkabban, halkabban! Ne beszélj: a beszéd árt neked.

A fiú ajkához szorította anyja kezét s elhalmozta csókjaival. A szemében könny csillogott. Sokáig sírt s ettől megkönnyebbült.

Napokig szelíden tűnődő volt, csak az arcán jelentkezett a nyugtalanság, valahányszor Makszim ment el a szoba előtt. A nők észrevették ezt, megkérték Makszimit, hogy ne jöjjön a szoba közelébe. De egyszer Pjotr maga kérte, hogy hívják oda Makszimit és hagyják őket magukra.

Makszim belépett a szobába, megfogta a fiú kezét s gyöngéden megsimogatta.

- Jól van no, kedves fiam - mondta. - Azt hiszem, bocsánatot kell tőled kérnem...

- Megértelek - válaszolta halkan Pjotr, s ő is megszorította Makszim kezét. - Leckét adtál nekem, s én köszönöm neked ezt a leckét.

- Az ördög vigye a leckéket - mondta Makszim s türelmetlen fintort vágott. - Ha az ember túl sokáig pedagógus, rettenetesen megbutul. Nem, ezúttal eszem ágában sem volt, hogy bármiféle leckét adjak, csak nagyon dühös voltam rád is, magamra is...

- Tehát valóban azt akartad, hogy...

- Akartam, akartam!... Ki tudja, mit akar az ember, amikor elfogja a düh... Azt akartam, hogy megérezd a más szerencsétlenségét és ne hordozd többé úgy a magadét...

Mindketten elhallgattak...

- Az az éneklő siránkozás - mondta egy perc múlva Pjotr - még lázálmaimban sem ment ki a fejemből... s ki az a Fjodor, akit hívtál?

- Fjodor Kandiba, régi ismerősöm.

- Az is... vakon született?

- Az ő sorsa még rosszabb: a háborúban égett ki a szeme.

- S mégis énekelve járja a világot?

- Igen, s elartja az árva rokongyerekek egész raját. S mindegyik számára van egy-egy vidám szava és tréfája...

- Igazán? - kérdezte elgondolkozva Pjotr - Akárhogy is, ebben van valami titok. Én szeretném...

- Mit szeretnél, fiam?

Néhány perc múlva lépések hallatszottak, s Anna Mihajlovna lépett be a szobába; nyugtalanul pillantott a két férfi arcára, akiket láthatóan felizgatott az anya lépteire félbeszakított beszélgetés.

A fiatal szervezet, ha már egyszer legyőzte a betegséget, gyorsan megbirkózott az utóhatással is. Mintegy két hét múlva Pjotr talpra állt.

Nagyon megváltozott, még az arcvonásai is mások lettek, többé senki nem vehette észre bennük a mélységes belső szenvedés régebbi kifejezését. Az erős lelki megrázkódtatás most csendes elgondolkodásba és halk bánatba ment át.

Makszim attól félt, hogy ez csak ideiglenes változás, amelyet az okoz, hogy az idegfeszültség a betegség hatására csökkent. Egyszer alkonyatkor Pjotr - betegsége óta először - odament a zongorához s szokása szerint szabadjára engedte fantáziáját. Komor és egyenletes dallam csendült fel, amilyen a hangulata is volt. De egyszer csak e csupa szomorúság-dallamból kicsendült a vakok éneklő siránkozásának néhány hangja. Ez a dallam egyszerre szerte-foszlott. Pjotr hirtelen felállt, az arca eltorzult, a szeme könnyben ázott. Nyilván nem tudott még megbirkózni annak a nagy disszonanciának erős hatásával, amely e reszkető és elnyújtott sirám formájában jelent meg előtte.

Makszim ezen az estén megint sokáig beszélgetett négyszemközt a vak fiúval. Aztán hetek múltak el, s Pjotr hangulata nem változott. Úgy látszott, hogy egyéni szerencsétlenségének túlságosan mély és önző tudata, amely passzívvá tette a lelkét és elfojtotta vele született energiáját, most fölengedett és valami más érzésnek adta át helyét. Pjotr ismét célokat látott, tervezgetett; élet támadt benne, feltört lelke rügyeket fakasztott, akár a korhadásnak indult fa, amelyre az életfakasztó tavasz rálehel... Egyébként a család úgy határozott, hogy Pjotr még ezen a nyáron Kijevbe utazik, s ősztől kezdve egy hírneves zongoraművész tanítványa lesz. Pjotr is és Makszim is határozottan azt kívánta, hogy csak ketten utazzanak el.

A kétfogatú hintó egy meleg, júliusi éjszakán megállt éjszakai pihenőre a mezőn, egy erdei tisztás szélén. Kora hajnalban két vak haladt az országúton. Az egyik egy primitív hangszer fogantyúját forgatta: a fakorong egy üres láda nyílásában forgott s erősen dörzsölődött, amelyek egyhangúan és szomorúan zúgó hangot adtak. Néhány kellemes, öreges, egy kicsit az orrból jövő hang reggeli imát énekelt. Az úton elhaladó szekeres parasztok látták, hogy a vakokat odahívják a hintóhoz, amely mellett egy leterített szőnyegen a pusztában éjszakázott urak ültek. Amikor rövid idő múlva megálltak az itatónál, a palló mellett, a vakok ismét elhaladtak előttük, de most már hárman voltak. Elöl, egy hosszú bottal tapogatózva, egy öreg vak haladt; ősz haja és hosszú, ősz bajusza lobogott az arca körül. Mély hegek borították homlokát; égési sebeknek látszottak; a szeme helyén csak üreg volt. A vállán át egy széles szalag húzódott, s ez oda volt kötve az utána következő vak övéhez. A második egy jól megtermett férfi volt, az arca epés és erősen himlőhelyes. Mindketten szokott lépteikkel haladtak, világtalan tekintetüket fölfelé fordították, mintha ott keresnék az utat. A harmadik vak egészen fiatal ember volt, új parasztruhát viselt, az arca sápadt és egy kicsit ijedt, lépései bizonytalanok, időnként meg-megállt, mintha hallgatózna, mi következik utána, s ezzel akadályozta társai haladását is.

Tíz órákor már messze jártak. Az erdő már csak kék sávnak látszott a látóhatár alján. Köröskörül mindenütt sztyepp, előttük a naptól fölmelegedett dróthuzalok zúgása hallatszott a köves, nagy úton, amely keresztezte a poros dűlőutat. A vakok rátértek a nagy útra, aztán jobbra fordultak, amikor lódobogás és vasalt kerekek száraz dübörgése hangzott fel mögöttük, az út kövén. A vakok felsorakoztak az út szélén. Ismét megszólalt a húros fakorong, s egy öreges hang énekelte elnyújtva:

- Adjatok szegény világtalannak... - A kerekek zajához hozzácsatlakozott a húrok halk zengése az ifjú ujjai alatt.

Egy pénzdarab csendült az öreg Kandiba előtt. A kerékszaj elhallgatott, az utasok nyilván megálltak, hogy megnézzék, megtalálják-e a vakok a pénzt. Kandiba rögtön megtalálta, s az arcán elégedett kifejezés jelent meg.

- Óvjon az Isten - mondta a hintó felé fordulva, amelynek ülésén egy idős úr szögletes figurája látszott, és két mankó meredezett oldalt.

Az öreg figyelmesen nézte a vak fiút... Az ott állt sápadtan, de már megnyugodva. Az éneklő könyörgés első hangjaira az ujjai idegesen futottak végig a húrokon, s a húrok zengése szinte eltakarta az éneklés élesebb hangjait... A hintó újra elindult, de az öreg még sokáig visszaneézett feléjük.

Aztán a kerekek zaja nemsokára elhalt a távolban. A vakok ismét egymás mögé álltak sorba és megindultak a műúton...

- Könnyű kezed van, Jurij - mondta az öreg. - Nagyon jól játszol.

Néhány perc múlva a középben haladó vak megkérdezte:

- Fogadalmat teljesítesz, hogy Pocsajevba mész?... Zarándoklatképpen?

- Igen - válaszolta halkan az ifjú.

- Reméled, hogy látni fogsz? - kérdezte amaz ismét és keserűen mosolygott.

- Megtörték - mondta szelíden az öreg.

- Már régóta járok, de hiába - mondta komoran a ragyás, aztán szótlanul haladt tovább. A nap egyre magasabbra emelkedett, csak az út nyílegyenes fehér vonala látszott, meg a vakok sötét figurája s messze elől valahol a hintó fekete pontja. Aztán útkereszteződéshez értek. A hintó Kijevbe tartott, s a vakok letértek a tanyák közt Pocsajev felé.

Kijevből nemsokára levél érkezett a birtokra, Makszim azt írta, hogy mindketten egészségesek, és minden rendben van.

Közben pedig a három vak egyre messzebb járt. Most már mindhárman összeszokottan mentek. Elöl, egyre tapogatózva botjával, Kandiba haladt; kitűnően ismerte az utat s mindig idejében ért a nagy falvak ünnepeire és vásárait. Kis zenekaruk köré mindig tömeg gyűlt, s Kandiba sapkájában meg-megcsendült az alamizsnapénz...

A nyugalanság és a félelem már rég eltűnt az ifjú arcáról s más kifejezésnek adta át helyét. Lépésről lépésre az ismeretlen, végtelen nagyvilág újabb hangjai áradtak feléje s elnyomták benne a halk udvarház álmos és elringató neszt... Világtalan szeme kitágult, s tágult a melle is, a hallása még élesebbé vált; már jól ismerte útítársait, a jólelkű Kandibát és az epés Kuzmát, sokáig ballagott a fuvarosok zörgő szekere mögött, gyakran éjszakázott a sztyeppén, tábor tűz mellett, sokszor hallgatta a vásárok és a piacok zaját, s megismerte a bánatot, a vakét és a látót is, s nemegyszer fájdalmasan szorult össze szíve... S különös dolog, a szívében most minden érzés számára volt hely. Teljesen elsajátította a vakok éneklő sirámát, s a hatalmas élettenger morajlásának hatására napról napra jobban elcsitult a lelke mélyén a lehetetlen után való vágyakozás... Kitűnő emlékezete megőrzött minden új éneket és dallamot, s valahányszor az úton az ujjai végigfutottak a húrokon, még az epés Kuzma arcán is csöndes megenyhülés látszott. Ahogy egyre közelebb értek Pocsajevhez, a vakok csapata folyton nőtt.

Késő ősszel a behavazott úton a birtok egész népének nagy csodálkozására, visszatért a fiatalúr, egészen váratlanul, s két koldusruhás vakot is hozott magával. Széltében-hosszában azt beszélték, hogy fogadalomból Pocsajevbe zárandokolt és gyógyulásért esedezett a pocsajevi Istenanyához.

A szeme egyébként most is tiszta volt és most is vak. De a lelke kétségkívül meggyógyult. Mintha valami szörnyű kísértet tűnt volna el örökre a birtokról. Amikor Makszim, aki egy ideig rendszeresen írt Kijevből, végre szintén hazaért, Anna Mihajlovna ezzel a mondattal fogadta: „Soha, soha nem bocsátom meg ezt neked.” De az arca ellentmondott a szigorú szavaknak...

Pjotr hosszú estéken beszélt vándorlásairól, s a zongorán az alkonyatban új melódiák zengtek, amelyeneket senki ezelőtt nem hallott tőle... A kijevi utazást egy évvel elhalasztották, s Pjotr tervei és reményégei az egész családot új életre keltették.

Hetedik fejezet

1

Mikor Evelina tudtára adta szüleinek, hogy eltökélt szándéka férjhez menni a vak fiúhoz, anyja hangos sírásra fakadt, atyja pedig, miután előbb a szentkép előtt imádkozott, kijelentette, hogy véleménye szerint ez Isten akarata.

Megülték a menyegzőt. Pjotr számára új, csendes boldogság kezdődött, de ezt a boldogságot valami aggodalom zavarta. Boldog perceiben mosolygott, de mosolyán bánatos kétség sötétlett át, mintha boldogságát sem jogosnak, sem tartósnak nem hinné. Amikor pedig megtudta, hogy tán nemsokára apa lesz, valósággal megdöbben.

Ámde mostani élete, melyet komoly munka és a feleségéért meg leendő gyermekükért való aggodás töltött el, nem engedte, hogy a régebbi céltalan önkínzásba essen vissza. Olykor, e gondok között is felújult lelkében a vakok megrendítő siráma, szíve összeszorult a fájdalomtól, de gondolatai más irányba terelődtek.

Kevésbé érzékeny lett a külső fényhatások iránt, és a töprengések is egyre ritkábban zaklatták. A nyugtalan erők szunnyadoztak, s ő nem ébresztette őket többé azzal a tudatos törekvéssel, hogy a különféle érzéseket egy egészbe olvassza. A céltalan önkínzás helyét élő emlékek és remények foglalták el lelkében. Ám ki tudja, ez a lelki szélcsend talán csak fokozta az agy öntudatlan munkáját, és ezek a kusza, különböző érzések sokkal könnyebben találták meg az utat egymáshoz. Az agy az álomban is gyakran teremt képeket és gondolatokat, melyeket az akarat közreműködése mellett sohasem alkothatott volna.

2

Ugyanabban a szobában, amelyben egykor Pjotr született, csend honolt, melyet csak egy csecsemő sírása szakított meg. Születése óta már néhány nap telt el, és Evelina gyorsan lábadozott. Viszont Pjotrt valami közeledő szerencsétlenség érzése kínozza.

Megérkezett az orvos, ölbe vette a kicsikét és közelebb vitte az ablakhoz. Hirtelen elhúzta a függönyt, beengedte a szobába a fénylő napsugarat és műszerével a gyermek fölé hajolt. Pjotr lehorgasztott fejjel ült helyén, nyomott, közönyös hangulatban. Az orvosi vizsgálatnak látszólag semmi jelentőséget nem tulajdonított, mintha előre tudná az eredményt.

- Bizonyára vak - hangoztatta. - Jobb lett volna meg sem születnie.

A fiatal orvos nem válaszolt és hallgatva folytatta a vizsgálatot. Végül letette a szemtükröt és nyugodt, határozott hangon kijelentette:

- A pupilla tágul: a gyermek lát.

Pjotr megrezsent és hirtelen felugrott. Ez a mozdulata elárulta, hogy hallotta az orvos szavait, de arcvonásai azt látszottak mutatni, hogy nem érti, mit jelentenek. Reszkető kezével az ablakpárkányra támaszkodott és halványan, emelt fővel, mozdulatlanul állt ott.

Eddig a percig különös izgalom uralkodott rajta. Mintha nem is tudott volna önmagáról, mialatt minden idegszála remegett a várakozástól.

Tudatában volt a sötétségnek, mely őt körülvette, de elkülönítette magától egész mérhetetlenségét. Ránehezedett, de ő felfogta képzelőerejével, szinte megmértéközött vele. Szembeszállt, meg akarta védeni gyermekét az áthatolhatatlan sötétség rázúduló, mérhetetlen óceánjától.

És míg az orvos hallgatva készült a vizsgálatra, ő ebben az állapotban maradt. Előbb is félt, de azért még élt lelkében némi remény. Most a rettentő, kínzó félelem tetőpontját érte el, az idegek a végletekig feszültek, a remény eltűnt és lelkének legtitkosabb zugába rejtőzött. Ekkor hirtelen meghallotta a szavakat: „A gyermek lát!”, amelyek felforgatták a hangulatát. Félelme egy szempillantás alatt elszállt, a remény is menten visszatért s bizakodássá változott, bevilágítva egész lelkét. Váratlan változás volt ez, valóságos ütés, amely mint villám cikázott át a vak emberen. Az orvos szavai szinte tüzes ösvényt gyújtottak agyában... Mintha szikra villant volna meg bensejében és megvilágította minden rejtekét. Egész valója megrendült, s ő maga reszketett, mint feszes húr a hirtelen ütéstől.

És ennek a villámlásnak a nyomában a születésétől világtalan szem előtt különös látomások gyúltak ki. Nem tudta megállapítani, vajon sugarak-e vagy hangok. Hangok voltak, amelyek megelevenedtek, formát öltöttek és fénylettek, mint a sugarak. Ragyogtak, mint az égbolt kupolája, mozogtak, mint tüzes nap az égen, hullámozottak és ringtak, mint a puszta zöld rétje, és mélán hajlongtak, mint a bükkfa ágai.

És csak egy pillanatig tartott és csak ennek a pillanatnak kusza érzései maradtak meg emlékezetében. Minden egyebet később elfelejtett. De váltig állította, hogy ebben a pillanatban látott.

Mit látott, hogyan látta, és látott-e csakugyan - ez mindig titok maradt. Sokan mondták neki, hogy az lehetetlen, de ő nem tárgított és bizonygatta, hogy látta az eget, a földet, az anyját, a feleségét és Makszimot...

Néhány másodpercig égnek emelt, ragyogó arccal állt a helyén. Olyan különös volt, hogy mindnyájan önkéntelenül reá figyeltek és elhallgattak. Mindenkinek úgy tűnt, hogy az ablaknál álló ember nem az, akit ők olyan jól ismernek, hanem valaki más, idegen. Amaz pedig eltűnt a hirtelen ráboruló titokkal körülvéve.

Pár pillanatig egyedül volt ezzel a titokkal. Később már csak a meglegedés és az a furcsa meggyőződés maradt meg belőle, hogy az ő szeme akkor látásra nyílt!

Megtörténhetett ez valóban?

Lehetséges volt-e, hogy a zavaros, homályos fényérzetek, melyek ismeretlen úton igyekeztek abban a percben a sötétségtől borított agyába, mikor a vak lelkének minden vágyakozásával a napsugár után sóvárgott, az elragadtatás pillanataiban mint fátyolos visszfény hatoltak képzetébe?

És a világtalan szemek előtt valóban feltámadt a kék ég, a fénylő nap, a kristályos vizű folyó és a domb, amelyen mint gyermek oly gyakran és sokat sírt... És látta az öreg malmot, a hallgató, szomorú holdat, a csillagokkal telehintett égboltot, amely oly keservesen bánkódott... Látta maga előtt a porlepett ösvényt és a nyílegyenes országutat, a szekérsorok csillogó kerékvasát és a tarka tömeget, amelyekben ott énekelte ő is a vakok dalát.

Vagy pedig csak fantáziája varázsolt elébe ismeretlen hegyeket és ismeretlen távoli mezőket, ismeretlen folyók tükre fölé hajló csodálatos fákat és a napot, mely ontja sugarait erre a tájra - a napot, melybe őseinek számtalan nemzedéke tekintett.

Avagy csak alaktalan képzetek formájában rajzolt mindez homályba burkolt agya mélyén, amelyről beszélt Makszim, s ahol a sugarak és a hangok egyformán bánattá, örömmé, vagy szomorúsággá sűrűsödnek?

Vajon csak egy hatalmas akkordra emlékezett-e később, mely egy pillanatra felviharzott lelkében, egy akkordra, melyben egy egészé fonódott össze lelkének minden benyomása, a természettől szerzett képzeleti és kedveseinek lobogó szeretete?

Ki tudja?

Csak arra emlékezett, hogy reá ereszkedett ez a titok, de csakhamar el is hagyta. Ebben az utolsó pillanatban a formát öltött hangok zengve és áradva, reszketve és elhallgatva vegyültek össze, mint ahogy a megfeszített húr reszket és elhallgat: előbb hangosan, majd halkán, míg egészen elhal. Úgy tűnt, mintha egy óriási küllőn iramodna tova valami és továtűnne a végtelen sötétségbe...

Igen, eliramodott és továtűnt.

Sötétség és hallgatás körös-körül. Zavaros látomások kísérelnek meg fel-feltörni a mélységes homályból, de nincsen már hangjuk, se alakjuk, se színük... Valahol messze lenn zengtek a skála futamai, tarka soraikkal, átrágták a sötétséget, s szintén tovagördültek a térbe.

Ekkor hirtelen közönséges földi hangok ütötték meg a fülét. Már fölocsúdott, de még mindig mozdulatlanul áll és boldogan, átszellemülve szorongatja anyja és nagybátyja kezét.

- Mi van veled? - kérdezte aggódva az anyja.

- Semmi. Úgy rémlik, hogy mindnyájukat láttalak. De hisz... alszom talán?

- És most - tudakolta tovább izgatottan az anyja. - Emlékszel rá és nem fogod elfelejteni!

A vak nagyot sóhajtott.

- Nem emlékszem - felelte akadozva, - De nem baj, mert... mindent átadtam... ennek a gyermeknek... és mindenkinek.

Megtántorodott és elvesztette az eszméletét. Arca elsápadt, de még mindig rajta csillogott a boldog meglepődés halvány fénye.

Epilógus

Az országos vásár idején nagyszámú közönség gyűlt össze Kijevben, hogy egy eredeti művészt meghallgasson. Vak volt, de a hír csodákat regélt zenei tehetségéről és egyéni sorsáról. Beszélték, hogy gyermekkorában vakok bandája elrabolta őt jó módú szüleitől, s a vakokkal kóborolt, amíg egy híres professzor fel nem fedezte nagy zenei tehetségét. Mások azt mondták, hogy ő maga hagyta el családját s romantikus vágyaitól vezérelve, a vakokhoz csatlakozott. De bárhogyan is volt, a nagyterem zsúfolásig megtelt; s a bevétel (amelynek jótékony célú rendeltetéséről a közönség mit sem tudott) óriási volt.

Mély csend támadt a teremben, mikor a dobogón egy szép szemű, sápadt arcú fiatalember jelent meg. Senki se hitte volna vaknak, ha szeme nem lett volna olyan mozdulatlan, és ha nem vezeti kezénél fogva egy szelíd, szőke fiatalasszony, aki, mint mondták, a felesége.

- Nem csoda, ha olyan megrázó hatást kelt az emberekben - jegyezte meg egy rosszmájú kritikus a szomszédjának. - Már a megjelenése is mennyire drámai.

Ez a sápadt, mély figyelemről tanúskodó arc, ezek a mozdulatlan szemek és egész külseje valóban szokatlan, különös benyomást keltettek.

A délorosz közönség általában, szereti és nagyra becsüli a hazai dalokat, de ennek a zenének elragadó árja még a vásár tarkabarka publikumát is elbűvölte. A hazai föld őszinte szeretete és finom, újszerű összekapcsolása az igazi, hamisítatlan népzenevel, nyilvánult ebben a csodálatos rögtönzésben, amely szinte a művész keze alatt született meg. Árnyalatokban gazdagon, lágyan és dallamosan ömlött játéka, mint egy rohanó patak, majd ünnepi himnusszá magasztosulva, majd bánatos népdalként szívekbe markolva. Időnként úgy tetszett, mintha az ég zúgna, és moraja elhalna a mérhetetlen térben, majd meg mint mikor a pusztai szél dúdol a kunhalmok felett méla ábrándokat a rég letűnt időkről.

Amikor befejezte a játékot, a lelkes tömeg zúgó tapsaitól visszhangzott az óriási terem. A vak művész fejét leszegve ült a zongora előtt és csodálkozva figyelt a szokatlan zúgásra. De újra fölemelte a kezét és megütötte a billentyűket. A zsúfolt terem egyszerre elcsendesedett.

Ebben a pillanatban lépett be Makszim. Végignézett a tömegen, amely most egyetlen érzésben egyesülve, a vak zenészre szegte mohó és mámoros tekintetét.

Az öreg figyelt és várt. Mindenkinél jobban megértette a hangok eleven drámaiságát. Úgy tetszett neki, hogy ez a fenséges improvizáció, amely oly könnyen áradt a művész lelkéből, egy nyugtalan, fájdalmas kérdéssel hirtelen félbeszakad és új sebet fed fel vak tanítványa szívében. De a hangok nőttek, erősödtek, teltebbek és egyre hatalmasabbak lettek, megkapták és megremegtették a hallgatók szívét.

És minél jobban figyelt oda Makszim, annál tisztábban érzett ki a vak játékából valami ismerős motívumot.

Igen, a zsiromgó utca ez! Csillogva, tündökölve, ezer hangra bomolva zúg fel az élet dübörgő árja. Emelkedik, nő, majd távoli, szüntelen bűgássá változik, azonban mindig egyformán nyugodt, szentelen, hűvös és részvétlen.

De hirtelen Makszim szíve megremeg. A művész keze alól, mint egykor is, sóhaj tör fel.

Feltört, felzúgott és elhalt... És újra az élet dübörgése, erősen és ragyogón, csillogón és mozgékonyan, boldogan és világosan.

Ez már nem a saját fájdalmán való sóhajtozás, nem a vak ember régebbi szenvedéseinek panaszja. Az öreg szemébe könny szökött. Szomszédjai szemében könny csillogott. „Érett emberré vált, igen, valóban így van” - gondolta Makszim.

A derűs, élénk dallamtól, amely oly boldogan, szabadon szárnyal, mint a pusztai szél, az élet tarka és szélesen hullámozó morajából, a népdal hol komor, hol meg fenségesen szárnyaló motívumából egyre gyakrabban, egyre határozottabban és mind erősebben tört fel valami lélekbe markoló szólam.

„Úgy, úgy, édes fiam - buzdította gondolatban Makszim - a boldogság és vidámság közepette ragadd meg őket...”

S a következő percben a hatalmas termet megtöltő, elbűvölt tömeg fölött egyre ellenállhatatlanabbul és mind megejtőbben már csak a vakok könnyörgő éneke zengett...

„Adjatok szegény világtalanoknak... A Krrrisztus nevében adjatok.”

De ez már nem alamizsnáért való könnyörgés volt, és nem szálnalmas siránkozás, melyet elnyel az utcai zaj. Benne volt a dalban mindaz, ami régebben is megtöltötte Pjotr lelkét, amikor a könnyörgő dallam hatására az arca eltorzult, s ő elfutott a zongorától, mert nem tudott ura lenni marcangoló fájdalmának. De most már legyőzte a tömeg lelkét is, mert játékában az élet igazságának mélysége és szörnyűsége zengett. Kő volt ez a tündöklő fény háttérén, bánatra való emlékezés a boldog élet deklarációján...

Mintha villámütés érte volna, úgy rezdült meg a tömeg, minden szív úgy remegett, mintha a művész gyorsan mozgó ujjai megérintették volna. Már régen elhangzott, de a tömeg megrendülve még mindig síri csendben maradt a helyén.

Makszim lehajtotta a fejét és gondolta:

„Érett ember lett belőle. A vak és olthatatlan, önző szenvedés helyett emberi fájdalmat és örömet hordoz a szívében, és emlékeztetni tudja a boldog embert a boldogtalanokra...”

Az öreg katona egyre mélyebben horgasztotta le a fejét. Ő is elvégezte a maga művét és nem élt hiába a földön: ezt mondták neki ezek a hatalmas, mindent lenyűgöző hangok, melyekkel tele volt a terem és a tömeg lelke...

Ez volt a vak muzsikus első fellépése.